

e-ISSN 1694-8661

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ

УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY

LAW

№1(4) (2024)

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

Вестник Ошского государственного университета. Право

Journal of Osh State University. Law

e-ISSN: 1694-8661

ЖУРНАЛ ЖӨНҮНДӨ [kg]

“Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” илимий журналы университеттин илимий журналдарынын импакт-факторун жогорулатуу жана келечекте эл аралык илимий базаларга киргизүү саясатын ишке ашыруу максатында Ош мамлекеттик университетинин Окумуштуулар Кеңешинин 2022-жылдын 20-апрелиндеги 7-протоколунун негизинде түзүлгөн.

“Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” илимий журналы Кыргыз Республикасынын Юстиция министрлигинен каттоодон өткөн. Каттоо номуру 10303, 22-июнь 2022-жыл.

Журнал үч тилде – **кыргыз, орус** жана **англис** тилдеринде макалаларды жарыялайт. Материалдар акысыз негизде кабыл алынат. Журнал макалаларды жөнөтүү, аларды рецензиялоо жана жарыялоо үчүн акы албайт жана авторлорго калем акы төлөнбөйт.

“Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” илимий журналы **жылына 2 жолу чыгат** (кошумча атайын чыгарылыштар болушу мүмкүн).

Учурда журнал РИНЦте (Российский индекс научного цитирования) индекстелет.

“ОшМУнун Жарчысы. Укук” материалдарынын электрондук версиялары <https://journal.oshsu.kg/index.php/law/index> жана www.e-library.ru сайттарында коомдук доменде жайгаштырылган.

Окурмандар жана авторлор журналдын веб-сайтынан журналдын учурдагы санынын электрондук версиясын жана мурунку басылмалардын архивдерин эркин көрүп жана жүктөп ала алышат. Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0) лицензиясынын шарттарына ылайык, журналдын баардык басылмалары электрондук түрдө бекер жана чектөөсүз таратылат.

“Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” журналындагы макалалардын авторлору эмгектери менен бирге журналга басып чыгаруу укугун өткөрүп беришет, аны Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0) лицензиясы менен лицензиялаган болушат. Жарыяланган эмгектин автордук укук ээси болуп басып чыгаруучу Ош мамлекеттик университети эсептелет.

CrossRef менен Ош мамлекеттик университетинин ортосунда түзүлгөн келишимге ылайык журналга 10.52754 нумурлуу DOI префикси ыйгарылган. Ушул келишимдин негизинде “Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук” журналына чыккан ар бир макалага DOI номуру берилет.

Негиздөөчүсү

Ош мамлекеттик университети
e-ISSN 1694-8661 (электрондук версиясы)

Префикс DOI: 10.52754

О ЖУРНАЛЕ [ru]

Научный журнал «Вестник Ошского государственного университета. Право» был основан на основании 7-го протокола Ученого совета ОшГУ от 20 апреля 2022 года в целях повышения импакт-фактора научных журналов университета и в дальнейшем реализации политики включения в международные научные базы данных.

22 июня 2022 года журнал “Вестник ОшГУ. Право” прошел регистрацию в Министерстве юстиции Кыргызской Республики под № 10303.

Журнал публикует статьи на трех языках – **кыргызском, русском и английском**, принимает материалы к публикации на безвозмездной основе. Журнал не взимает плату за подачу статей, их рецензирование и их публикацию. Авторские гонорары не выплачиваются.

Периодичность издания: **2 выпуска в год** (возможны дополнительные специальные выпуски).

В настоящее время журнал “Вестник ОшГУ” индексируется в РИНЦ (Российский индекс научного цитирования).

Электронные версии материалов “Вестник ОшГУ. Право” размещаются на сайтах <https://journal.ohsu.kg/index.php/law/index> и www.e-library.ru в открытом доступе.

Читатели и авторы могут свободно просматривать и скачивать электронные версии текущего номера журнала и архивы за предыдущие периоды на сайте журнала. Все публикации журнала в электронном виде распространяются бесплатно и без ограничений на условиях лицензии Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0).

Авторы статей журнала “Вестник ОшГУ. Право” передают журналу право публикации вместе с работой, одновременно лицензируя ее по лицензии Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0). Правообладателем опубликованной работы является издатель – Ошский государственный университет.

По договору между CrossRef и Ошским государственным университетом журналу присвоен префикс DOI 10.52754. На основании этого договора каждой статье, опубликованной в журнале “Вестник ОшГУ. Право” присваивается номер DOI.

Учредитель
Ошский государственный университет
e-ISSN 1694-8661 (электронная версия)
Префикс DOI: 10.52754

ABOUT THE JOURNAL [en]

The scientific journal “Journal of Osh State University. Law” was founded on the basis of the 7th Protocol of the Academic Council of Osh State University dated April 20, 2022 in order to increase the impact factor of scientific journals of the university and further implement the policy of inclusion in international scientific databases.

In June 22, 2022 the journal “Journal of Osh State University. Law” was registered with the Ministry of Justice of the Kyrgyz Republic under No. 10303.

The journal publishes articles in three languages – **Kyrgyz, Russian and English**, accepts materials for publication free of charge. The journal does not charge for the submission of articles, their review and publication. Author’s royalties are not paid.

Publication frequency: **2 issues per year** (additional special issues are possible).

The journal is indexed in RSCI (Russian Science Citation Index).

Electronic versions of the “Journal of Osh State University. Law” materials are posted on the websites <https://journal.ohsu.kg/index.php/law/index> and www.e-library.ru in the public domain.

Readers and authors can freely view and download the electronic versions of the current issue of the journal and archives for previous periods on the journal’s website. All publications of the journal in electronic form are distributed free of charge and without restrictions under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0).

The authors of the “Journal of Osh State University. Law” transfer publishing rights to the publisher, licensing it under Creative Commons Attribution License (CC BY-NC 4.0). The copyright holder of the published work is the publisher – Osh State University.

Under an agreement between CrossRef and Osh State University, the journal was assigned the prefix DOI 10.52754. On the basis of this agreement, each article published in the “Journal of Osh State University. Law” is assigned a DOI number.

Founder
Osh State University
e-ISSN 1694-8661 (electronic version)
DOI prefix: 10.52754

РЕДАКЦИЯ [kg]

Башкы редактор

Кулдышева Гулсара Кенжеевна – юридика илимдеринин доктору, профессор, ОшМУнун юридикалык факультетинин деканы, kuldysheva@oshsu.kg

Башкы редактордун орун басарлары

Мурзаibraимов Нурбек Бектемирович – юридика илимдеринин доктору, жарандык укук жана процесс кафедрасынын профессору, Ош мамлекеттик университети, nmurzaibraimov@oshsu.kg

Парайдин уулу Шайлообек – юридика илимдеринин кандидаты, доцент, жарандык укук жана процесс кафедрасынын башчысы, Ош мамлекеттик университети, shparaidinuulu@oshsu.kg

Жооптуу редактор

Пазылов Ниязбек Адылжанович – юридика илимдеринин кандидаты, доцент, niaz_1980@mail.ru

Техникалык редактор

Жаасынбек кызы Айнура – юридика илимдеринин кандидаты, улук окутуучу, ajaasynbekkyzy@oshsu.kg

Редакциялык коллегиянын мүчөлөрү

Токторов Эгемберди Самидинович – юридика илимдеринин доктору, профессор, соттук процесс, экспертиза жана бажы иши кафедрасынын башчысы, toktorov@oshsu.kg

Абшилава Георгий Валерьянович – юридика илимдеринин доктору, жазык процесси кафедрасынын профессору, Ульяновск мамлекеттик университети, Ульяновск мамлекеттик университетинин советинин биргелешкен диссертациянын мүчөсү, Эл аралык “Абшилава жана өнөктөштөр” адвокаттар ассоциациясынын президенти, Россиянын ардактуу адвокаты, georost@list.ru

Волосова Нонна Юрьевна – юридика илимдеринин доктору, доцент, Кылмыш-жаза укугу бөлүм башчысы федералдык мамлекеттик бюджеттик жогорку билим берүү мекемеси “Оренбург мамлекеттик университети”. Россия Федерациясынын жогорку кесиптик билими ардактуу кызматкер, vasilii_vasiliev@rambler.ru

Григорьев Виктор Николаевич – юридика илимдеринин доктору, профессор, Ульяновск мамлекеттик университети, кылмыш процесси кафедрасы, grigorev.viktor@gmail.com

Дуйсенов Эркин Эрманович – юридика илимдеринин доктору, профессор, Аль-Фараби атындагы Казахстан мамлекеттик университети ректорунун кеңешчиси, duysenov.e@mail.ru

Даровских Ольга Игоревна – юридика илимдеринин доктору, доцент, Түштүк Урал мамлекеттик университетинин (Улуттук мамлекеттик университетинин) кылмыш-жаза процесси, соттук экспертиза жана криминалистика кафедрасынын доценти, darovskikhoi@gmail.com

Зайцев Олег Александрович – Кылмыш-жаза, жазык-процесстик мыйзамдар жана сот практикасы борборунун башкы илимий кызматкери. Россия Федерациясынын Өкмөтүнө караштуу мыйзамдар жана салыштырма укук таануу институтунун укук коргоо органдарынын юристтерин даярдоо, жазык сот өндүрүшү, укук коргоо иши кафедрасынын башчысы. Россия Федерациясынын илимине эмгек сиңирген ишмер, Криминалисттер жана криминологдор союзунун Вице-президенти, oleg010663@mail.ru

Максимов Олег Александрович – юридика илимдеринин доктору, доцент, кылмыш-процессуалдык иштер бөлүмүнүн башчысы, Ульяновск мамлекеттик университети, omaksimov@mail.ru

Машовец Асия Оксановна – юридика илимдеринин доктору, профессор, М.Ф. Яковлев атындагы Урал мамлекеттик юридикалык университетинин Сот иши жана жазык процесси кафедрасынын профессору, okeanovna@bk.ru

Морозов Сергей Юрьевич – Ульяновск мамлекеттик университетинин юридикалык факультетинин деканы, жарандык укук жана процесс кафедрасынын башчысы. Чжэнчжоу университетинин (КЭР) ардактуу профессору. Россия Федерациясынын эмгек сиңирген юристи, lpgs@law.ru

Мурзаibraimов Нурбек Бектемирович – юридика илимдеринин доктору, Жарандык укук жана процесс кафедрасынын профессору, murzaibraimov@bk.ru

Кадырова Чолпон Айзабековна – юридика илимдеринин доктору, Коомдук саясий дисциплиналар жана психология кафедрасынын башчысы Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин Академиясы милициянын генерал-майору атындагы, kchopa@inbox.ru

Көкөева Алмагүл Мухтарбековна – юридика илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз-Өзбек эл аралык университетинин укук жана бажы факультетинин деканы, almash.utf@mail.ru

Пастухов Павел Сысоевич – юридика илимдеринин доктору, профессор, Пермь мамлекеттик улуттук изилдөө университетинин Жазык процесси жана криминалистика бөлүмүнүн профессору, pps64@mail.ru

Рудич Валерий Владимирович – юридика илимдеринин доктору, профессор, юрист, практикалык укук мектебинин негиздөөчүсү, Ульяновск мамлекеттик университетинин укуктук изилдөөлөр боюнча илимий-билим берүү борборунун жетектөөчү илимий кызматкери, ruvv66@mail.ru

Семенцов Владимир Александрович – юридика илимдеринин доктору, профессор, Кубан мамлекеттик университети, crimproc@law.kubsu.ru

Сергеев Андрей Борисович – юридика илимдеринин доктору, Челябинск мамлекеттик университетинин кылмыш-укуктук дисциплиналар кафедрасынын профессору, sergeevab@bk.ru

Смирнова Ирина Георгиевна – юридика илимдеринин доктору, доцент, жетекчи Байкал мамлекеттик университетинин Жазык процесси жана прокурордук көзөмөл кафедрасы, Иркутск шаары, smirnova-ig@mail.ru

Арстанбеков Мамасалы Сарыбашович – юридика илимдеринин кандидаты, Соттук процесс, экспертиза жана бажы иши кафедрасынын доценти, maarstanbekov@oshsu.kg

Жусупов Болот Асанович – юридика илимдеринин кандидаты, Кылмыш укугу жана процесси кафедрасынын доценти, bolotbek1970@mail.ru

Тайлакова Салия Дженишбековна – юридика илимдеринин кандидаты, доцент, Кыргызстандын юристтер ассоциациясынын филиалынын директору, salia1510@mail.ru

Ахроркулов Анвар Анварович – PhD, доцент, Фергана мамлекеттик университетинин юридикалык билим берүү кафедрасынын башчысы, mr.ahrorkulov@gmail.com

РЕДАКЦИЯ [ru]

Главный редактор

Кулдышева Гулсара Кенжеевна – доктор юридических наук, профессор, декан юридического факультета Ошского государственного университета, kuldysheva@oshsu.kg

Заместители главного редактора

Мурзаibraimов Нурбек Бектемирович – доктор юридических наук, профессор кафедры гражданского права и процесса, Ошский государственный университет, nmurzaibraimov@oshsu.kg

Параидин уулу Шайлообек- кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедры “Гражданского права и процесса”, Ошский государственный университет, shparaidinuulu@oshsu.kg

Ответственный редактор

Пазылов Ниязбек Адылжанович – кандидат юридический наук, доцент, niaz_1980@mail.ru

Технический редактор

Жаасынбек кызы Айнура – кандидат юридических наук, старший преподаватель, ajaasynbekkyzy@oshsu.kg

Члены редакционной коллегии

Токторов Эгемберди Самидинович – доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой судебного процесса, экспертизы и таможенного дела, toktorov@oshsu.kg

Абшилава Георгий Валерьянович – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного процесса Ульяновского государственного университета, Член объединённого диссертационного совета Ульяновского государственного университета, президент Международной коллегии адвокатов “Абшилава и Партнёры”, “Почётный адвокат России”, georost@list.ru

Волосова Нонна Юрьевна – доктор юридических наук, доцент, заведующая кафедрой уголовного права ФГБОУ ВО Оренбургского государственного университета. Почетный работник высшего профессионального образования РФ, vasilii_vasiliev@rambler.ru

Григорьев Виктор Николаевич – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного процесса Ульяновского государственного университета, grigorev.viktor@gmail.com

Дуйсенов Эркин Эрманович – доктор юридических наук, профессор Советник ректора КазНУ им.Аль Фараби, duysenov.e@mail.ru

Даровских Ольга Игоревна – доктор юридических наук, доцент кафедры уголовного процесса, криминалистики и судебной экспертизы ФГАОУ ВО Южно-Уральского государственного университета (национальный государственный университет), darovskikhoi@gmail.com

Зайцев Олег Александрович – доктор юридических наук, профессор, Главный научный сотрудник Центра уголовного, уголовно-процессуального законодательства и судебной практики. Заведующий кафедрой подготовки юристов правоохранительных органов, уголовного судопроизводства, правозащитной деятельности Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации. Заслуженный деятель науки Российской Федерации. Вице-президент Союза криминалистов и криминологов, oleg010663@mail.ru

Максимов Олег Александрович – доктор юридических наук, доцент, заведующий кафедрой уголовного процесса Ульяновского государственного университета, o_maksimov@mail.ru

Машовец Асия Океановна – доктор юридических наук, доцент, профессор кафедры судебной деятельности и уголовного процесса Уральского государственного юридического университета им. М.Ф. Яковлева, okeanovna@bk.ru

Морозов Сергей Юрьевич – доктор юридических наук, профессор, декан юридического факультета Ульяновского государственного университета, заведующий кафедрой гражданского права и процесса. Почетный профессор Чженчжоуского университета (КНР). Заслуженный юрист Российской Федерации, lpgs@law.ru

Мурзаibraимов Нурбек Бектемирович – д.ю.н., профессор кафедры гражданского права и процесса, murzaibraimov@bk.ru

Кадырова Чолпон Айзабековна – доктор юридических наук, начальник кафедры общественно-политических дисциплин и психологии Академии МВД Кыргызской Республики имени генерал-майора милиции, kchopa@inbox.ru

Кокоева Алмагул Мухтарбековна – доктор юридических наук, профессор, декан факультета права и таможенного дела Кыргызско-Узбекского международного университета, almash.utf@mail.ru

Пастухов Павел Сысоевич – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного процесса и криминалистики Пермского государственного национального исследовательского университета, pps64@mail.ru

Рудич Валерий Владимирович – доктор юридических наук, профессор, адвокат, основатель Школы Практического Права, ведущий научный сотрудник Научно-образовательного центра правовых исследований ФГБОУ ВО Ульяновского государственного университета, ruvv66@mail.ru

Сергеев Андрей Борисович – доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовно-правовых дисциплин ФГБОУ ВО Челябинского государственного университета, sergeev_ab@bk.ru

Смирнова Ирина Георгиевна – доктор юридических наук, доцент, заведующая кафедрой уголовного процесса и прокурорского надзора Байкальского государственного университета, г. Иркутск, smirnova-ig@mail.ru

Семенцов Владимир Александрович – доктор юридических наук, профессор кафедры уголовного процесса Кубанского государственного университета. Заслуженный юрист Кубани, crimproc@law.kubsu.ru

Арстанбеков Мамасалы Сарыбашович – кандидат юридических наук, доцент кафедры судебного процесса, экспертизы и таможенного дела Ошского государственного университета, maarstanbekov@oshsu.kg

Жусупов Болот Асанович – кандидат юридических наук, доцент кафедры уголовного права и процесса Ошского государственного университета, bolotbek1970@mail.ru

Тайлакова Салия Дженишбековна – кандидат юридических наук, доцент, директор филиала Ассоциации юристов Кыргызстана, salia1510@mail.ru

Ахроркулов Анвар Анварович – PhD юридических наук, доцент, заведующий кафедрой правового образования Ферганского государственного университета, mr.ahrorkulov@gmail.com

EDITORIAL TEAM [en]

Editor-in-chief

Kuldysheva Gulsara Kenzheevna - Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law, Osh State University, kuldysheva@oshsu.kg

Deputy Editors-in-chief

Murzaibraimov Nurbek Bektemirovich - Doctor of Legal Sciences, Professor of the Department of Civil Law and Procedure, nmurzaibraimov@oshsu.kg

Paraidin uulu Shailoobek - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and Procedure, shparaidinuulu@oshsu.kg

Managing Editor

Pazylov Niyazbek Adylzhanovich - Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, niaz_1980@mail.ru

Technical Editor

Zhasynbek kyzy Ainura - Candidate of Legal Sciences, Senior Lecturer, ajaasynbekkyzy@oshsu.kg

Members of the Editorial Board

Toktorov Egemberdi Samidinovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Litigation, Expertise and Customs, toktorov@oshsu.kg

Abshilava Georgy Valeryanovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Criminal Procedure of Ulyanovsk State University, Member of the Joint Dissertation Council of Ulyanovsk State University, President of the International Bar Association “Abshilava and Partners”, Honorary Advocate of Russia, georost@list.ru

Volosova Nonna Yuryevna - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Criminal Law, Orenburg State University. Honorary Worker of Higher Professional Education of the Russian Federation, vasilii_vasiliev@rambler.ru

Grigoriev Viktor Nikolaevich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Department of Criminal Procedure, Ulyanovsk State University, grigorev.viktor@gmail.com

Duysenov Erkin Ermanovich - Doctor of Legal Sciences, Professor Advisor to the Rector of Kazak National University named after Al Farabi, duysenov.e@mail.ru

Darovskikh Olga Igorevna - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, Forensic Science and Forensic Science, South Ural State University (National State University), darovskikhoi@gmail.com

Zaitsev Oleg Alexandrovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Chief Researcher of the Center for Criminal, Criminal Procedure Legislation and Judicial Practice. Head of the Department of Law Enforcement Lawyers Training, Criminal Procedure, Human Rights Activities of the Institute of Legislation and Comparative Law under the Government of the Russian Federation. Honored Scientist of the Russian Federation. Vice President of the Union of Criminalists and Criminologists, oleg010663@mail.ru

Maksimov Oleg Alexandrovich - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Criminal Procedure, Ulyanovsk State University, o_maksimov@mail.ru

Mashovets Asiya Okeanovna - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Judicial Activities and Criminal Procedure, Ural State Law University named after M.F. Yakovleva, okeanovna@bk.ru

Morozov Sergey Yurievich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law of Ulyanovsk State University, Head of the Department of Civil Law and Procedure. Honorary Professor of Zhengzhou University (PRC), Honored Lawyer of the Russian Federation, lpgs@law.ru

Murzaibraimov Nurbek Bektemirovich - Doctor of Legal Sciences, Professor of the Department of Civil Law and Procedure, murzaibraimov@bk.ru

Kadyrova Cholpon Aizabekovna - Doctor of Legal Sciences, Head of the Department of Social and Political Disciplines and Psychology of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Kyrgyz Republic named after Major General of Police, kchopa@inbox.ru

Kokoeva Almagul Mukhtarbekovna - Doctor of Legal Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law and Customs, Kyrgyz-Uzbek International University, almash.utf@mail.ru

Pastukhov Pavel Sysoevich - Doctor of Legal Sciences, Professor of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics, Perm State National Research University, pps64@mail.ru

Rudich Valery Vladimirovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Attorney-at-law, Founder of the School of Practical Law, Leading Researcher of the Scientific and Educational Center for Legal Research, Ulyanovsk State University, ruvv66@mail.ru

Sergeev Andrey Borisovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Department of Criminal Law Disciplines, Chelyabinsk State University, sergeev_ab@bk.ru

Smirnova Irina Georgievna - Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head. Department of Criminal Procedure and Prosecutorial Supervision, Baikal State University, Irkutsk, smirnova-ig@mail.ru

Sementsov Vladimir Alexandrovich - Doctor of Legal Sciences, Professor, Department of Criminal Procedure of the Kuban State University. Honored Lawyer of Kuban, crimproc@law.kubsu.ru

Arstanbekov Mamasaly Sarybashovich – candidate of legal sciences, Associate Professor of the Department of Judicial Process, Expertise and Customs, maarstanbekov@ohsu.kg

Zhusupov Bolot Asanovich – candidate of legal sciences, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Procedure, bolotbek1970@mail.ru

Tailakova Salia Dzhénishbekovna - candidate of legal sciences, Associate Professor, Director of the branch of the Association of Lawyers of Kyrgyzstan, salia1510@mail.ru

Ahrorkulov Anvar Anvarovich - PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department of Legal Education, Fergana State University, mr.ahrorkulov@gmail.com

МАЗМУНУ

Содержание

Contents

Парайдин уулу Ш., Каримов А.К., Раушанбек уулу Э., Абдуганиев Т.А. Коррупция коомдук көрүнүш катары.....	1
Токторов Э.С., Ысманова Р.З. Алдамчылыктын концепциясы жана мүмкүнчүлүктөрү	6
Айтбаева Ж.С. Конституционные и законодательные гарантии прав ребенка в Кыргызской Республике	11
Акматова А.Т. Правовая политика Советской Киргизии в сфере социальной безопасности (на опыте борьбы с распространением наркомании)	18
Жаасынбек кызы А. Жашы жете электердин кылмыштуулугунун себептери жана шарттары.....	32
Истамкулов Ж.И., Калмамат кызы Г., Турдукулова Н.Ш. Кыргыз Республикасындагы экологиялык бузуулар үчүн юридикалык жоопкерчилик.....	39
Кармышаков М.А., Абдыкадыр уулу Э., Бекмаматова Н. Автордук келишимдин жарандык укуктук мамиледеги орду жана мааниси	44
Мирзаева А.К., Матаев К.М., Абытов К. Кыргыз Республикасындагы экологиялык мыйзам актыларынын көйгөйлөрү жана аны жакшыртуунун жолдору	51
Мурзаibraимов Н.Б., Бакиров С. Правовое регулирование закупки товаров для публичных нужд: сравнительно-правовой аспект	57
Сатывалдиев Ы.Д. Жарандык жана административдик иштер боюнча соттун чечиминин юридикалык күчү	63
Токторов Э.С., Ысманова Р.З. Кылмыш-жаза укугунун теориясында жана практикасында алдамчылыктын белгилери	69
Шокумова Д.П., Маманова А.Ж., Токтомамбетова К.К. Кыргыз Республикасында жарандардын маданий турмуш чөйрөсүндөгү мамилелерди конституциялык-укуктук жөнгө салуу	75
Кармышаков М.А., Абдыкадыр уулу Э., Бекмаматова Н. Интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларына укукту коргоонун актуалдуу маселелери	80

КОРРУПЦИЯ КООМДУК КӨРҮНҮШ КАТАРЫ

КОРРУПЦИЯ КАК СОЦИАЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ

CORRUPTION AS A SOCIAL PHENOMENON

Парайдин уулу Шайлообек

Парайдин уулу Шайлообек

Paraidin uulu Shailoobek

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law, Associate Professor, Osh State University

mega.shailoo@mail.ru

Каримов Акмал Курбанбаевич

Каримов Акмал Курбанбаевич

Karimov Akmal Kurbanbaevich

магистрант, Ош мамлекеттик университети

д. магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

Раушанбек уулу Элеман

Раушанбек уулу Элеман

Eleman Raushanbek uulu

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

Абдуганиев Таласбек Абдувалиевич

Абдуганиев Таласбек Абдувалиевич

Talabek Abduvalievich Abduganiev

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

КОРРУПЦИЯ КООМДУК КӨРҮНҮШ КАТАРЫ

Аннотация

Макала «коррупция» термининин болгон чечмелөөлөрүн карап чыгууга жана системалаштырууга арналган. Бул көрүнүштү жеңүү заманбап коомдун эң маанилүү милдеттеринин бири. Бирок, тилекке каршы, коом өзүнүн көрүнүштөрүнө каршы чыныгы күрөш жолунда аз гана ийгиликтерге жетишти. Өлкө экономикасынын коррупциялык курамын өлчөөгө тоскоол болуп жаткан көйгөйлөр көрсөтүлгөн. Макалада пара алуу сыяктуу коррупциялык көрүнүштөр талдоого алынып, кылмыштын бул түрүн иликтөөдө көйгөйлөр көрсөтүлөт. Коррупциянын мүнөздөмөлөрү көрсөтүлүп, коррупцияны аныктоого болгон мамилелер талданган, анын мүнөздөмөлөрү жана классификациясы берилген.

Ачкыч сөздөр: кызыкчылыктардын кагылышы, мамлекеттик кызматкер, чет өлкөлүк мыйзамдар, коррупция.

КОРРУПЦИЯ КАК СОЦИАЛЬНОЕ ЯВЛЕНИЕ

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению и систематизации существующих трактовок термина “коррупция”. Преодоление этого явления является одной из важнейших задач современного общества. Но, к сожалению, общество мало продвинулось в реальной борьбе с его проявлениями. Указаны проблемы, препятствующие измерению коррумпированной структуры экономики страны. В статье анализируется такое коррупционное явление как получение взятки, с указанием недостатков и проблем в действующем законодательстве при расследовании указанного вида преступления.

Ключевые слова: конфликт интересов, госслужащий, зарубежное законодательство, коррупция.

CORRUPTION AS A SOCIAL PHENOMENON

Abstract

The article is devoted to the consideration and systematization of existing interpretations of the concept of "corruption". Problems that impede the measurement of the corrupt structure of the country's economy are indicated. Overcoming this phenomenon is one of the most important tasks of modern society. But, unfortunately, society has made little progress in the real fight against its manifestations. The article analyzes such a corruption phenomenon as receiving a bribe with indications of shortcomings and problems in the current legislation in the investigation of this type of crime.

Keywords: conflict of interest, civil servant, foreign law, corruption.

Коррупция – бул коомчулук менен байланыш системасындагы эң байыркы көрүнүштөрдүн бири, "бул коомдук тартип кандай болбосун, адамдардын жашоосун башкарган социалдык тартип сыяктуу эле байыркы көрүнүш". Албетте, бул көрүнүш тарыхый процесстин жүрүшүндө дайыма өзгөрүп турат, саясий жана экономикалык тартиптер татаалдашып, анын көрүнүштөрүнүн жаңы формалары пайда болот.

Бүгүнкү күндө коррупция дээрлик бардык мамлекеттер үчүн олуттуу жана шашылыш көйгөй болуп саналат. БУУнун Коррупцияга каршы Конвенциясынын преамбуласында "Коррупциянын коомдун туруктуулугуна жана коопсуздугуна тийгизген көйгөйлөрүнүн жана коркунучтарынын оордугу, демократиялык институттарды жана баалуулуктарды, этикалык баалуулуктарды жана адилеттүүлүктү бузуу, туруктуу өнүгүүгө жана мыйзамдуулукка таасир этүү" белгиленет жана "коррупция жергиликтүү көйгөй эмес, бирок коомго жана бардык өлкөлөрдүн экономикасына таасир эткен улуттар аралык көрүнүшкө айланды" деп белгиленет.

Коррупция коомдук көрүнүш катары коомдун жана мамлекеттин бийлик структураларынын социалдык карама-каршылыктарынан улам пайда болот. Коррупциянын мындай социалдык компоненти, кызматкерлердин каражаттарынын жайылышы саясий жана укуктук ишмердүүлүгү жаатындагы материалдык байлыктар жана артыкчылыктар коом үчүн өтө кооптуу, анткени алар адамдардын ишенимин солгундатат демократияны жана коомду деморалдаштыруу. Коррупция көйгөйү белгилүү бир социалдык чөйрөгө ээ, ал коомдун моралдык негиздерин кыйратуучу күчкө ээ. Мамлекеттин экономикалык абалы коомдук көрүнүш катары коррупциянын негизги себеби болуп саналат. Бүгүнкү күндө коррупцияга каршы күрөш бул көрүнүштүн өсүп жаткан көрсөткүчтөрүнө байланыштуу өзгөчө актуалдуу. Анын масштабы бүгүн ушунчалык чоң болгондуктан, аны жеңүү үчүн бийликтин саясий эрки жана элдин колдоосу менен жетекчиликке алуу керек.

"Коррупция" - бул мыйзамдуу эмес, социалдык же криминологиялык термин, ошондуктан аны белгилүү бир кылмыштуулуктун курамы катары эмес, көрүнүш катары караш керек. Коррупция жашоонун узактыгына, иштөөнүн үзгүлтүксүздүгүнө жана айрым социалдык функциялардын аткарылышына байланыштуу, биринчи кезекте, социалдык көйгөй. Ал тез өсүп, коомдук турмуштун жаңы тармактарына таасир этүүдө. Кылмыштуу коомчулуктун өкүлдөрүн тартуу жана кылмыштуу элементтерди ар кандай деңгээлдеги өкмөттүк структураларга, анын ичинде укук коргоо органдарына киргизүү сыяктуу туруктуу социалдык практикаларды түзүү менен коррупция коомдук жашоонун ажырагыс бөлүгү болуп калат. Бул социалдык кубулуштардын терс таасиринен улам, ал цивилизациянын сөзсүз компоненттеринин бири катары эмес, мамлекеттин улуттук коопсуздугуна глобалдык коркунуч катары кабыл алынат.

Коррупциялык жүрүм-турумдун төмөнкү себептери айырмаланат:

- коррупциянын көрүнүштөрүнө калктын толеранттуулугу;
- жарандардын алсыз укуктук маалымдуулугу;
- кызматкер менен сүйлөшүп жатканда жарандын психологиялык коопсуздугу;
- жарандын өзүнүн укуктарын, ошондой эле коммерциялык же башка уюмдагы башкаруу функцияларын аткарган кызматкердин же адамдын укуктарын жана милдеттерин билбөө;
- кызматкердин жүрүм-турумуна туура көзөмөлдүн жоктугу ж.б.

Учурда коррупция көйгөйү, анын ар кандай көрүнүштөрүн басуу жана анын жайылышына каршы күрөш, коррупцияга каршы натыйжалуу саясатты иштеп чыгуу жана практикалык жүзөгө ашыруу мамлекет үчүн өтө курч жана маанилүү.

Коррупция-бул бардык мамлекеттерге мүнөздүү жана ар дайым бар болгон социалдык башкаруу тутумунун ачык-айкын жамандыгы. Ал коомчулук менен байланыш системасына ар кандай деңгээлдеги ишмердүүлүк менен гана таасир эткен, кээде ал ушунчалык көп ишмердүүлүккө ээ болгон, ошондуктан ал бул мамилелерди жөнгө салуучу болуп, мыйзамды алмаштырган же ага параллель иш алып барган, ошентип мамлекеттик бийликти алсыраткан. Мындай бузулган жүрүм-турум мыйзамдуу башкаруучуларды ага каршы турууга түртөт. Коррупциянын бул экстремалдык формасына каршы күрөшүү социалдык башкаруу тутумун туруктуу өнүктүрүүнүн маанилүү багыты болуп калат. Коомдук көрүнүш катары коррупциянын түшүнүгү жана маңызы жөнүндө көз караштардын кеңири плюралиزمi бар, объективдүү жана субъективдүү факторлор. Объективдүү факторлор, көз караштардын алдын ала белгиленген плюралиزمi каралып жаткан көрүнүштүн татаалдыгы жана ар түрдүүлүгү менен байланышкан.

Коррупция-бул ар кандай көрүнүштөргө ээ болгон татаал социалдык көрүнүш, ал ар дайым эле ачык-айкын боло бербейт. Коррупциянын ар кандай түрлөрү ар дайым эле бардык маанилүү өзгөчөлүктөрдү ачып берүүгө жол бербейт. Жалпы кабыл алынган түшүнүк.

Коррупция-бул анын ыйгарым укуктарын жана ага берилген укуктарды жеке пайдасына пайдалануу, бул белгиленген эрежелерди бузуу. Коррупциянын мүнөздүү өзгөчөлүгүн чиновниктин иш-аракеттери менен анын жумуш берүүчүсүнүн кызыкчылыктарынын ортосундагы чыр-чатак же шайланган адамдын иш-аракеттери менен коомдун кызыкчылыктарынын ортосундагы чыр-чатак деп эсептесе болот.

Теориялык жактан алганда, коомдук чөйрөдөгү коррупциянын мындай өзгөчө түрү саясий коррупция катары баса белгиленет, ал саясий оппозициянын коррупциялык формаларын жана башкаруучу же оппозициялык элиталардын, саясий партиялардын жана жеке адамдардын бийлик үчүн күрөшүн билдирет.

Коррупция жөнүндө сөз кылып жатып, ал жашыруун гана эмес (кечиктирүү – анын негизги өзгөчөлүгү), ошондой эле келишимдик мүнөзгө ээ экендигин белгилей кетүү керек. Коррупциялык актылар, адатта, даттанылбайт, анткени күнөөлүү тараптар укук бузуудан өз ара пайда алышат. Атүгүл пара талап кылуу да көп учурда кайрылбайт, анткени жарандар коррупцияга каршы күрөшүү институтуна ишенбейт. Кыргызстандагы коррупциянын абалы өнүкпөгөн укуктук система, төмөн укуктук маданият жана контролдук системанын жана көзөмөлдүн кемчилиги менен байланыштуу деген тыянакка келүүгө болот. Коррупциянын маңызын жана анын структурасын түшүнүү ыкмаларын изилдөө коррупцияга каршы натыйжалуу чараларга салым кошо алат жана акыры мамлекеттик башкарууда мыйзамдуулукту жана тартипти чыңдоону камсыз кылат окшойт.

Пара алуу көйгөйү учурда курч. Мыйзамдарды кабыл алуу деңгээлинде аракеттер жасалып жаткандыгына карабастан буга каршы туруу үчүн укуктук механизмдерди өркүндөтүү

терс көрүнүш, ал өзүн татаал формаларда көрсөтөт. Пара алуу-коррупциянын эң көп кездешкен кылмыштарынын бири, бул кылмыштуулуктун жалпы көрүнүшү ал калктын көз

алдында анын бийлигин дискредитациялоо жана бузуу менен мамлекеттик бийликтин пайдубалын бузат.

Демек, коррупция биринчи кезекте коомдогу адамдын жашоо шарты менен мүнөздөлгөн социалдык көрүнүш. Бул көрүнүш өлкөнүн тышкы имиджине жана инвестициялык баалоосуна, ошондой эле ички саясатка жана социалдык жашоого таасир этет. Коррупциянын терс кесепеттеринин тизмеси абдан чоң, бул өлкө үчүн бул көрүнүш менен күрөшүү өтө зарыл. Коррупциянын структуралары учурдагы ченемдик жана укуктук базалардын кемчиликтерин жарым-жартылай компенсациялайт, ошондуктан алардын изилдөөлөрү бул системаны өркүндөтүүнүн багытын аныктайт.

Колдонулган адабияттар

1. Абдрашев Р.М. Теория и практика расследования коррупционных преступлений в системе правоохранительных органов: - Алматы, 2010.
2. Большой энциклопедический словарь. 2-е издание, перераб. и доп. М.: Большая Российская энциклопедия; СПб., 2000.
3. Волженкин Б.В. Преступления в сфере экономической деятельности (экономические преступления). СПб., 2002.
4. Дахов И.Г. Противодействие коррупции в системе управления народным хозяйством. Москва: Русайнс, 2015.
5. Кузьминов Я.И. Тезисы о коррупции. М., 2000.
6. Лунеев В.В. Преступность XX века. М., 2005.
7. Максимов С.В. Коррупция. Закон. Ответственность. М., 2000.
8. Мамаджонова, Д. Способ применения информационных технологий в противодействии коррупции / Д. Мамаджонова // Вестник Ошского государственного университета. Право. – 2023. – №1. – С. 129-134. – DOI 10.52754/16948661_2023_1(2)_19. – EDN VCMVRY.
9. Осмонова, А. А. О построении правового государства в Кыргызской Республике / А. А. Осмонова // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – № 1-3. – С. 236-239. – EDN QELNZA.
10. Степанов В. Обычный подарок или обычная взятка // Российская юстиция. 2000.
11. <https://journal.oshsu.kg/index.php/law/article/view/789/502>

УДК: 343.72

DOI: [10.52754/16948661_2024_1\(4\)_2](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_2)

АЛДАМЧЫЛЫКТЫН КОНЦЕПЦИЯСЫ ЖАНА МУМКУНЧУЛУКТӨРҮ

ПОНЯТИЕ И СПОСОБЫ МОШЕННИЧЕСТВА

THE CONCEPT AND POSSIBILITIES OF FRAUD

Токторов Эгемберди Самидинович

Токторов Эгемберди Самидинович

Egemberdi Samidinovich Toktorov

ю.н.д., профессор, Ош мамлекеттик университети

д.ю.н., профессор, Ошский государственный университет

Candidate of Law, Professor, Osh State University

Ысманова Раушан Закирмаматовна

Ысманова Раушан Закирмаматовна

Raushan Zakirmamatovna Ismanova

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

АЛДАМЧЫЛЫКТЫН КОНЦЕПЦИЯСЫ ЖАНА МҮМКҮНЧҮЛҮКТӨРҮ

Аннотация

Макалада алдамчылыктын концепциясы жана жолдору талкууланат. Макалада алдамчылык, эксперт анын өзгөчөлүктөрү жана негизги мүнөздөмөлөрү аныкталат. Бул макалада ошондой эле эксперттер алдамчылыктын экономикалык таасирин өлчөөдө туш болгон айрым көйгөйлөр, ошондой эле алдамчылыктын экономикалык таасирин өлчөөдө эске алынышы керек болгон ыкмалар жана критерийлер камтылган. Учурда экономикалык ишмердүүлүк жаатындагы кылмыштарды туура квалификациялоону үйрөнүү абдан маанилүү. Жеке адамдарга каршы алдамчылыкты жасоонун эң кеңири таралган заманбап ыкмалары, алардын комиссиясынын механизми жана идентификациялоо ыкмалары кеңири классификацияланат жана изилденет.

Ачкыч сөздөр: алдамчылык, экономикалык ишмердүүлүк, кылмыштуулук, кылмыштуулук, ишкердик ишмердүүлүк.

ПОНЯТИЕ И СПОСОБЫ МОШЕННИЧЕСТВА

THE CONCEPT AND POSSIBILITIES OF FRAUD

Аннотация

В статье рассматриваются некоторые дискуссионные вопросы, касающиеся понятия и способов совершения мошенничества. В статье дается определение мошенничества, проверяются его признаки и основные характеристики. В этой статье также рассматриваются некоторые проблемы, с которыми сталкиваются эксперты при измерении экономических последствий мошенничества, а также подходы и критерии, которые необходимо учитывать при измерении экономических последствий мошенничества. На данный момент довольно важно научиться правильно квалифицировать преступления в сфере экономической деятельности. Классифицированы и подробно изучены наиболее распространенные современные методы совершения мошенничества в отношении физических лиц, механизм их совершения и методы идентификации.

Abstract

The article discusses some discussion issues regarding the concept and ways of committing fraud. The article defines fraud, examines its features and main characteristics. This article also covers some of the problems that experts face when measuring the economic impact of fraud, as well as approaches and criteria that must be taken into account when measuring the economic impact of fraud. At the moment it is quite important to learn how to properly qualify crimes in the field of economic activity. The most common modern methods of committing fraud against individuals are classified and studied in detail, the mechanism of their commission and the methods of identification.

Ключевые слова: мошенничество, экономическая деятельность, преступление, криминализация, предпринимательская деятельность.

Keywords: fraud, economic activity, crime, criminalization, entrepreneurial activity.

Азыркы учурда Кыргызстанда кылмыштуулуктун эң кеңири тараган түрү болуп алдамчылык эсептелет. Алдамчылык-бул кылмыштын татаал кылмыштуу-укуктук курамы болгон уурулуктун бир түрү, ал кылмыштуу кылмыш жасоо менен объективдүү тараптан уурулуктун башка түрлөрүнөн айырмаланат. Алдамчылыктын объективдүү жагы-бул башка бирөөнүн мүлкүнө болгон укуктарды уурдоо же сатып алуу, алдамчылык ишенимди кыянаттык менен пайдалануу. Кылмыштын объективдүү жагынан билсек болот, кылмыштын бул түрү эки жол менен жасалат. Кылмыш жасоонун жолу катары алдамчылык жабырлануучуну - мүлктүн ээсин билип туруп адаштырууну камтыйт. Ишенимди кыянаттык менен пайдалануу күнөөлүү адам кийинчерээк аны ээлеп алуу үчүн жабырлануучу менен болгон ишеним мамилесин атайылап колдонот анын мүлкү. Эки учурда тең мүлктүн ээси өзүнүн мүлктүн өзү тапшырат, ал толугу менен ишенген адамдын өзүмчүл ниетин билбейт. Алдамчылык субъективдүү тараптан түздөн - түз ниет менен гана жасалышы мүмкүн-бул кылмышкер атайылап иш-аракет кылып, башкалардын мүлктүн алуу максатын көздөп, жабырлануучуга зыян келтирүүнү каалайт дегенди билдирет.

Алдамчылык-бул уурулукка окшош, мүлккө каршы жасалган кылмыш.

Алдамчылык иш-аракеттердин масштабына жараша, алдамчылыкты камсыздандыруу, насыя берүү, саламаттыкты сактоо, каржы рыногу, керектөө рыногу, кыймылсыз мүлктүн жүгүртүлүшү (сатып алуу жана сатуу анын ичинде экинчи рынокто, курулушта ж.б.) жаатында аныктоого болот.), товардык баалуулуктардын жүгүртүлүшү, баалуу кагаздардын жүгүртүлүшү ж.б.

Кылмыштуу кол салуу объектисине жараша алдамчылыктын төмөнкү түрлөрүн айырмалоого болот: жеке адамдарга - жарандарга каршы алдамчылык; юридикалык жактарга каршы алдамчылык.

Жабырлануучунун ким экендиги кененирээк сүрөттөлүшү мүмкүн-алдамчылык аракеттердин объектиси: 1) жеке адамдар анын ичинде чет өлкөлүк адамдар; - юридикалык жактар: байланыш компаниялары жана интернет провайдерлери; банктар жана башка кредиттик уюмдар; электрондук соода дүкөндөрү; башка коммерциялык жана коммерциялык эмес уюмдар; башка чет өлкөлүк юридикалык жактар. Алдамчылык жасалган жерге жараша: коомдук жайлардагы алдамчылык; темир жол транспортундагы буюмдарды алдоо; түрмө системасындагы алдамчылык; Интернеттеги алдамчылык ж.б.

Кылмыштуу иш-аракеттердин механизминде жараша жол кырсыктарынын жагдайларын бурмалоо менен жасалган алдамчылык учурлары аныкталат; автоматташтырылган маалыматтарды иштетүүнүн натыйжаларын колдонуу (жогорку технология жаатындагы алдамчылык); мобилдик каражаттардын жардамы менен; төлөм карталарын колдонуу; "пирамидалар" принциби боюнча; юридикалык жактын мүлктүн мыйзамсыз конфискациялоо максатында ж.б. Кылмыштуу кол салуу темасына жараша, алдамчылык акчага, товардык баалуулуктарга жана башка кыймылдуу мүлккө, кыймылсыз мүлккө жана менчик укугуна ээ болууга багытталышы мүмкүн. Алдамчылык иш - аракеттерди жасаган адамдардын сандык курамына жараша, бир адам жасаган алдамчылыкты аныктай аласыз; алдын ала макулдашуу боюнча адамдардын тобу; уюшкан кылмыштуу топ; кылмыштуу жамаат (кылмыштуу уюм). Сунушталган классификация негизги жана классификациялоонун бардык мүмкүн болгон критерийлерин аткарбайт. Практикалык аткаруу ишинде бир түрдөгү алдамчылыктар таза

формада сейрек кездешет. Эреже катары, бир нече классификациялоо критерийлеринин айкалышы бар.

Алдамчылык предмети алдамчылык объектисинин баалуулуктарын мыйзамсыз алуу үчүн башка адамдарды атайылап алдаган адам же адамдардын тобу катары түшүнүлөт. Акыркысы-алдамчылыктын аягындагы азап чегип жаткан тарап.

Алдамчынын чечмелөөсү, башкача айтканда, коркууга тийиш адам белгилүү бир интеллектуалдык-психологиялык жана этикалык касиеттерге ээ болгон адам болушу мүмкүн деп эсептелет.

Алдамчылык, уурулуктун бир түрү катары анын курамы бар, анын элементтери аларга гана мүнөздүү элементтер, объект, объективдүү тарап, субъективдүү тарап белгиленет. Кылымштын максаты-экономика жаатындагы коомчулук менен байланыш,

Мүлк мамилелери, өндүрүш процесстерин уюштурууга байланыштуу мамилелер, уюштуруу жана экономикалык мамилелер, ошондой эле алардын калыптанышынын жана өнүгүшүнүн жүрүшүндө пайда болгон социалдык-экономикалык мамилелер. Бирок, кылмыш-жаза укугунун теориясында мындай мамилелердин мазмунуна байланыштуу бир нече позицияларды табууга болот, алар кеңири жана тар мамилелерди түзөт.

Ошентип, экономикалык мамилелердин бардык катышуучуларынын укуктары, эркиндиктери, муктаждыктары жана кызыкчылыктары, анын ичинде алардын иштөө механизми экономиканын чөйрөсүн түзөт.

Алдамчылыктын аныктамасы, биринчиден, алдамчылыктын эки түрүн айырмалоого мүмкүндүк берет - башка бирөөнүн мүлкүн уурдоо жана башка бирөөнүн мүлкүнө укук алуу, экинчиден, ал башка кылмыштуу аракеттерден, алдамчылыктан же ишенимди кыянаттык менен пайдалануудан келип чыккан конкреттүү ыкмалардын көрсөтмөлөрүн камтыйт. Алдамчылык, уурулуктун бир түрү катары, жалган маалыматтарды билдирүүдөн же отчеттуулук милдеттүү болгон жагдайларды жашыруудан турат. Алдамчы билдирген жалган маалымат ар кандай болушу мүмкүн. Кээ бир учурларда алар кылмышкердин ким экендигине, анын укуктарына жана ыйгарым укуктарына, башкаларында юридикалык фактыларга, окуяларга ж.б. байланыштуу. Алдамчылыкты оозеки, жазуу түрүндө же башка формада билдирсе болот. Ишенимди кыянаттык менен пайдалануу, алдамчылыктын бир түрү катары, адатта, күнөөлүү адамдын өзгөчө ыйгарым укуктарын алуу үчүн колдонулат. Алдамчылар түрмөлөрдө жазасын өтөп жаткан туткундар деп эсептелет. Ооба, мындай "псевдо-кызматкерлердин" чалуулары, албетте, келет, бирок жалпысынан алардын көпчүлүгү жок жана алардын примитивдүү схемалары бар. Эң чоң коркунучту "Коммерциялык колл-борборлор" көрсөтөт. Ооба, акыркы технология менен жабдылган жана бир нече жүз адамды иштете турган колл-борборлор бар. Бул буга чейин кесипкөй деңгээл, мындай ишканаларда иштөө так оңдолуп, агымга коюлат.

Бул кызматкерлер ар кандай тренингдерден үзгүлтүксүз өтүшөт, баарлашуу көндүмдөрүн өркүндөтүшөт, каршылыктар менен иштей алышат, алар жакшы дикцияга ээ, баарлашуунун жагымдуу жолу жана аларды алдоого чоң түрткү алышат, анткени алардын бонусу андан көз каранды. Кыскасы, мындай "оператор" менен күрөшүүгө туура келсе, анда алардын кийинки курмандыгы болуу коркунучу бар.

Кыргызстанда алдамчылык жана опузалоо фактыларынын саны көбөйдү, тогуз айдын ичинде Кыргызстанда 33,5 миң кылмыш катталган, бул 2022-жылдын ушул мезгилине караганда 3,2% аз. Алардын басымдуу бөлүгү 72% дан ашыгын түзгөн мүлккө каршы кылмыштар болгон. Бул кылмыштардын категориясына уурулук, алдамчылык, тоноочулук, тоноочулук жана опузалоо кирет. Уурулук жана тоноочулук боюнча 1 769 жана 15 учур кыскарган. Бирок, тескерисинче, алдамчылык, тоноо жана опузалоо учурларынын саны көбөйдү. Ошентип, алдамчылык учурлары 878 фактыга көбөйүп, жети миң 279га жетти, опузалоо 66га 119га жетти. 2022-жылдын ушул эле мезгилинде тоноочулуктун саны 4 учурга көбөйдү.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси 2021-жылдын 28-октябры № 127 <https://cbd.minjust.gov.kg/112309/edition/14072/kg>
2. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодекси 2021-жылдын 28-октябры № 129 <https://cbd.minjust.gov.kg/112308/edition/14744/kg>
3. Абдрасулова, Ж. Ж. Цифровизация банковского сектора экономики: проблемы и пути совершенствования / Ж. Ж. Абдрасулова, С. Ж. Абдрасулова // Вестник Ошского государственного университета. Экономика. – 2022. – № 1(1). – С. 154-163. – EDN LPPRZP.
4. Арстанбеков, М. С. Кылмыштын таасиринен улгайган адамдардын курмандыкка чалынышы / М. С. Арстанбеков // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Уук. – 2023. – No. 2(3). – P. 21-27. – DOI 10.52754/16948661_2023_2(3)_4. – EDN LISBXS.
5. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. В. М. Лебедев. 13-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрайт, 2017.
6. Лопашенко Н.А. Преступность, уголовная политика, уголовный закон Саратов, Саратовский Центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции: Сателлит, 2013.
7. Малыгина Т.А. Виктимологическая характеристика и предупреждение мошенничества : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. — Иркутск, 2007.
8. Малышева Ю.Ю. О понятиях лжи и обмана в сфере экономики по уголовному праву России // Вестник ТИСБИ. — 2005. — № 2.
9. Михаль О. Сложности квалификации мошенничества / О. Михаль, М. Хмелева // Уголовное право. - 2007.
10. Побегайло Э. Ф. Кризис современной российской уголовной политики // Уголовное право. - 2004.
11. Плохова В.И. Ненасильственные преступления против собственности: криминологическая и правовая обоснованность. — СПб., 2003.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№1(4)/2024, 11-17

УДК: 342.7

DOI: [10.52754/16948661_2024_1\(4\)_3](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_3)

**КОНСТИТУЦИОННЫЕ И ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ГАРАНТИИ ПРАВ РЕБЕНКА В
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ**

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАЛАНЫН УКУКТАРЫНЫН КОНСТИТУЦИЯЛЫК
ЖАНА МЫЙЗАМДЫК КЕПИЛДИКТЕРИ

CONSTITUTIONAL AND LEGISLATIVE GUARANTEES OF THE RIGHTS OF THE CHILD
IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Айтбаева Жылдыз Сагымбаевна

Айтбаева Жылдыз Сагымбаевна

Zhyldyz Sagymbaevna Aitbaeva

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Osh State University

sagimbaevna@mail.ru

КОНСТИТУЦИОННЫЕ И ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ГАРАНТИИ ПРАВ РЕБЕНКА В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Аннотация

Дети являются уязвимой категорией общества, и защита их прав имеет первостепенное значение для обеспечения благополучия общества в целом. Рассмотрение правовых аспектов защиты интересов ребенка важно для создания эффективной системы защиты и поддержки детей в Кыргызской Республике. В Кыргызской Республике существует достаточно развитая законодательная база, регулирующая права и интересы детей. Также, Кыргызстан является участником множества международных конвенций и соглашений, обязывающих страну обеспечивать наилучшие интересы ребенка. Это создает дополнительные обязательства перед мировым сообществом и стимулирует улучшение законодательства и практики в области защиты прав детей.

Ключевые слова: право, защита, общество, обязательства, поддержка детей, содержание, мысль, интересы ребенка.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАЛАНЫН УКУКТАРЫНЫН КОНСТИТУЦИЯЛЫК ЖАНА МЫЙЗАМДЫК КЕПИЛДИКТЕРИ

Аннотация

Балдар коомдун аялуу категориясы болуп саналат жана алардын укуктарын коргоо бүтүндөй коомдун бакубаттуулугун камсыз кылуу үчүн биринчи орунда турат. Кыргыз Республикасында балдарды коргоонун жана колдоонун натыйжалуу системасын түзүү үчүн баланын кызыкчылыктарын коргоонун укуктук аспектилерин кароо маанилүү. Кыргыз Республикасында балдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын жөнгө салуучу жетишерлик өнүккөн мыйзамдык база бар. Ошондой эле, Кыргызстан баланын мыкты кызыкчылыктарын камсыз кылууга милдеттендирген көптөгөн эл аралык конвенциялардын жана макулдашуулардын катышуучусу болуп саналат. Бул дүйнөлүк коомчулуктун алдында кошумча милдеттенмелерди түзөт жана балдардын укуктарын коргоо жаатындагы мыйзамдарды жана практиканы жакшыртууга дем берет.

Ачык сөздөр: мыйзам, коргоо, коом, милдеттер, алимент, мазмун, ой, баланын кызыкчылыктары.

CONSTITUTIONAL AND LEGISLATIVE GUARANTEES OF THE RIGHTS OF THE CHILD IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Abstract

Children are a vulnerable category of society, and the protection of their rights is of paramount importance for the well-being of society as a whole. Consideration of the legal aspects of protecting the interests of the child is important for the creation of an effective system of protection and support of children in the Kyrgyz Republic. The Kyrgyz Republic has a sufficiently developed legislative framework regulating the rights and interests of children. Kyrgyzstan is also a party to many international conventions and agreements that oblige the country to ensure the best interests of the child. This creates additional obligations to the international community and stimulates the improvement of legislation and practice in the field of protection of children's rights.

Keywords: law, protection, society, obligations, child support, content, thoughts, interests of the child.

С момента обретения независимости в 1991 году Кыргызстан добился улучшения показателей во многих областях, касающихся прав детей. Страна приблизилась к всеобщей регистрации рождений, добилась повышения уровня грамотности и охвата начальным образованием. Улучшился доступ к образованию детей младшего возраста (ОДМВ). Снизились показатели неонатальной, младенческой смертности, смертности детей в возрасте до пяти лет и материнской смертности. Снизились показатели предотвратимой смертности от инфекционных заболеваний благодаря высокому охвату вакцинацией и улучшению питания. Доступ к информации через новые каналы коммуникации улучшился благодаря расширению недорогого доступа к Интернету. Система защиты детей пережила несколько волн реформ, а нормативно-правовая база и нормы в области политики были усилены в пользу прав ребенка.

Кыргызстан в 1994 году стал участником Конвенции по защите прав ребенка, провозглашавшего доступ к основным значимым компонентам для жизни: образование, защита, правосудие и другие права. Но данные постулаты прописаны лишь на бумаге.

В Кыргызстане права ребенка прописаны в нескольких документах:

- Кодексе о детях,
- Конвенции ООН о правах ребенка,
- Семейном кодексе,
- Конституции КР и др.

Каждый из документов резюмирует, что у ребенка есть права на семью, защиту, образование и другое. Он должен быть зарегистрирован сразу после рождения. Если говорить о духовных составляющих, то ребенок, как и взрослый человек, имеет право на развитие, уважение, а также:

- на общение с родственниками;
- на защиту своих прав и интересов, в том числе от злоупотреблений со стороны родителей;
- на собственное мнение.
- Если говорить о материальных вещах, то законы прописывают, что несовершеннолетний кыргызстанец имеет право:
- на содержание,
- на жилую площадь.

Рассмотрим подробно конституционные и законодательные гарантии прав ребенка в Кыргызской Республике (КР), начиная с конституционных основ:

Конституция КР является основным законом страны, который устанавливает основные принципы и ценности, включая права и свободы граждан. В ней закреплены основные принципы защиты прав ребенка, включая право на жизнь, здоровье, образование, защиту от насилия и дискриминации. Например, статья 27 Конституции КР гарантирует каждому ребенку право на уровень жизни, необходимый для его физического, умственного, духовного, нравственного и социального развития. В этой же статье приведен принцип обеспечения наилучших интересов ребенка, а статья 46 устанавливает право на образование.

Помимо Конституции, в Кыргызской Республике приняты различные законы и нормативные акты, которые дополняют и конкретизируют правовые гарантии прав ребенка.

Например, кодекс о детях определяет основные права и обязанности детей, а также меры государственной поддержки семьи и защиты прав детей от насилия и эксплуатации.

Конституция и законы КР гарантируют право каждого ребенка на жизнь и здоровье. Законодательство предусматривает меры по защите здоровья детей, включая доступ к медицинской помощи, вакцинации, профилактике и лечению различных заболеваний.

Образование является одним из основных прав детей, закрепленных в конституции и законах Кыргызстана. Государство обязуется обеспечивать доступность и бесплатность образования для всех детей, включая начальное, среднее и профессиональное образование. Это право также включает в себя обеспечение равных возможностей для получения качественного образования независимо от социального или экономического положения семьи.

Кыргызстан принимает серьезные меры по защите детей от насилия, эксплуатации и других форм дискриминации. Законы строго запрещают насилие над детьми, включая физическое, психологическое и сексуальное насилие. Также разработаны механизмы для предотвращения детского труда, борьбы с торговлей детьми и защиты детей во время вооруженных конфликтов.

В Кыргызстане действует система органов и учреждений, ответственных за защиту прав и интересов детей. Это включает в себя органы исполнительной власти, специальные организации и фонды, а также неправительственные организации и гражданское общество, которые работают на благо детей и их семей.

Кыргызстан является участником различных международных конвенций и договоров, которые обязывают страну соблюдать и защищать права ребенка. Например, Кыргызстан является стороной Конвенции о правах ребенка и обязуется реализовывать ее положения на национальном уровне.

Для обеспечения эффективности защиты прав детей в Кыргызстане проводятся мониторинг и оценка соблюдения прав детей на регулярной основе. Это позволяет выявлять проблемы и недостатки в системе защиты прав детей и принимать соответствующие меры для их устранения.

Таким образом, Кыргызстан обладает развитой системой конституционных и законодательных гарантий прав ребенка, которая обеспечивает защиту и развитие детей в стране.

Конституция и законы КР обеспечивают детей правом на социальное обеспечение и помощь. Это включает в себя различные формы государственной поддержки, такие как детские пособия, выплаты материальной помощи семьям с детьми, меры поддержки малообеспеченных и многодетных семей.

Законы КР запрещают любые формы дискриминации по признаку возраста, включая дискриминацию детей. Это важное положение, которое обеспечивает равные права и возможности для всех детей, независимо от их социального, этнического или культурного происхождения.

Конституция и законы КР гарантируют право детей на защиту и конфиденциальность их личных данных. Это важно для обеспечения приватности детей и защиты их от нежелательного использования или раскрытия личной информации.

В Кыргызстане существует система органов и институтов, ответственных за реализацию прав детей. Это включает в себя органы исполнительной власти, такие как Министерство труда и социального развития, Министерство здравоохранения и Министерство образования, которые разрабатывают и внедряют политику по защите прав детей.

Государство активно развивает образовательные программы и инициативы, направленные на повышение осведомленности детей о своих правах и обучение их навыкам защиты себя от насилия, эксплуатации и дискриминации. Это включает в себя проведение обучающих мероприятий в школах и внеучебных заведениях.

Для обеспечения судебной защиты прав детей в Кыргызстане существует система судов и правоохранительных органов, которые рассматривают дела, связанные с нарушением прав детей. Это позволяет детям и их законным представителям обращаться за защитой своих прав в судебном порядке.

Кыргызстан активно сотрудничает с международными организациями, такими как ЮНИСЕФ и МОМ, а также другими государствами в области защиты прав детей. Это включает в себя участие в международных проектах и программах, обмен опытом и экспертизой, а также получение технической и финансовой помощи для реализации национальных программ по защите прав детей.

Эти подробные меры и механизмы обеспечивают комплексную защиту и развитие прав детей в Кыргызстане, гарантируя им равные возможности, безопасность и благополучие.

Кроме указанных аспектов, давайте еще более подробно рассмотрим дальнейшие меры и инициативы по защите прав ребенка в Кыргызской Республике:

Для эффективной реализации прав ребенка в Кыргызстане созданы механизмы контроля и мониторинга, включая органы государственного контроля, общественные советы, международные наблюдательные миссии и механизмы обращений и жалоб от граждан. Эти механизмы обеспечивают непрерывное отслеживание соблюдения прав ребенка и возможность быстрого реагирования на нарушения.

Права ребенка включены в ключевые национальные стратегии и программы развития, такие как Национальная стратегия развития Кыргызстана "Тазалык" и Национальная стратегия реформ в области права и правосудия. Это позволяет учитывать интересы детей при разработке и реализации политики в различных сферах жизни общества.

Важным аспектом защиты прав ребенка является обеспечение доступности социальных и медицинских услуг для всех детей, включая детей с ограниченными возможностями, детей из малообеспеченных семей, детей мигрантов и детей, находящихся в трудных жизненных обстоятельствах.

Кыргызстан развивает систему психологической поддержки и реабилитации для детей, столкнувшихся с травматическими ситуациями, насилием, эксплуатацией или другими формами дискриминации. Это включает в себя предоставление консультаций, терапевтическую помощь и социальную поддержку.

Государство и неправительственные организации организуют обучающие программы и тренинги для специалистов, работающих в области защиты прав детей, таких как педагоги, медицинские работники, правозащитники и работники социальной сферы. Это позволяет повысить компетенцию и эффективность их деятельности.

Кыргызстан активно сотрудничает с международными организациями, такими как ЮНИСЕФ, Всемирный банк, Европейский союз и другие, в области защиты прав ребенка. Это включает в себя реализацию совместных проектов, обмен опытом и лучшими практиками, а также получение финансовой и технической поддержки.

Кыргызстан работает над развитием системы альтернативного ухода для детей, лишенных семейной среды или оказавшихся в трудной жизненной ситуации. Это включает в себя создание приемных семей, детских домов, центров временного ухода и других форм альтернативного ухода.

Эти дополнительные меры и инициативы демонстрируют глубокое стремление и готовность Кыргызстана к реализации прав ребенка на практике и обеспечению их защиты и благополучия.

Использованная литература

1. Африканская Хартия прав и благополучия ребенка 1990 г.
2. Всеобщая декларация прав человека 1948 г. // Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 217 А (III) от 10 декабря 1948 г. // Док. ООН А/RES/217(III).
3. Декларация прав ребенка от 20 ноября 1959 г. // Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 1386 (XIV) от 20 ноября 1959 г. // Док. ООН А/RES/1386(XIV).
4. Джунусова, Д. А. Образование, функции, задачи и полномочия органов опеки и попечительства / Д. А. Джунусова, М. А. Абдиллаев // Вестник Ошского государственного университета. Право. – 2022. – № 1. – С. 55-64. – DOI 10.52754/16948661_2022_1_6. – EDN ZAVZFT.
5. Касымова, С. М. Инклюзивное образование и его экономическая эффективность / С. М. Касымова // Вестник Ошского государственного университета. – 2023. – № 3. – С. 91-101. – DOI 10.52754/16948610_2023_3_11. – EDN LYRPRV.
6. Конституция КР принятая референдумом (всенародным голосованием) 11 апреля 2021 года.
7. Кодекс КР «О детях» от 10 июля 2012 года № 100.
8. Маматсалим Кызы, Г. Правовой статус субъектов семейно-правовых отношений опека и попечительство над несовершеннолетними / Г. Маматсалим Кызы, Д. А. Джунусова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 1, № 3. – С. 162-168. – DOI 10.52754/16947452_2021_1_3_162. – EDN HLWWIU.
9. Семейный кодекс КР от 30 августа 2003 года № 201.
10. Абашидзе А.Х., Конева А.Е. Договорные органы по правам человека: учебное пособие / А.Х. Абашидзе, А.Е. Конева. 2-е изд., перераб. и доп. М.: РУДН, 2015. 437 с.
11. Абдырахманова К.К., Исамидинов М.И. Формы воспитания детей оставшихся без попечения родителей: учебное пособие. – Б.: 2014. 380 с.

12. Айтбаева Ж.С. Правовые проблемы защиты от семейного насилия в отношении женщин. /Вестник Ошского государственного университета. 2020. № 1-3. С. 146-151.
13. Харрис Р. Жестокое обращение с детьми и пренебрежение ими в семьях в Кыргызской Республике/ ЮНИСЕФ. Бишкек, 2010 / R. Harr (2010).

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№1(4)/2024, 18-31

УДК: 343

DOI: [10.52754/16948661_2024_1\(4\)_4](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_4)

**ПРАВОВАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ КИРГИЗИИ В СФЕРЕ СОЦИАЛЬНОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ (НА ОПЫТЕ БОРЬБЫ С РАСПРОСТРАНЕНИЕМ
НАРКОМАНИИ)**

СОВЕТТИК КЫРГЫЗСТАНДЫН УКУКТУК САЯСАТЫ СОЦИАЛДЫК
КАМСЫЗДАНДЫРУУ ЖААТЫНДА (НАРКОМАНИЯНЫН ЖАЙЫЛЫШЫ МЕНЕН
КҮРӨШҮҮ ТАЖРҮЙБАСЫНАН)

LEGAL POLICY OF SOVIET KYRGYZSTAN IN THE SPHERE OF SOCIAL SECURITY (ON
THE EXPERIENCE OF FIGHTING AGAINST THE DRUG DISTRIBUTION)

Акматова Аманай Турсунбаевна

Акматова Аманай Турсунбаевна

Amanai Tursunbayevna Akmatova

д.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

ю.и.д., доцент, Ош мамлекеттик университети

Doctor of Law, Associate Professor, Osh State University

amakmatova@ohsu.kg

ПРАВОВАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОЙ КИРГИЗИИ В СФЕРЕ СОЦИАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ (НА ОПЫТЕ БОРЬБЫ С РАСПРОСТРАНЕНИЕМ НАРКОМАНИИ)

Аннотация

В статье анализируется правовая политика советской Киргизии против наркомании в период с 1983 по 1986 годы. Исследованы организационно-практические меры, которые предпринимались для того, чтобы не распространить наркоманию среди советских людей. Особое внимание в работе уделено комплексным мероприятиям по контролю за распространением наркотиков, проведенных всеми государственными органами, особенно сотрудниками правоохранительных органов, раскрывших преступления, совершенные наркоманами. Автор приходит к выводу, что, несмотря на распространение наркомании в советской Киргизии на примере Ошской области шла активная борьба стабилизации советской государственной системы в сфере социальной безопасности. Принято считать, что правильным определением понятия преступлений, связанных с наркотическими средствами играет большую роль для уяснения их сущности, содержания, правильной квалификации, отграничения от смежных преступлений, и в конечном результате служит неперемным условием борьбы с опасным социальным явлением, представляющий угрозу государства. Законодательная система СССР представляла достаточно эффективные меры по усилению борьбы с наркотизмом. Благодаря скоординированным действиям советских правоохранительных структур, медицинских работников, учителей, преподавателей ВУЗов и общественности были раскрыты преступления, принимались эффективные решения по устранению причин, порождающих наркоманию. Проводился постоянный учёт. Были созданы списки людей, потребляющих наркотики и распространяющие наркотики. Была выработана концепция противодействия распространению наркомании. Была создана национальная программа социальной безопасности страны.

Ключевые слова: государство, право, социальная безопасность, политика, борьба, наркомания, администрация, ответственность, уничтожение.

СОВЕТТИК КЫРГЫЗСТАНДЫН УКУКТУК САЯСАТЫ СОЦИАЛДЫК КАМСЫЗДАНДЫРУУ ЖААТЫНДА (НАРКОМАНИЯНЫН ЖАЙЫЛЫШЫ МЕНЕН КҮРӨШҮҮ ТАЖРЫЙБАСЫНАН)

LEGAL POLICY OF SOVIET KYRGYZSTAN IN THE SPHERE OF SOCIAL SECURITY (ON THE EXPERIENCE OF FIGHTING AGAINST THE DRUG DISTRIBUTION)

Аннотация

Бул макалада Советтик Кыргызстандын 1983-1986-жылдар аралыгындагы баңгизатка көз карандылыкка каршы укуктук саясаты талдоого алынган. Анда совет элинин арасында көз карандылыктын жайылышын алдын алуу үчүн уюштуруу жана практикалык чаралар каралган. Жумушта баңгизаттардын жайылышын көзөмөлдөө боюнча ар тараптуу чараларга өзгөчө көңүл бурулат, аларды бардык мамлекеттик органдар, атап айтканда, баңгизатка көз каранды болгондордун кылмыштарын ачкан укук коргоо органдары жүргүзүшөт. Автор советтик Кыргызстанда баңгизатка көз карандылыктын кеңири жайылышына карабастан, социалдык камсыздандыруу жаатында советтик мамлекеттик системаны стабилдештирүү Ош облусунун мисалында жигердүү күрөш берди деген тыянакка келет. Жалпысынан алганда, баңгизат кылмыштуулугу түшүнүгүнүн туура аныктамасынын маңызын, мазмунун, туура квалификациясын, байланышкан кылмыштардан четтетилишин түшүнүүдө чоң роль ойнойт деп эсептелет жана акыры мамлекетке коркунуч туудурган кооптуу социалдык көрүнүшкө каршы күрөшүүнүн шарты болуп саналат. СССРдин мыйзам чыгаруу системасы Баңгизатка каршы күрөштү күчөтүү үчүн кыйла натыйжалуу чараларды көрсөттү. Советтик укук коргоо органдарынын, медицина кызматкерлеринин,

Abstract

The article analyzes the legal policy of the Soviet Kirghizia against drug addiction in the period from 1983 to 1986. Organizational and practical measures were taken to prevent drug addiction among Soviet people. Particular attention is paid to comprehensive measures to control the spread of narcotics conducted by all state bodies, especially by law enforcement officers, who disclosed crimes committed by drug addicts. The author comes to the conclusion that despite the spread of drug addiction in Soviet Kyrgyzstan, the example of the Osh oblast was actively fighting to stabilize the Soviet state system in the sphere of social security. It is generally believed that the proper definition of the concept of crimes related to narcotic drugs plays a large role in understanding their essence, content, proper qualifications, delimitation from related crimes, and ultimately serves as an indispensable condition for combating a dangerous social phenomenon that poses a threat to the state. The legislative system of the USSR was a sufficiently effective measure to strengthen the fight against narcotics. Thanks to the coordinated actions of the Soviet law enforcement agencies, medical workers, teachers, university and community educators, crimes were discovered, effective solutions were made to eliminate the causes that give rise to drug addiction. Constant accounting was conducted. Lists of people who use drugs and spread drugs have been created. The concept of countering the

мугалимдердин, университеттин мугалимдеринин жана коомчулуктун координацияланган иш-аракеттеринин аркасында кылмыштар ачыкка чыгып, баңгизатка көз карандылыктын себептерин жоюу боюнча натыйжалуу чечимдер кабыл алынган.. Дары-дармектерди колдонгон жана тараткан адамдардын тизмеси түзүлдү. Көз карандылыктын жайылышына каршы күрөшүү үчүн бир түшүнүк иштелип чыккан. Өлкөнүн Улуттук социалдык камсыздандыруу программасы түзүлгөн.

spread of drug addiction was developed. A national social security program was established.

Ачык сөздөр: мамлекет, укук, социалдык камсыздоо, саясат, күрөш, көз карандылык, администрация, жоопкерчилик, кыйратуу.

Keywords: state, law, social security, politics, struggle, drug addiction, administration, responsibility, destruction.

К факторам, которые негативно влияли на социальную безопасность страны, стабильность государственно-правовой системы, следует отнести наличие такой угрозы, как распространение наркомании.

Правовая антинаркотическая политика в СССР была общегосударственной политикой в сфере социальной безопасности, в своей основе предполагала определение задач правового воздействия на социально негативные явления, связанные с наркоманией. «Распространение в обществе наркотизма наносит серьезный ущерб не только физическому, но и духовному благополучию общества» (Акматова, 2023; Боголюбова Татьяна А, «Наркотизм: основы частной криминологической теории». Дата обращения 13 января 2018 г. <https://dlib.rsl.ru/viewer/01000058280#?page=1>).

Советское правительство принимало комплексные практические мероприятия по усилению борьбы с хищением и незаконным изготовлением и распространением наркотических средств и организации лечения больных наркоманией.

«В СССР в 1986 г. официально на учёте состояло 46 тыс. человек с диагнозом «наркомания». На начало 1988 г. медики поставили на учет 52 тыс. лиц, посчитав их наркоманами». (Романова 2003, 86) «А незаконного потребления наркотических средств и психотропных веществ, что представляет серьёзную угрозу здоровью населения, экономике страны, правопорядку, а также безопасности государства» (Щелоков Андрей С. «Правовое обеспечение деятельности государства по борьбе с незаконным оборотом наркотиков как угрозой национальной безопасности России». Дата обращения 13 января 2018 г <http://www.dissercat.com/content/pravovoe-obespechenie-deyatelnosti-gosudarstva-po-borbe-s-nezakonnym-оборотom-narkotikov>).

Были определены совместные задачи Министерства внутренних дел СССР, Министерства здравоохранения СССР, других ведомств и организаций об обеспечении надлежащей охраны интересов государства и граждан от преступных посягательств и распространения наркотических средств. Все активные комплексные мероприятия общесоюзного масштаба обусловили возможность принятия в последующие годы более совершенного законодательства по борьбе с наркоманией. «Эта деятельность представляет собой отдельную функцию государства, комплексно реализуемую высшими, центральными и местными органами государства, деятельность которых направлена на укрепление здоровья и генофонда нации, жизнеспособности и безопасности общества. В настоящее время данная функция имеет статус государственной, и в период глобализации приобрела международный характер». (Ботобаев, Адильбек. 2018 «Историко- правовые и административные средства борьбы с незаконным оборотом наркотиков». Дата обращения 13 января 2018 г <http://www.iuk.kg/documents/dissovvet/>)

Борьба с наркоманией во всех союзных республиках Советского Союза велась в соответствии с нормами закона, которые имели одинаковую диспозицию и санкцию, за исключением ответственности за употребление наркотических средств без назначения врача.

«Союзные республики существенно различаются по степени; распространения наркотизма. Их группировка позволила выявить три типа регионов. Высокий уровень распространения явления зафиксирован в Туркмении, Грузии, Киргизии, Узбекистане и Казахстане. За последнее десятилетие средний коэффициент распространения наркотизма в

них, рассчитанный на 100 тыс. населения, достигает 73,74. К группе республик, отличающихся средней степенью распространения наркотизма, относятся УССР, Таджикистан, РСФСР, Армения и Азербайджан /средний коэффициент 30,36/. Менее всего распространен наркотизм. В Эстонии, Латвии, Литве, Молдове и Белоруссии /средний коэффициент 9,84/». (Боголюбова Татьяна А, «Наркотизм: основы частной криминологической теории». Дата обращения 13 января 2018 г. <https://dlib.rsl.ru/viewer/01000058280#?page=1>)

В Узбекской ССР, Туркменской ССР, Таджикской ССР, Армянской ССР, Азербайджанской и Грузинской ССР была установлена уголовная ответственность за употребление наркотических средств без назначения врача. Наказание устанавливалось различное: в большинстве данных союзных республик – до одного года лишения свободы или исправительные работы до двух лет, или штраф от 50 до 100 рублей, а УК Таджикской ССР за преступление такого рода предусматривалось наказание в виде лишения свободы до двух лет, при систематическом потреблении наркотиков – до пяти лет. В соответствии с Уголовным Кодексом Киргизской ССР ст 235-2 предусматривалось лишение свободы до двух лет. (Уголовный кодекс Киргизской ССР от 29 декабря 1960 года. Дата обращения 13 января 2018 г. <http://www.cbd.minjust.gov.kg/>)

Во всех медицинских учреждениях осуществлялось выполнение **Приказа Министерства Здравоохранения СССР № 1311** от 30 декабря 1983 года **«О мерах по устранению серьезных недостатков и дальнейшему усилению борьбы с наркоманией, улучшению учета, хранения, прописывания и использования наркотических лекарственных средств»** (Дата обращения 1 января 2018 г <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data02/tex13179.htm>). Так, например, в целях реализации данного приказа только за 1985 год в Ошской области Киргизской ССР были проверены все лечебно – профилактических учреждениях городов Ош, Джалал – Абада, Таш – Кумыра, Сузакского, Кара – Суйского, Узгенского, Базар – Курганского районов Ошской области. Материалы проверок были заслушаны на оперативном совещании Ошского областного отдела здравоохранения, где были отмечены недостаточность проводимых мероприятий по выполнению вышеуказанного приказа. Руководителям данных лечебно – профилактических учреждений были предложены конкретные меры и были даны сроки для устранения выявленных недостатков (Политический архив города Ош. Оп. 1. Д. 10398. Л. 41–43).

В целях усиления борьбы с наркоманией и порождающими ее причинами в 1980 -1981 гг. Совет Министров Киргизской ССР принял нормативно - правовые акты, которые были направлены на усиление борьбы с наркоманией в республике, указывая на недостаточность по пресечению причин, порождающих наркоманию, недостаточности эффективности проводимых мероприятий по выявлению и уничтожению нелегальных посевов наркосодержащих культур.

Признавая особое значение в деле усиления борьбы с наркоманией, уничтожения на территории республики основного источника получения наркотического средства – дикорастущей конопли, в **Указе Президиума Верховного Совета Киргизской ССР** от 10 мая 1982 года отмечается: «Учитывая, что уничтожение дикорастущей конопли – сырья для незаконного изготовления наркотических средств, является важнейшим государственным мероприятием, обязательным к точному и своевременному исполнению должностными лицами соответствующих государственных органов, предприятий, организаций, колхозов, а

также гражданами, за неприятие необходимых мер установить штраф на руководителей совхозов, колхозов, лесхозов от 50 до 100 рублей., на главных агрономов совхозов, колхозов и т.д., управляющих отделениями, бригадиров, а также граждан – от 20 до 50 руб». (Архив УВД Ошского облисполкома. Оп. 1. Д. 123. С. 22.).

Совместно с представителями Ошской областной станции защиты растений и государственной инспекции по карантину растений была оказана существенная помощь в уничтожении растений в Кара – Суйском, Узгенском, Наукатском районах Ошской области. С этой целью были проведены обследования территорий, были составлены карты очагов произрастания конопли, на основе чего информировались местные советские и хозяйственные органы для планомерного ее уничтожения.

Опыт проведения идентичных активных мероприятий стал основой для проведения стандартных мероприятий в современном мире. На основании международного исследования ежегодно проводят доклады с глобальным обзором наркотиков и анализом рынков сбыта. (The drug problem and organized crime, illicit flows, corruption and terrorism. United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna. Austria. Booklet 5. Major transformation of organized crime in recent decades 3)

Участковыми инспекторами с представителями сельских и поселковых Советов народных депутатов были проведены подворные обходы частных домовладений. «В системе охраны общественного порядка участковые уполномоченные играют едва ли не главную роль». Корнеев Михаил В. «О состоянии охраны общественного порядка и борьбы с преступностью по итогам 2013 года». Дата обращения 5 января, 2018 // https://72.xn--b1aew.xn--p1ai/Prjamaja_rech/item/2073842.

Участковыми инспекторами были обследованы территории, занимаемые предприятиями, организациями, а также прилегающие к населенным пунктам. Таким путем в 1984 году было обследовано свыше 213681 га земли, на 66, 53 га. дикорастущая конопля была уничтожена механическим, либо химическим способом, 223316 га было обследовано, и были уничтожены очаги произрастания конопли на территории 64.44 га. (Архив УВД Ошского облисполкома. Оп. 1. Д. 123. С. 22.)

В административные комиссии исполкомов местных Советов народных депутатов Ошской области было направлено 156 протоколов. В течение 1985 года было оштрафовано 30 граждан и 126 должностных лиц на общую сумму 3380 рублей. В Узгенском, Кара – Суйском, Араванском, Наукатском районах не было обеспечено полное обследование земельных участков, выход специализированных звеньев на местах и химическая обработка был осуществлен эпизодически, повторная обработка конопли не была произведена. На протяжении 1984г -1986г работа была неудовлетворительной, несмотря на факт, что были составлены протоколы и были наложены штрафы, была проведена борьба с дикорастущей коноплей в совхозе «Кенеш» г.Ош, колхоза им. Таширова Кара – Суйского района, колхозе «Коммунизм» Араванского района, в хозяйстве «Рыбхоз» Узгенского района. (Политический архив города Ош. Оп. 1. Д. 10398. Л. 41–43.)

Во многих хозяйствах Ошской области к уничтожению дикорастущей конопли приступали в июне месяце, когда терялась эффективность уничтожения, а руководители исполкомов необоснованно оправдывались запоздалой весной, несвободной техников для

этих работ. Исполнительные комитеты Советов народных депутатов Ошской области еще недостаточно уделяли внимание проблемам борьбы с дикорастущей коноплей. Координационные Советы отдельных райисполкомов мало проводили заседаний по вопросам борьбы с наркоманией, не обсуждали проблемы на различных предприятиях, организациях и хозяйствах.

В работе административных комиссий еще не были изжиты факты нарушений *ст. 97 Кодекса Киргизской ССР об административных правонарушениях*, предусматривающих ответственность за неприятие мер по уничтожению конопли, в размере налагаемых штрафа. Административные комиссии при рассмотрении материалов, накладывали штрафы ниже установленного предела или просто предупреждали (например, в Араванском районе), хотя это не было предусмотрено законом.

В Ошской области была увеличена сумма не взысканных штрафов за неприятие мер по уничтожению дикорастущей конопли. Административные комиссии райисполкомов, финансовые органы на местах не принимали должных мер по своевременному взысканию штрафов, недостаточно осуществляли контроль над полнотой взносов и зачисления сумм штрафов в доход бюджета. Таким образом, исполнение этого указа, безусловно, дало положительные результаты в деле уничтожения дикорастущей конопли. Однако, следует отметить, что предусмотренные меры были недостаточно эффективными. (Архив УВД Ошского облисполкома. Оп. 1. Д. 123. С. 22.)

Аналогичные указы по уничтожению дикорастущей конопли спустя пять лет были приняты в Таджикистане, Узбекистане, Туркменистане и в Казахстане.

Число правонарушений, связанных с наркоманией и количество больных резко возросло. В 1983 году наркоманами в г. Оше и Ошской области были совершены 23 преступлений: убийство, изнасилование, кража государственного имущества, хулиганство, авто авария со смертельным исходом.

Обобщение судебной практики Киргизской ССР за 1980г-1984г. по изучению 326 уголовным делам в отношении 334 человек, поступившим из 21 суда, отмечается, что количество преступлений, связанных наркотическими средствами, не только не сократилось, но даже увеличилось в 2,5 раза и этот рост продолжается. (Архив Верховного суда Кирг. ССР, 1985г., материалы Верховного суда КиргССР, 1990г.). Наиболее значительный рост отмечен в г.Фрунзе, Токмаке, Кара-Балте, а также в Ошской и Иссык-Кульской областях.

В 1985 году органами внутренних дел Ошской области было раскрыто 89 преступлений, связанных с наркотиками в 1983 году – 52, 1984 году – 64, по которым было привлечено к уголовной ответственности 105, что на 52 человека больше, чем в предшествующем году. В сравнении с 1983 годом на 10% была снижена раскрываемость преступлений, связанных со сбытом наркотиков 1983 г – 8, 1984 – 7. Была повышена раскрываемость групповых преступлений в 1983 г -2, 1984 г. – 1, на 80% связанных с хранением и изготовлением наркотических веществ.

Особую тревогу вызывал рост преступности, связанных с наркоманией среди несовершеннолетних, количество преступлений, совершенных ими оставался еще высоким 6.1% (Архив УВД Ошского облисполкома. Оп. 1. Д. 123. С. 23.)

Согласно комплексного плана мероприятий Ошского областного отдела здравоохранения, областного управления по профессиональному техническому образованию и облОНО *«О дополнительных мерах по профилактике и борьбе с наркоманией»* среди учащихся старших классов школ, ПТУ, области были проведены профилактические осмотры на предмет выявления потребляющих наркотические вещества. Так, например, учащийся был задержан, а затем осужден за незаконное хранение наркотических веществ. За аналогичные преступления были привлечены к уголовной ответственности учащиеся СПТУ № 74 Абдуллаев Т., Шерахмедов Х., Буняков А. (Архив УВД Ошского облисполкома. Оп. 1. Д. 123. С. 23.)

За один месяц 1986 года к уголовной ответственности по ст. 235 ч 1 УК Киргизской ССР был привлечен ученик «Бирлешкен» Якубов М., у которого было изъято 7,77 гр. гашиша. (Архив УВД Ошского облисполкома. Оп. 1. Д. 123. С. 23.) «Поскольку потребление гашиша было особенно широко распространено среди молодежи, учащихся школ, техникумов и ПТУ, что вело к росту числа преступлений, совершаемых лицами, находившихся в состоянии наркотического возбуждения, 9 июля 1964г. Совет Министров Киргизской ССР принял постановление о прекращении с 1965г. выращивания южно-Чуйской конопли в республике и перепрофилировании лубяных заводов. Правительство СССР издало постановление запрещающее посевы конопли на приусадебных участках, а также на других земельных участках, находившихся в личном пользовании граждан. Президиум Верховного Совета Киргизской ССР издал Указ, предусматривавший уголовную ответственность за посевы южно-Чуйской конопли» (Джакишев Аскар У. «Вопросы борьбы с наркотизмом Кыргызстана XX век». Дата обращения 13 января 2018 г. <http://www.history.krsu.edu.kg>).

В соответствии с приказом Министерства Внутренних Дел СССР № 1315 /340 от 31 декабря 1982 года *«О профилактическом учете и наблюдении за лицами, в отношении которых установлено немедицинское потребление наркотических веществ»* были проведены сверки лиц, потребляющих наркотики, состоящих на учете в органах внутренних дел и в медицинских учреждениях.

Коренного улучшения в работе медучреждений не наступило. Разработанное и осуществление ими меры не оказывали должного влияния на активизацию борьбы с распространением наркомании. Был проведен комплекс мероприятий по предотвращению краж наркотических веществ из объектов здравоохранения. По данным управления по аптекам в Ошской области 66 аптек осуществляли хранение и отпуск ядо – наркотических лекарственных средств. При совместной проверке было выявлено, что при наличии охраны пожарной сигнализации в аптеках № 96 с. Дараут – Коргон Алайского района Ошской области, аптека № 200 с. Кызыл – Жар Советского района и при областном туберкулезном диспансере с. Кызыл – Булак Фрунзенского и Чаткальского районов в комнатах, где хранились рецепты на наркотические лекарственные средства сейфы не были приобретены, также на окраинах было отсутствие решеток. Рецептурные бланки по выдаче медицинских препаратов хранились вместе с различными документами. В вышеуказанных районах инвентаризация наркотических специальных бланков ежеквартально не проводилась. Акты уничтожения пустых ампул из под наркотических средств проводились несвоевременно. В доверенностях на получение наркотических средств и специальных бланков количество полученных препаратов прописью не указывалось.

Данные наркоманов, состоящих на учёте по видам наркомании и по возрасту по Ошской области на 1985 года, по городам Ошской области на 1986 г. отмечены в таблицах № 1 и № 2 (Архив УВД Ошского облисполкома. Оп. 1. Д. 123. С. 25-26).

Таблица № 1.

Данные наркоманов, состоящих на учёте по видам наркомании и по возрасту

№	Вид наркомании	1981	1982	1983	1984	1985
1.	Гашишизм	168	137	123	131	142
2.	Гашишный психоз	2				
3.	Полинаркомания	24	24	17	17	13
4.	Опийная наркомания	12	12	5	7	8
5.	Кодеиновая	4		3	3	3
6.	Марфинизм			5	1	1
	Итого	210	173	163	169	167

по возрасту:

№	год	до 20 лет	до 30 лет	от 30 -40 лет	от 40- 50 лет	от 50 до 60	свыше 60 лет	Всего
1.	1981	-	41	89	24	32	24	210
2.	1982	-	25	75	23	25	3	151
3.	1983	4	39	59	23	23	3	151
4.	1984	5	30	65	26	18	10	154
5.	1985	6	35	69	32	17	8	117

Таблица № 2

Данные больных наркоманией по Ошской области на 1986 года

№	Города и районы	1983 год			1984 год			1985 год			1986 год		
		взято	снято	состоит	взято	снято	состоит	взято	снято	состоит	взято	снято	состоит
1.	Ош	5	8	34	6	4	35	8	4	41	1	1	41
2.	Джалал - Абад	-	-	19	-	6	12	8	1	15			
3.	Кызыл - Кия	-	-	18	5	5	19	-	-	15			
4.	Кок - Жангак	-	-	3	-	-	3	3	-	19			
5.	Майли - Сай	-	-	15	-	-	15	1	-	161			
		5	8	89	11	15	84	20	5	251	1	1	41

Так, в 1981 году состояло на учёте 210 человек. Дополнительно были определены виды наркомании и количество наркоманов: 168 наркоманов зависимые гашишем, гашишным психозом страдало 2, полинаркоманией страдало 24, опийной наркоманией страдало 12. Средний возраст наркоманов составлял 30-40 лет. Самый «молодой возраст» - от 14 до 20 лет, «самый пожилой возраст» – свыше 60 лет. (Политический архив города Ош. Оп. 1. Д. 10398. Л. 41–43.)

На основании последних научных исследований в современном мире «четверть миллиарда человек или около 5 процентов взрослого населения в возрасте 15-64 лет стали наркоманами». (Global Overview Of Drug Demand and Supply. Latest trends, cross-cutting issues. 2017. United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna. Austria. Booklet 2. Fedotov Y. A quarter of a billion people use drugs globally, 13)

Число лиц, взятых на учёт по сравнению с 1983 годом возросло на 9,2% (в 1983 году 163 человека, в 1986 году 167). «Злоупотребление несовершеннолетними наркотиками и их участие в незаконном обороте одна из наиболее серьезных социальных проблем общества. Это свидетельствует о высокой психической и физической зависимости несовершеннолетних от наркотика, что приводит к быстрой деградации и увеличению дозы потребления» (Корнилов Александр Васильевич «Уголовно-правовые и криминологические вопросы предупреждения наркотизма несовершеннолетних»). (Дата обращения 13 января 2018г <http://www.dissercat.com/content/ugolovno-pravovye-i-kriminologicheskie-voprosy-reduprezhdeniya-narkotizma-nesovershennoletn>)

Следует отметить, что наиболее неблагополучными регионами по количеству наркоманов на 100 тысяч населения перед распадом СССР были Туркменистан (в 1986 г – 152,3 чел., в 1987 г – 129,9 чел.), Киргизия – соответственно 32,7 и 29,0 чел., Казахстан 19,5 и 26,5 чел. Узбекистан -15,5 и 20,8 чел. Таджикистан – 6,2 и 9,1 Средние показатели по бывшему СССР составляли 17,1 чел и 21,5 чел. (Курманов 2005,12)

Преступность и наркомания тесно связаны и переплетены между собой. Основным средством совершения преступлений по линии наркомании являлось наркотическое вещество – анаша 94%, изготавливаемая из легкодоступного наркотического растения – дикорастущей конопли. Анализ показывал, что заготовка сырья для наркотических веществ производилась в основном в Токтогульском районе Таласской области, Узгенском, Сузакском, Кара – Суйской районах.

Так, в 1985 году в г. Таш – Кумыр было задержано 38 человек, занимающихся заготовкой наркотических веществ в Токтогульском районе, у которых было изъято 3,8 кг. анаши и 65 кг. сырца.

Работниками органов внутренних дел Ошской области в ходе оперативно – поисковых мероприятий у преступников было обнаружено и было изъято 5 кг. 700 гр. гашиша, или на 2 кг. 200 гр. больше, чем в 1984 году. Кроме того было изъято 24 грамма опия и 1410 корней опийного мака, в 1985 году на 20 гр. опия и 1161 корней опийного мака было изъято больше, чем в 1984 году. Была предоставлена информация, совершенных в состоянии наркотического возбуждения с 1983г по 1985г. (Архив УВД Ошского облисполкома. Оп. 1. Д. 123. С. 23).

Количество выявленных лиц, совершивших преступления за 1981-1985гг возросло в три раза с 30 в 1981 году до 105 в 1985 году. Из общего количества выявленных лиц 63 %

составляет молодежь в возрасте 29 лет. (Архив УВД Ошского облисполкома. Оп. 1. Д. 123. С. 23).

«Проблема наркотиков - многогранная головоломка, состоящая из множества биологических, психологических, социальных, экономических и политических факторов, которые оказывают влияние на отдельных людей, семьи и общество различными способами. (Martin N. Levinson. New View Using the General Semantics Approach.//<https://books.google.kg/books?isbn=027596129> Дата обращения 13 января 2018 г <https://books.google.kg/books?isbn=027596129>)

В целях социальной безопасности страны проводилась организация борьбы с наркоманией, которая осуществлялась в соответствии с планом совместных мероприятий, разработанных с участием представителей Ошского областного отдела здравоохранения, сельского хозяйства, юстиции, прокуратуры области, общества «Знание», утвержденным заместителем председателя облисполкома Генце Р.И., а также кварталных планов УВД Ошского облисполкома.

В целом качество планирования было поднято на более высокую ступень.

Был разработан и утвержден план дополнительных мероприятий УВД Ошского облисполкома по выполнению постановления ЦК КП Киргизии от 15 марта 1984 года **«О дополнительных мерах по усилению борьбы с наркоманией»** и требований приказа МВД СССР № 0310 – 85 на 1986 – 1987 гг.

11 мая 1985 года на заседании областного координационного Совета обсуждали работу по борьбе с распространением наркомании в Ошской области, а в октябре, ноябре обсуждали состояние работы по борьбе с наркоманией в Кара – Суйском, Узгенском, Араванском районах и в городе Оше. Были проверены и заслушаны на совещании областного отдела здравоохранения состояние борьбы с наркоманией в Узгенском, Кара – Суйском, Базар – Курганском, Наукатском, Сузакском районах и в г. Кок – Жангак.

14 мая 1985 года на базе областной психоневрологической больницы в поселке Кызыл – Жар был проведен семинар с врачами – психиатрами, наркологами и работниками органов внутренних дел области по вопросам борьбы с наркоманией.

3- 4 июня 1985 года в школе оперативного мастерства УВД Ошского облисполкома с оперативным составом уголовного розыска ГО РОВД провели семинар – совещание, где были обсуждены вопросы о мерах усиления работы по борьбе с преступностью и наркоманией в Ошской области.

6 июня 1985 года был проведен однодневный семинар – совещание с врачами психиатрами – наркологами, фельдшерами – наркологами и работниками домов, кабинетов санитарного просвещения области на тему **«Об усилении профилактики пьянства и алкоголизма, наркомании и курения»**.

В Ошском областном психоневрологическом диспансере была создана наркологическая экспертная комиссия, в составе которой находился врач - нарколог, терапевт и невропатолог. В 1985 году экспертная комиссия засвидетельствовала 54 человека с наркоманией, из которых 41 человек были определены на принудительное лечение от наркомании в местах лишения свободы, а трем - принудительное лечение в ЛТП. Выявление больных наркоманией

осуществлялся во время профессиональных осмотров, и консультацией в лечебных учреждениях врачами – наркологами и в ходе оперативно – поисковых мероприятий работниками органов внутренних дел. Однако плохо обстояло дело с учетом начинающих принимать наркотики. Несвоевременное выявление этой категории лиц в подавляющем большинстве случаев приводило к тому, что к моменту их постановки на учет методы индивидуального воспитательного воздействия теряли эффективность и возникали меры принудительного лечения в закрытых стационарах. Именно по этой причине 95,5% всех подучетников были призваны больными наркоманией. В 1985 году неудовлетворительно выявлялись лица сотрудниками Базар – Курганского, Кызыл – Кийского, Араванского, Ляйлякского, Фрунзенского ОВД.

Нуждалось в коренном улучшении организация работа по разоблачению сбытчиков наркотических веществ. Плохо работали подразделения уголовного розыска Ошского, Узгенского и Наукатского ОВД.

УВД Ошского облисполкома во исполнение постановления ОК КП Киргизии № 53/3 от 14 февраля 1983 года, решения исполкома Ошского областного Совета народных депутатов № 20 от 12 января 1984 года был разработан план дополнительных мероприятий по усилению борьбы с наркоманией и его выполнение находится на постоянном контроле в руководстве УВД.

В бывшем Советском Союзе в 1989 г перед началом процесса распада СССР было совершено 28471 преступление, связанное с наркотизмом, в соответствии, с чем было привлечено к уголовной ответственности свыше 90 тысяч человек. «За незаконный посев растений, которые содержат наркотические средства привлекли к административной ответственности за 1989 год 48960 человек, выявлено и уничтожено таких посевов на площади 290 га (для сравнения: в 1988 году площадь посевов составляла 197,2 га). Наркоманами совершались 40% квартирных и 90 % карманных краж. Ежегодно изымалось 25-30 тонн наркотических средств, что составило 15-20% наркотиков» (Курманов 2005, 12).

Реализация советской правовой политики в сфере борьбы с наркотиками способствовала формированию государственной антинаркотической системы, конкретизируя необходимые направления деятельности на всех уровнях.

На основе углубленного историко-правового анализа наследия правовой политики исследована и раскрыта взаимосвязь социальной безопасности с развитием конкретных государственно-правовых систем. Несомненно, в настоящий момент социальной безопасностью страны является совокупность мер по защите интересов страны и народа в социальной сфере. «Научной задачей в теоретическом обосновании деятельности государственной системы страны является политика противодействия наркотикам» (Щелоков Андрей С.«Правовое обеспечение деятельности государства по борьбе с незаконным оборотом наркотиков как угрозой национальной безопасности России». Дата обращения 13 января 2018 г. [http://www.dissercat.com/content/pravovoe – obespechenie – deyatelnosti - gosudarstva-po-borbe-s-nezakonnym-оборотom-narkotikov](http://www.dissercat.com/content/pravovoe-obespechenie-deyatelnosti-gosudarstva-po-borbe-s-nezakonnym-оборотom-narkotikov)).

Современное мировое сообщество разрабатывает разнообразные меры противодействия наркомании. «Следует отметить, что так уж сложилось, что основным борцом с данными и иными антиобщественными явлениями выступает государство». (Ботобаев, Адильбек. 2018

«Историко- правовые и административные средства борьбы с незаконным оборотом наркотиков». Дата обращения 13 января 2018г <http://www.iuk.kg/documents/dissovet/>

Использованная литература

1. Акматова, А.Т. Деятельность правоохранительных органов Ошской области Киргизской ССР в период Великой Отечественной войны (историко-правовой аспект) / А. Т. Акматова // Вестник Ошского государственного университета. Право. – 2023. – № 1. – С. 23-30. – DOI 10.52754/16948661_2023_1(2)_4. – EDN OWUDSO.
2. Боголюбова, Татьяна, 1991 «Наркотизм: основы частной кримино-логической теории». Автореф.дис...д.ю.н., Москва. Всесоюзный научно- исследовательский институт проблем укрепления законности и правопорядка прокуратуры СССР.
3. Ботобаев, Адильбек. 2018 «Историко- правовые и административные средства борьбы с незаконным оборотом наркотиков». Автореф. дис...к.ю.н., Южное отделение Национальной Академии Наук Кыргызской Республики.
4. Джакишев Аскар У. «Вопросы борьбы с наркотизмом в Кыргызстане XX век». Дата обращения 1 января 2018. <http://www.history.krsu.edu.kg/>
5. Корнилов, Александр.2004. «Уголовно- правовые и криминологические вопросы предупреждения наркотизма несовершеннолетних». Автореф.дис...к.ю.н., Томск.
6. Корнеев Михаил В. «О состоянии охраны общественного порядка и борьбы с преступностью по итогам 2013 года». Дата обращения 5 января, 2018 // https://72.xn--b1aew.xn--p1ai/PrjamaJa_rech/item/2073842
7. Курманов, Карпек Ш. 2005. Наркотики. Преступления, профилактика. Бишкек: КГЮА.
8. Романова, Лариса И.2003. Наркомания и наркотизм. СПб: Юридический центр Пресс.
9. Уголовный кодекс Киргизской ССР от 29 декабря 1960 года. Дата обращения 13 января 2018г <http://www.cbd.minjust.gov.kg/>
10. Щелоков, Андрей, 2006 «Правовое обеспечение деятельности государства по борьбе с незаконным оборотом наркотиков как угрозой национальной безопасности России» Автореф. дис...к.ю.н., Москва.
11. Global Overview Of Drug Demand and Supply. Latest trends, cross-cutting issues. 2017. United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna. Austria. Booklet 2. Fedotov Y. A quarter of a billion people use drugs globally, 13.
12. <https://journal.oshsu.kg/index.php/law/article/view/789/502>
13. Martin N. Levinson. New View Using the General Semantics Approach.//<https://books.google.kg/books?isbn=027596129>.
14. The drug problem and organized crime, illicit flows, corruption and terrorism. United Nations Office on Drugs and Crime. Vienna. Austria. Booklet 5. Major transformation of organized crime in recent decades 3.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№1(4)/2024, 32-38

УДК: 34.343

DOI: [10.52754/16948661_2024_1\(4\)_5](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_5)

**ЖАШЫ ЖЕТЕ ЭЛЕКТЕРДИН КЫЛМЫШТУУЛУГУНУН СЕБЕПТЕРИ ЖАНА
ШАРТТАРЫ**

ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

CAUSES AND CONDITIONS OF JUVENILE DELINQUENCY

Жаасынбек кызы Айнура

Жаасынбек кызы Айнура

Ainura Zhaasynbek kyzy

ю.и.к., улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
к.ю.н., старший преподаватель, Ошский государственный университет
Candidate of Law, Senior Lecturer, Osh State University
zhaasynbekkyzy@inbox.ru

ЖАШЫ ЖЕТЕ ЭЛЕКТЕРДИН КЫЛМЫШТУУЛУГУНУН СЕБЕПТЕРИ ЖАНА ШАРТТАРЫ

Аннотация

Бул макалада азыркы коомдогу жашы жете электердин кылмыштуулугунун негизги себептери жана шарттары берилген. Социалдык жактан кооптуу абалда турган жашы жете элек балдарды жана үй-бүлөлөрдү өз убагында аныктоо боюнча жеке профилактикалык иштердин бир катар маселелери каралды. Жашы жете электердин кылмыш жасашынын себептери ар кандай. Эгерде жашы жете элек кылмышкердин инсандыгына өзгөчө көңүл бурулса, профилактикалык иш-аракеттер ийгиликтүү болот. Жашы жете электердин кылмыштуулугу азыркы коомдогу эң курч көйгөйлөрдүн бири жана укук коргоо органдары менен үй бүлөнү жана мугалимдердин арасында чоң тынчсызданууну жаратат.

Ачкыч сөздөр: өспүрүм, мамиле, коом, мыйзам, чөйрө, укук, кылмыш.

ПРИЧИНЫ И УСЛОВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Аннотация

В данной статье представлены основные причины и условия преступности несовершеннолетних в современном обществе. Был рассмотрен ряд вопросов индивидуальной профилактической работы по своевременному выявлению несовершеннолетних и семей, находящихся в социально опасном положении. Множество причин, по которым несовершеннолетние совершают преступления. Профилактические меры могут быть успешными, если уделять особое внимание личности несовершеннолетнего правонарушителя. Преступность несовершеннолетних является одной из наиболее острых проблем в современном обществе и вызывает серьезную озабоченность правоохранительных органов, семей и педагогов.

CAUSES AND CONDITIONS OF JUVENILE DELINQUENCY

Abstract

This article presents the main causes and conditions of juvenile delinquency in modern society. A number of issues of individual preventive work on the timely identification of minors and families who are in a socially dangerous situation were dealt with. The reasons why minors commit crimes are many. Preventive measures can be successful if special attention is paid to the personality of the minor offender. Juvenile delinquency is one of the most pressing problems in today's society and is of great concern to law enforcement agencies, families and teachers.

Ключевые слова: подростки, взаимоотношения, общество, закон, окружающая среда, преступность.

Keywords: teenagers, relationships, society, environment, law, crime.

Азыркы социалдык-экономикалык шарттар жашы жете электердин кылмыштуулугуна таасир этүүчү негизги факторлордун бири болуп саналат. Байлар менен кедейлердин ортосундагы ажырым, региондордун бирдей эмес өнүгүшү жана жогорку жумушсуздук жаштардын өзүлөрүнүн жашоосун камсыз кылуу үчүн кылмыштуу иштерге аралаша турган шарттарды түзөт. Ошондой эле үй бүлөлүк мамилелердин жана билим берүү системасынын өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугуна тийгизген таасири эске алынышы керек. Кээ бир учурларда, үй бүлөлөр ар кандай көйгөйлөрдөн улам балдарды тарбиялоодо кыйынчылыктарга туш болушат, мисалы: алкогольдук көз карандылык, зордук-зомбулук же ата-энелердин жоопкерчиликсиздиги. Бул өспүрүмдөрдүн өнүгүшү үчүн жагымсыз чөйрөнү түзүп, алардын кылмыштарга катышуу ыктымалдыгын жогорулатат. Жашы жете электердин арасындагы кылмыштуулуктун себептерин жана факторлорун изилдөөнүн маанилүүлүгүн криминологдордун, психологдордун жана социологдордун көптөгөн изилдөөлөрү баса белгилейт. Бул изилдөөлөр өспүрүмдөрдүн кылмыштуу жүрүм-турумунун механизмдерин жакшыраак түшүнүүгө жана калктын ушул категориясында кылмыштуулукту алдын алуунун эң натыйжалуу стратегияларын жана ыкмаларын иштеп чыгууга мүмкүндүк берет. Кыргызстанда өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугун талдоо коомго жана анын түзүлүшүнө таасир эткен тарыхый мезгилдердин ар түрдүүлүгүн эске алышы керек.

Жашы жете электердин кылмыштуулугунун негизги себептери көйгөйлөрү жана социалдык, экономикалык, психологиялык жана маданий факторлорго байланыштуу. Социалдык-экономикалык фактор-жакырчылыкта жана жумушсуздукта жашаган жакыр үй-бүлөлөрдөн чыккан жаштар көбүнчө жашоо жана жашоо-тиричиликти издеп жатканда кылмыш дүйнөсүнүн курмандыгы болушат. Көп учурда кылмыштуу топтор жаштарга акчалай колдоо көрсөтүп, жакшы жашоого убада берип, аларды өзүнө тартып турат. Билим берүү чөйрөсү жогорку сапаттагы билим берүү жана аз билим берүү ресурстарына жетүү мүмкүнчүлүгүнүн жоктугунан улам, айрым тармактарда өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугун жайылтууга болот деп эсептейт. Ийгиликтүү карьера үчүн керектүү көндүмдөр жана билимдер жок болсо, өспүрүмдөр альтернатива катары кылмыштуулуктун жолун тандай алышат. Үй бүлөлүк мамилелер: үй бүлөдөгү көйгөйлөр, мисалы, алкогольдук көз карандылык, зордук-зомбулук, ажырашуу же ата-эненин жоопкерчиликсиздиги баланын өнүгүшү үчүн жагымсыз чөйрөнү жаратышы мүмкүн, бул өз кезегинде кылмыштуу жүрүм-турумдун ыктымалдыгын жогорулатат. Маалымат каражаттарынын жана интернеттин таасири: заманбап технологиялар жана маалымат каналдары каалабаган маалыматка, анын ичинде зордук-зомбулукту, баңгизаттарды жана кылмыштуу иш-аракеттерди жайылтууга мүмкүнчүлүк берет. Өспүрүмдөргө бул булактардан терс таасирин тийгизип, кийинчерээк кылмыштуу топторго мүчө боло алышат. Психологиялык факторлор: жашы жете элек өспүрүмдөр Активдүү психологиялык жана эмоционалдык өнүгүү мезгилинде, бул аларды айлана-чөйрөнүн таасирине жана жагдайларына дуушар кылышы мүмкүн. Айрым өспүрүмдөр агрессия, депрессия же импульсивдүүлүктүн жогорулашы сыяктуу психикалык бузулуулардан жапа чегиши мүмкүн, бул кылмыштуу жүрүм-турум коркунучун жогорулатат. Жашы жете электердин кылмыш жасашынын себептери ар башка. Өлкөдөгү социалдык чыңалуунун өсүшү, экономикалык абалдын начарлашы жана жашоо деңгээлинин төмөндөшү, эреже катары, биринчи кезекте жаштарга таасир этет. Алкоголизм, анестезия, үй-бүлөдөгү көйгөйлөр жана кемчиликтер сыяктуу кылмыштуу факторлор кылмыштуулуктун көбөйүшүнө жана күчөшүнө таасир этет.

Социалдык жактан алсыз үй бүлө-бул социалдык жактан алсыз балдары бар үй бүлө жана жашы жете элек балдардын ата-энелери же мыйзамдуу өкүлдөрдүн балдарды тарбиялоосу жана мыйзам боюнча милдеттерин аткарбаган, алардын жүрүм-турумуна терс таасирин тийгизген же жаман мамиле кылган үй-бүлө.

Белгилей кетүүчү нерсе, психологиялык жана социалдык фактор, келечек жөнүндө дагы бир белгисиздик катары, изилдөөнүн көз карашы, жумуш орду, жумуш менен камсыз кылуу жана коомдогу катуу менчик катмары жашы жете электердин баңгизаттарды колдонуудан улам күнүмдүк кыйынчылыктардан качып кетишине алып келет. Алкоголдук ичимдиктердин, баңгизаттардын, зордук-зомбулуктун болушу адеп-ахлактык принциптердин, каада-салттардын жана нормалардын жоголушуна алып келет. Коомдогу өзгөрүүлөр жаш муунга түздөн-түз таасир этет, мунун бардыгы жаштардын социалдык коопсуздугу жана компетенттүү үй бүлөлүк билим берүүнүн жоктугу жөнүндө, ал жерде төрөлгөндөн баштап туура негизделген моралдык принциптер жок. Үй бүлөлүк тарбия алсырап калганда, көчө чөйрөсү таасир эте баштайт, бул негиз жана имитация болуп калат, көбүнчө мындай тарбиянын негизи өтө жагымсыз. Жашы жете электер тарабынан жасалган кылмыштардын санынын көбөйүшү терең жана олуттуу социалдык чыр-чатактарды көрсөтүп турат анда жаштар менен иштеген мекемелердин мамлекеттик программалары жана иш-аракеттери натыйжасыз болуп чыгат. Жашы жете электердин кылмыштуулугунун себептери: коомдун катмарлануусу, жашоонун төмөнкү деңгээли, өспүрүмдөрдүн арасында алкогольдук ичимдиктердин жана баңгизатка көз карандылыктын жайылышы, адеп-ахлактын төмөндөшү, адеп-ахлак, телевидение жана интернет, алар дайыма бузуку жашоо образын жайылтышат, өспүрүмдөрдүн өзүлөрүндө эрк сапаттарынын жоктугу ж.б.

Жашы жете элек кылмышкердин инсандыгына өзгөчө көңүл бурулса, профилактикалык иш-чаралар ийгиликтүү болот. Криминологиялык көз караштан алганда, муктаждык жашы жете элек кылмышкерлердин үй-бүлөлүк абалын биринчи кезекте изилдөөдө турат, мында инсандын социалдык сапаттары жана негиздери негиз болот. Көбүнчө ата-энелери туура эмес жүрүм-турум кылган үй бүлөлөрдө балдар кылмыш жолуна түшүшөт. Өспүрүмдөрдүн инсандык өзгөчөлүктөрүн аныктоонун негизи-алардын укуктук аң-сезиминин өзгөчөлүктөрү, кылмыш жасаган өспүрүмдөр мыйзамдуу сабатсыздыкка ээ. Мүнөздүү өзгөчөлүк-өспүрүмдөрдүн бош убактысы, кылмышкерлердин бош убактысы алда канча көп. Ошондой эле билим берүү менен инсандык маданияттын ортосунда жакшы байланыш бар - бул тенденция билим деңгээли төмөн балдардын билим деңгээли жана билими жетиштүү болгон мыйзамды сыйлаган курдаштарына караганда кылмыш жасоого көбүрөөк жакын экендигин көрсөтөт.

Тарбиянын зыяндуу эки түрү бар: деспоттук жана жол берүүчү:

- балага туруктуу кысым менен байланышкан деспотиялык мүнөз, бардык иш-аракеттерди катуу көзөмөлдөө, жашы жете элек баланын каалоосун бекемдейт, айрыкча "өткөөл мезгилде" эркиндик жана көз карандысыздык үчүн, кара ниеттик жана мыкаачылык атмосферасын түзөт. Бул өспүрүмдөрдүн максимализми менен аралашып, жашы жете элек баланы үйдөн качууга жана үй-жайсыз адамдардын катарын толуктоого түртөт, алар көбүнчө ар кандай максаттарда кылмыш жасашат. Бул кылмыш "өспүрүмдөрдүн көтөрүлүшүнүн" натыйжасы болушу мүмкүн. Жана мындай кылмыштын зордук-зомбулук мүнөзүн жокко чыгарууга болбойт, мисалы, ата-энелерге физикалык каршылык көрсөтүү менен (айрыкча

тарбиялоодо физикалык таасир этүү ыкмаларын колдонуу менен). Эгерде тарбиялоодо физикалык зомбулукту колдонуу жөнүндө сөз кылсак, анда мындай ыкмалар баланын инсандыгын калыптандырууга өтө терс таасирин тийгизерин белгилей кетүү керек;

- же тескерисинче, ушул сыяктуу кесепеттерге алып келет, бул баланын кандайдыр бир күнөөсү үчүн кечирилген жана ал өзүнүн иш-аракеттери үчүн жооптуу эмес. Мындай тарбия жазасыз калуу жана жол бербөө сезимин калыптандырууга алып келет. Бул өз кезегинде социалдык коркунучтуу иш-аракет үчүн жазадан коркуунун жоктугуна, жасалган аракеттердин зыяндуулугун жетиштүү деңгээлде билбөөгө алып келиши мүмкүн.

Албетте, үй бүлөнүн таасири билим берүү таасири менен гана чектелбейт. Балдарга болгон мамилеси менен тыгыз байланышта болгон ата-энелердин жүрүм-туруму да маанилүү. Ата-энелердин жүрүм-туруму менен алардын балдар менен болгон мамилесинин ортосундагы мамиленин таасирин.

Азыркы учурда өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугу көп факторлуу жана татаал. Өспүрүмдөрдүн кылмышына таасир этүүчү факторлорду изилдөө, ошондой эле алдын алуу жана реабилитациялоонун инновациялык ыкмаларын иштеп чыгуу үчүн кошумча изилдөөлөрдү жүргүзүү маанилүү. Бул көйгөйдү чечүү үчүн, интеграцияланган ыкма керек, анын ичинде өспүрүмдөр үчүн социалдык колдоону жана коргоо чараларын көбөйтүү, айрыкча оор турмуштук шарттарда. Билим берүүнүн сапатын жана жеткиликтүүлүгүн жакшыртуу, көз карандылыкты алдын алуу программаларын жана агрессияны алдын алуу, ошондой эле өспүрүмдөрдүн коомдук жана маданий турмушка активдүү катышуусу кылмышкерлердин тобокелдигин азайтууга жардам берет. Мындан тышкары, бул көйгөйдү чечүүдө маанилүү аспект-бул жашы жете элек кылмышкерлер үчүн натыйжалуу реабилитациялоо программаларын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу, анын ичинде психологиялык колдоо, конструктивдүү жүрүм-турумду үйрөтүү жана курдаштары жана чоңдор менен өз ара аракеттенүү.

Ошондуктан, мамлекеттин, билим берүү мекемелеринин, коомдук уюмдардын жана үй бүлөнүн биргелешкен аракеттери өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугун азайтууга жана анын өнүгүшү жана мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү үчүн ыңгайлуу чөйрөнү түзүүгө жардам берет. Бул тармактагы илимий изилдөөлөр коомчулукка өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугуна байланыштуу кыйынчылыктарды ийгиликтүү чечүүгө мүмкүндүк берген билим жана тажрыйба алуу үчүн улантылышы керек. Жыйынтыктап айтканда, жашы жете электердин кылмыштуулугу белгилей кетүү керек бири-бирине байланышкан тышкы жана ички факторлордун көптүгүнөн көз каранды.

Жашы жете электердин кылмыштуулугу сыяктуу көрүнүштүн бар экендигин конкреттүү менен байланыштыруу терс социалдык же жүрүм-турумдук аспект ыңгайсыз-алар бар системада жана детерминисттик нерсе менен. Жашы жете электердин арасындагы кылмыштардын алдын алуу маселелери мамлекеттин милдети болуп саналат.

Жашы жете электердин жана жаштардын арасындагы кылмыштуулуктун эффективдүү атайын криминологиялык алдын алуунун негизги шарты бир эле учурда ар кандай ведомстволордун, мекемелердин, түзүмдөрдүн жакшы координацияланган өз ара аракеттенүүсү жана профилактиканын бардык тартылган субъектеринин аракеттерин так координациялоо болуп саналат. Ошондуктан, жашы жете электердин жана өспүрүмдөрдүн

кылмыштуулукту алдын алуу системасын андан ары өнүктүрүү мамлекеттин жана жалпы коомдун толук колдоосуз мүмкүн эмес. Мамлекет бул маселени чечүүгө жоопкерчиликтүү мамиле жасашы керек, жогорку квалификациялуу адистердин кадрдык резервдерин кеңейтүү жана жашы жете элек балдары бар кембагал үй-бүлөлөрдүн көйгөйлөрү менен алектенген мекемелердин каржылык колдоосун эске алуу керек.

Мамлекет ошондой эле коомдук ишмерлерди жана Социалдык адаптация жана жашы жете элек балдардын маданий өнүгүүсү үчүн маданий мекемелердин жетекчилигин камтышы керек. Мамлекеттин, коомдук ишмерлердин, ошондой эле, айрыкча, ар бир жарандын биргелешкен аракетинин аркасында, бул көйгөйдү чечүүнүн натыйжалуу ыкмасын табууга болот, атайын өспүрүмдөрдүн жана өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугун криминологиялык жол менен алдын алуу үчүн.

Кыргызстанда кылмыш жоопкерчилиги 16 жаштан, өзгөчө оор кылмыштар үчүн (адам өлтүрүү, зордуктоо ж.б.) 14 жаштан башталат.

Кыргыз Республикасынын Башкы прокуратурасынын маалыматы боюнча, 2022-жылы кылмыш жасаган өспүрүмдөрдүн (14-17 жаштагы) саны 2021-жылга салыштырмалуу дээрлик 33 пайызга өскөн. Кыргызстанда акыркы эки жылда кылмыш жасаган өспүрүмдөрдүн саны 1,6 эсеге өстү, (кылмыш жасаган 14-17 жаштагы өспүрүмдөрдүн саны).

2018-жылдан бери Башкы прокуратура балдар жана балдарга каршы жасалган бардык кылмыштардын анализин жүргүзүп келет. Көбүнчө уурулук катталат, б.а мотив социалдык, атайылап эмес. Бул жакырчылык жана кыйынчылыктар балдарды кылмыш жасоого түртөт дегенди билдирет. Алардын көбү мигрант үй бүлөлөрдүн балдары.

2021-жылы Улуттук статистикалык комитеттин маалыматы боюнча, балдардын 40,5% же 1 миллион 72 миң адам жакырчылыкта жашашкан. Эмгек, социалдык камсыздоо жана миграция министрлиги 2022-жылдын июль айында 88000ден ашуун мигрант ата-энелердин балдары жөнүндө билдирди. Ошол эле учурда, беш миңден ашуун бала туугандары жок адамдар менен жашашкан.

Улуттук статкомдун маалыматына ылайык, кылмыш жасалган учурда 14-17 жаштагы соттолгондордун саны акыркы жылдары көбөйдү. Бирок бул 2000-жылдардын башындагыга караганда бир нече эсе аз.

Колдонулган адабияттар

1. Андриенко, В.К. Система перевоспитания подростков в условиях специальной школы: (Пособие: Науч.-метод. рекомендации) / В.К. Андриенко, Ю. В Гербеев, И.А. Невский; НИИ общ. пробл. воспитания АПН СССР, Лаб. по изуч. причин и предупреждению отклонений в поведении учащихся. - М.: Б. и., 2020.
2. Гилинский Я.И. Девиантность, преступность, социальный контроль. Избранные статьи. СПб., 2004.
3. Курбанова Д.А. Традиции и обычаи народов Дагестана в системе мер предупреждения преступности // Актуальные проблемы российского права. 2010. № 4 (17). С. 174-181.

4. Жаасынбек кызы, А., & Маманова, А. (2023). Үй бүлөлүк зомбулук: бүтүндөй коомдун көйгөйү. Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук, 1(2), 43-48. DOI: [https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1\(2\)_7](https://doi.org/10.52754/16948661_2023_1(2)_7). EDN: IАНКАМ.
5. Жаасынбек Кызы, А. Үй бүлөлүк зомбулук: бүтүндөй коомдун көйгөйү / А. Жаасынбек Кызы, А. Ж. Маманова // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук. – 2023. – No. 1. – P. 43-48. – DOI 10.52754/16948661_2023_1(2)_7. – EDN IАНКАМ.
6. Маматсалим Кызы, Г. Правовой статус субъектов семейно-правовых отношений опека и попечительство над несовершеннолетними / Г. Маматсалим Кызы, Д. А. Джунусова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 1, № 3. – С. 162-168. – DOI 10.52754/16947452_2021_1_3_162. – EDN HLWWIU.
7. <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsionno-takticheskie-osnovy-rassledovaniya-otdelnyh-vidov-prestupleniy-sovershennyh-nesovershennoletnimi>

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№1(4)/2024, 39-43

УДК: 349.6

DOI: [10.52754/16948661_2024_1\(4\)_6](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_6)

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ЭКОЛОГИЯЛЫК БУЗУУЛАР ҮЧҮН
ЮРИДИКАЛЫК ЖООПКЕРЧИЛИК

ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ В
КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

LEGAL LIABILITY FOR ENVIRONMENTAL VIOLATIONS IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Истамкулов Жапар Ибайдуллаевич

Истамкулов Жапар Ибайдуллаевич

Zhapar Ibaidullayevich Istamkulov

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law, Associate Professor, Osh State University

Калмамат кызы Г.

Калмамат кызы Г.

Kalmamat kyzy G.

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

Турдукулова Н.Ш.

Турдукулова Н.Ш.

Turdukulova Sh.

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ЭКОЛОГИЯЛЫК БУЗУУЛАР ҮЧҮН ЮРИДИКАЛЫК ЖООПКЕРЧИЛИК

Аннотация

Макалада жарандар тарабынан укук бузуу жана ага болгон юридикалык жоопкерчиликтер үчүн укуктук шарттар, өзгөчөлүктөр жана принциптик жоопкерчилик талкууланат, айлана-чөйрөгө келтирилген зыяндын аныктамаларынын жана себептеринин ар кандай түрлөрүн мүнөздөө көрсөтүлөт. Милиция кызматкерлеринин башка мамлекеттик органдар менен айрыкча прокуратура менен кызматташуусунун зарылдыгы экологиялык кылмыштарга жооптуу адамдар гана эмес, айлана-чөйрөгө келтирилген зыян үчүн толук компенсация төлөнүшүн камсыз кылуу максатында негиздүү. Авторлор айлана-чөйрөнү коргоо мыйзамын бузгандыгы үчүн укуктук жоопкерчилик жаатындагы учурдагы мыйзамдарды талдап, укуктук айлана-чөйрөнү коргоо тутумундагы укук коргоо органдарынын ролун жана ордун изилдеп, мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча сунуштар берилген. Анда мамлекеттик кызматкерлер жана жарандар экологиялык укук бузуулар үчүн тартиптик, материалдык, административдик, жарандык же кылмыш жоопкерчилигине тартылышы, ал эми ишканалар, мекемелер, уюмдар аталган мыйзамга жана Кыргыз Республикасынын башка мыйзамдарына ылайык административдик жана жарандык жоопкерчиликке тартылышы каралган.

Ачкыч сөздөр: экологиялык жоопкерчилик, укук бузуу, кылмыш, айлана чөйрө, мамлекет, укук коргоо органдары, мыйзамдар.

ЮРИДИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

LEGAL LIABILITY FOR ENVIRONMENTAL VIOLATIONS IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Аннотация

В статье рассматриваются правовые условия, специфика и основополагающая ответственность за правонарушения и юридическая ответственность граждан, характеризуются различные виды определений и причины экологического ущерба. Необходимость сотрудничества сотрудников милиции с другими государственными органами, в частности с прокуратурой, оправдана не только для лиц, ответственных за экологические преступления, но и для полной компенсации экологического ущерба. Авторы проанализировали действующее законодательство о юридической ответственности за нарушения природоохранного законодательства, изучили роль и место правоохранительных органов в правовой системе охраны окружающей среды и дали рекомендации по совершенствованию законодательства. Так как закон предусматривает привлечение государственных служащих и граждан к дисциплинарной, материальной, административной, гражданско-правовой или уголовной ответственности за экологические правонарушения, а предприятий, учреждений, организаций - к административной и гражданско-правовой ответственности в соответствии с указанным законом и иными законами Кыргызской Республики.

Ключевые слова: экологическая ответственность, преступление, окружающая среда, государство, правоохранительные органы, законы.

Abstract

The article deals with the legal conditions, the specifics and the fundamental responsibility for a crime and the legal liability of citizens, it characterizes various types of definitions and causes of environmental damage. The need for police officers to cooperate with other state bodies, in particular with the prosecutor's office, is justified not only for those responsible for environmental crimes, but also for full compensation for environmental damage. The authors analyzed existing legislation on legal liability for violations of environmental laws, studied the role and place of law enforcement agencies in the legal system of environmental protection, and made recommendations for improving legislation. It provides for bringing state employees and citizens to disciplinary, material, administrative, civil or criminal liability for environmental offenses, and enterprises, institutions, organizations to administrative and civil liability in accordance with the specified law and other laws of the Kyrgyz Republic.

Keywords: environmental responsibility, crime, environment, state, law enforcement agencies, laws.

Акыркы жылдары экономикалык өнүгүүгө карабастан, Кыргызстанда экологиялык аспект дагы эле эске алынбай келет. Парадокс сыяктуу эле, мамлекет экологиялык көйгөйлөрдү көрүнгөндө гана эстейт. Бүгүнкү күндө Кыргызстан дүйнөдөгү жаратылышы дагы деле салыштырмалуу жакшы сакталган жана оригиналдуу болгон өлкөлөрдүн бири бойдон калууда. Дүйнөнүн башка көптөгөн жерлеринде көрүнүп тургандай, өлкө адам баласынын шалаакылыгынын жана туура эмес башкаруусунун курмандыгы болуп калса, бул чындыгында чоң жоготуу жана азап болмок. Бирок коркунуч дагы деле бар: бардык жерде чачырап кеткен таштандылар Кыргызстандын калкы, жалпысынан, өлкөгө жана жаратылышка карата жоопкерчиликтүү жана аң-сезимдүү мамиледе эмес экендигин далилдейт. Тилекке каршы, бул көйгөй бардык жерде бар жана аларды чечүүнүн жаңы жолдорун табуу үчүн, бүгүн ал жөнүндө, ошондой эле башка экологиялык көйгөйлөр сыяктуу эле маанилүү.

Адамдын айлана-чөйрөнү коргоонун бардык эл аралык стандарттары Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 48-беренесинде белгиленген:

1. Ар бир адам өмүрү жана ден соолугу үчүн жагымдуу экологиялык чөйрөгө укуктуу.
2. Ар бир адам ден соолугуна же мүлкүнө келтирилген зыяндын ордун толтурууга укуктуу айлана-чөйрөнү башкаруу жаатындагы иш-аракеттер.
3. Ар бир адам жаратылыш чөйрөсүнө, өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсүнө кам көрүүгө милдеттүү.

Белгилей кетчү жагдай, "Айлана-чөйрөнү коргоо стандарттарын аткаруунун негизги принциби-бул жеке жоопкерчилик принциби". Бул жеке же мамлекеттик кызматкерлер болобу, айлана-чөйрөнү зыяндуу таасирлерден сактоо жана айлана-чөйрөгө болгон мамилесин өзгөртүү үчүн жеке жоопкерчиликти алышы керек дегенди билдирет, анткени бул заманбап коомдун жашоосунун негизи болуп саналат.

Башкача айтканда, юридикалык жоопкерчилик Кыргыз Республикасынын "Айлана-чөйрөнү коргоо жөнүндө" Мыйзамынын 51-беренеси менен жөнгө салынат, ага ылайык жеке адамдар жана юридикалык жактар тартиптик, административдик, кылмыш жана жарандык жоопкерчиликтин экологиялык укук бузууларды, кылмыштарын тартууга жооптуу. Тартиптик, административдик же кылмыш жоопкерчилиги укук бузуучунун келтирген экологиялык зыянды жоюу милдетинен бошотпойт. Мисалы, КМШ өлкөлөрүндө гана эмес, Европа, Америка жана Бириккен Улуттар Уюмуна түздөн-түз мүчө болгон бардык мамлекеттерде айлана-чөйрөнү коргоо боюнча көптөгөн мыйзамдарда жоопкерчиликтин бирдей жөнгө салынышы далилденген. Ошондуктан, илимпоздор айлана-чөйрөнү коргоо үчүн жоопкерчиликтин концептуалдык аныктамасына ээ: Экологиялык жоопкерчилик- бул татаал социалдык жана экологиялык-укуктук институт: көз караш жагынан алганда, экологиялык жана экономикалык кызыкчылыктардын илимий негиздеги айкалышын алуу үчүн коом менен жаратылыштын ортосундагы мамилелерди байкоо милдети, артка кылчайып караганда, коом менен жаратылыштын өз ара аракеттенүү ченемдеринин бузулушунан улам терс кесепеттерге дуушар болуу милдети.

Экологиялык укук бузуулар жана кылмыштар үчүн укуктук жоопкерчилик-бул калктын экологиялык коопсуздугун, табигый чөйрөнү коргоону жана анын ресурстарын сарамжалдуу пайдаланууну камсыз кылуунун бир гана формасы. Ал экономикалык, саясий, адеп-ахлактык, билим берүү чаралары, жаратылышка же адамдын ден-соолугуна келтирилген зыянды

компенсациялоо чаралары жана башкалар менен бирге жүргүзүлөт. Экологиялык укук бузуулар үчүн юридикалык жоопкерчилик деп айлана-чөйрөнү коргоо чөйрөсүндөгү атайын ыйгарым укуктуу органдар, укук коргоо органдары жана башка ыйгарым укуктуу органдар тарабынан көрсөтүлгөн мамлекет менен экологиялык укук бузууну жасаган адамдын (жеке, кызматтык же юридикалык жак) ортосундагы мамилелер түшүнүлөт), бузуучуга тийиштуу жаза колдонууда. Юридикалык жоопкерчиликтин маңызы экологиялык талаптарды бузган адам үчүн келип чыккан жагымсыз кесепеттерде жатат.

Юридикалык жоопкерчиликти колдонуу аркылуу экологиялык талаптарды мамлекеттик камсыз кылуу ишке ашырылат. Юридикалык жоопкерчилик экологиялык укуктун механизмде экологиялык талаптарды аткаруунун жападан жалгыз инструменти эмес экенин белгилүү. Бул механизмдин спецификалык функцияларын эске алуу менен мындай ролду мамлекеттик экологиялык баалоо, экологиялык лицензиялоо, экологиялык сертификация, экологиялык контролдоо жана белгилүү бир деңгээлде экономикалык чаралар (мисалы, айлана-чөйрөнү булгагандыгы үчүн төлөмдөр) да ойнойт.

Экологиялык укук бузуулар үчүн юридикалык жоопкерчиликтин милдеттери: экология чөйрөсүндөгү коомдук мамилелерди коргоо; укук бузуучуну, жазалоо; анын жаңы укук бузууларды (жеке эскертүү) жана башка жарандар тарабынан жасалган укук бузууларды (жалпы эскертүү) жасоосуна бөгөт коюу; калкты мыйзамды жана колдонуудагы экологиялык укуктук тартипти урматтоо духунда тарбиялоо. Экологиялык укук бузуулар үчүн жоопкерчилик мыйзамдуулук, мыйзам алдындагы жарандардын тең укуктуулугу, күнөөлүү жоопкерчилик (жарандык жоопкерчилик тартибиндеги коркунучтун булагынан келип чыккан зыянды жоюу милдетинен тышкары), адилеттүүлүк, гуманизм, анын дифференциалдаштырылган колдонулушу жана мамлекеттик мажбурлоо чараларын үнөмдөө принциптерине негизделген.

Юридикалык жоопкерчиликтин тармактар аралык институту, анын укуктук механизмдеги ордун жана маанисин эске алуу менен укукта эң маанилүүлөрдүн бири болуп саналат. Юридикалык жоопкерчилик бузулган норманы санкциялоо менен каралган укуктук чараларды колдонуу менен бузулган укуктук эрежени калыбына келтирүүгө багытталган. Бул мыйзамсыз жүрүм-турумду локалдаштыруучу, бөгөттөөчү жана адамдардын социалдык пайдалуу иш-аракеттерин юридикалык формада стимулдаштыруучу юридикалык каражат. Укуктук жоопкерчилик-бул коомду жана анын мүчөлөрүн укук бузуулардан коргоо, жеке адамдын, коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыктарын коргоо, мыйзамдуулукту коргоо жана мыйзамды сыйлоочу билим берүү, мамлекеттин коомчулук менен байланыштын белгиленген тартибин бузууга жооп берүү формасы үчүн маанилүү чара.

Юриспруденцияда, алардын укуктук ролуна байланыштуу укуктук жоопкерчилик маселелерине абдан чоң көңүл бурулган. Жалпы укук теориясынын алкагында жана тармактык илимдерде, жаңы жана салттуу тармактарда — административдик, жарандык, эмгек жана кылмыш-жаза мыйзамдарында көптөгөн изилдөөлөр жүргүзүлүүдө. Экологиялык жоопкерчилик учун жоопкерчилик комплекстик юридикалык институттун абалы, бүгүнкү күндө б.а. экологиялык укук илиминде – жаш, өз алдынча, татаал жана салттуу эмес тармак – айлана-чөйрөнү коргоодогу укуктук жоопкерчилик маселелерине, балким, башка институттарга караганда көбүрөөк көңүл бурулган.

Колдонулган адабияттар

1. Абдибайитова, А. А. Таштанды жана чыгынды -ааламдашуу мезгилдеги экологиялык көйгөй / А. А. Абдибайитова // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Химия. Биология. География. – 2022. – No. 1. – P. 4-14. – DOI 10.52754/16948688_2022_1_1. – EDN BRRPSN.
2. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 2021-жылдын 5-майындагы Мыйзамы менен күчүнө кирген. <https://www.esep.kg>
3. Кыргыз Республикасынын Административдик жоопкерчилик жөнүндө кодекси (2018-жылдын 23-октябрындагы өзгөртүүлөр жана толуктоолор менен). <https://online.zakon.kz/>
4. Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Экологиялык жана техникалык коопсуздук боюнча мамлекеттик инспекция жөнүндө ЖОБОсу. 2019-жылдын 30-июлундагы № 379
5. Кыргыз Республикасынын Мыйзамы Курчап турган чөйрөнү коргоо жөнүндө 2020-жылдын 23-мартындагы № 29.
6. Кыргыз Республикасынын 2017-жылдын 13-апрелиндеги №58 Администрациялык жоопкерчилик жөнүндө кодекси. <https://cbd.minjust.gov.kg/>
7. Камчиев, У. М. Кыргызстандагы курулуш тармагындагы экологиялык аспекти / У. М. Камчиев // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – No. 1-2. – P. 175-180. – DOI 10.52754/16947452_2021_1_2_175. – EDN YQANPC.
8. Петров В.В. Экологическое право России / В.В. Петров. — М., 1996.
9. Рахметова, А. Е. К вопросу об уголовно-правовой классификации и превенции экологических правонарушений / А. Е. Рахметова // Вестник Ошского государственного университета. Право. – 2023. – № 2(3). – С. 98-106. – DOI 10.52754/16948661_2023_2(3)_15. – EDN QMLSMC.
10. Ерофеев Б.В. Экологическое право / Б.В. Ерофеев — М., 1998.
11. Мурзабекова Ж.Т. Экологическое право Кыргызской Республики: Учебное пособие / Ж.Т. Мурзабекова. — Б.: 2005.
12. Кубаев Б. Экология жана айлана-чөйрөнү башкаруу. Бишкек – 1997-ж. <https://bilim.akipress.org/lib>
13. Жаратылыш. Табигый байлыктар. Техника. Өнөр жай. 1971-1975гг. 3-чыг. Бишкек — 1997г.
14. Түштүк Кыргызстандагы 35 жаштан жогорку аялдардын репродуктивдүү системасынын бузулушуна экологиялык, өндүрүштүк факторлорунун таасирин изилдөө / Г. А. Субанова, В. Д. Турсунова, Ж. А. Абдирасулова [et al.] // Вестник Ошского государственного университета. – 2024. – No. 2. – P. 154-176. – DOI 10.52754/16948610_2024_2_16. – EDN PFEYMO.

e-ISSN: 1694-8661

№1(4)/2024, 44-50

УДК: 34.347.78

DOI: [10.52754/16948661_2024_1\(4\)_7](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_7)

АВТОРДУК КЕЛИШИМДИН ЖАРАНДЫК УКУКТУК МАМИЛЕДЕГИ ОРДУ ЖАНА
МААНИСИ

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ АВТОРСКОГО ДОГОВОРА В ГРАЖДАНСКИХ
ПРАВООТНОШЕНИЯХ

PLACE AND MEANING OF COPYRIGHT AGREEMENT IN CIVIL LAW RELATIONSHIP

Кармышаков М. А.

Кармышаков М. А.

M. A. Karmyshakov

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law, Associate Professor, Osh State University

Абдыкадыр уулу Э.

Абдыкадыр уулу Э.

E. Abdykadyr uulu

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

Бекмаматова Н.

Бекмаматова Н.

Bekmatatova N.

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

АВТОРДУК КЕЛИШИМДИН ЖАРАНДЫК УКУКТУК МАМИЛЕДЕГИ ОРДУ ЖАНА МААНИСИ

Аннотация

Макалa учурда коомдук мамилелерди укуктук жөнгө салууда өзгөчө мааниси бар автордук келишимге карата талдоо жүргүзүүгө арналат. Автордук келишимдин башка жарандык укуктук келишимдерден айрымачылыгы жана өзгөчөлүгү каралат. Ошондой эле аталган келишимдин жарандык укуктук мамиледеги ордун жана маанисин аныктоо үчүн укуктук адабияттарга жана Кыргыз Республикасынын айрым мыйзам актыларына талдоо жүргүзүлөт.

Ачкыч сөздөр: автордук укук, чектеш укук, мүлк, келишим, лицензия, мыйзам, илим, адабият, искусство.

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ АВТОРСКОГО ДОГОВОРА В ГРАЖДАНСКИХ ПРАВООТНОШЕНИЯХ

PLACE AND MEANING OF COPYRIGHT AGREEMENT IN CIVIL LAW RELATIONSHIP

Аннотация

Статья посвящена анализу авторского договора, который имеет особое значение в правовом регулировании общественных отношений. Авторский договор отличается от других гражданско-правовых договоров. Также с целью определения роли и значения указанного договора в гражданских правоотношениях будет проанализирована юридическая литература и некоторые правовые акты Кыргызской Республики.

Abstract

The article deals with the analysis of the copyright contract, which is of particular importance in the legal regulation of public relations. The copyright contract is different from other civil law contracts. Also, the legal literature and some legal acts of the Kyrgyz Republic are analyzed in order to determine the role and significance of this treaty in civil legal relations.

Ключевые слова: авторское право, смежные права, собственность, договор, лицензия, право, наука, литература, искусство.

Keywords: copyright, related rights, property, contract, license, law, science, literature, art.

"Автордук жана чектеш укуктар жөнүндө" 1998-жылдын 14-январы № 6 Мыйзамдын 30 – беренесине ылайык. Ушул Мыйзамдын [16-статьясында](#) көрсөтүлгөн мүлктүк укуктар жана ушул Мыйзамдын [18-26-статьяларында](#) каралгандан башка учурларда, автордук келишим боюнча гана өткөрүлүп берилиши мүмкүн.

Мүлктүк укуктарды өткөрүп берүү өзгөчө укуктарды өткөрүп берүү жөнүндө автордук келишимдин негизинде же өзгөчө эмес укуктарды өткөрүп берүү жөнүндөгү автордук келишимдин негизинде иш жүзүнө ашырылышы мүмкүн. Биз түздөн-түз автордук келишимден келип чыккан маселелерди карап баштоодон мурун, бул келишимдин түшүнүгүн кыскача талдап чыгуу зарыл.

Кыргыз ССРинин 1964-жылдагы Граждандык кодекси автордук келишимди аныктаган эмес. Мындай аныктамаларды ар кандай илимпоздор теориялык деңгээлде сунуш кылышкан, бирок алардын баары анча ийгиликтүү болгон эмес. Мисалы, И.В.Савельева төмөндөгүдөй аныктама берген: автордук келишим – бул автор жараткан илим, адабият жана искусство чыгармасын уюм тарабынан бүткүл коомдун маданий муктаждыктарына ылайык, мүлктүн авторунун ыйгарым укуктары, жеке жана өздүк кызыкчылыктарын сактоо менен пайдалануу жөнүндө келишим.

Ал эми бул келишимди Н.Л. Фанг: автордук келишим илим, адабият жана искусство чыгармаларын жаратууга жана пайдаланууга карата автор менен колдонуучу уюмдун ортосундагы келишим деп аныктаган.

Эң көлөмдүү, бирок дагы эле толук түшүнүксүз формулировкаканы В.А.Дозорцев сунуш кылган: автордук келишимге ылайык, бир тарап (автор) экинчи тарапка (колдонуучуга) чыгарманы пайдаланууга уруксат берет же чыгарманы тескөө укугун берет, тигил же башка көлөмдөгү чыгарма, ал эми колдонуучу авторго мындай укуктарды пайдалангандыгы же бергендиги үчүн сый акы төлөөгө милдеттенет.

Бирок, негизинен, автордук келишимдин жалпы илимий аныктамасын иштеп чыгуунун шашылыш зарылдыгы жок болчу, анткени автордук келишимдин мүмкүн болгон эки вариантынын кыйла алгылыктуу аныктамалары мыйзамда - автордук лицензиялык келишимде жана келишим жөнүндө келишимде бекитилген. чыгарманы пайдаланууга беруу (Кыргыз ССРинин Граждандык кодексинин 503-статьясы 1964-жыл).

Мындан тышкары, чыгармачылыктын айрым чөйрөлөрүндөгү автордук укук мамилелеринин маселелерин козгогон илимий эмгектерде автордук келишимдердин ар кандай түрлөрүнө – чыгармаларга, сценарийге жана башкаларга аныктамалар берилген жана мүнөздөмөлөр берилген.

Мыйзамдык деңгээлдеги автордук келишимдин жалпы концепциясы биринчи жолу 1991-жылы «Жарандык мыйзамдардын негиздеринде» бекитилген.

Автордук келишим каралгандай, автор келишимге ылайык түзүүгө жана заказ кылынган чыгарманы берүүгө же даяр чыгарманы пайдаланууга берүүгө, ал эми пайдалануучу чыгарманы колдонууга же колдонууга киришүүгө милдеттүү болгон келишим катары аныкталган, анда каралган көлөмдө жана белгилүү бир мөөнөттө авторго келишимде белгиленген сый акыны төлөп берүүгө жатат (139-статья).

Учурдагы “Автордук жана чектеш укуктар жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамында дагы автордук келишимге кеңири түшүнүк берилген эмес, бирок бул аныктаманы теориялык жактан берүү аракеттери токтобойт.

Мисалы, профессор А.П. Сергеев төмөнкүлөрдү сунуш кылат: автордук келишим боюнча автор чыгарманы тараптар макулдашкан чектерде жана шарттарда пайдалануу укугун сатып алуучуга өткөрүп берет же өткөрүп берүүгө милдеттенет.

Жана дагы бир, менин оюмча, анча ийгиликтүү эмес аныктама: автордук келишим – бул автордук укук менен корголгон объекттерге мүлктүк укуктарга карата укуктарды жана милдеттерди белгилөө, өзгөртүү же токтотуу боюнча эки же андан көп адамдардын ортосундагы келишим.

Бардык адистердин пикири боюнча автордук келишим жарандык-укуктук мүнөзгө ээ (анткени ал эки же андан көп жактардын өз ара укуктарды жана милдеттерди белгилөөгө, өзгөртүүгө же токтотууга багытталган макулдашуусу), бирок ошол эле учурда анын автордук келишимдердин ортосундагы өз алдынчалыкка ээ. Башка укуктук келишимдерде мүлктүк укуктарга басым жасалат. Бул корутунду таза теориялык кызыкчылыктан тышкары, маанилүү практикалык мааниге ээ.

Мисалы, автордук келишимдерге келсек, төмөнкүлөрдү айтууга болот: жарандык мыйзамдардын жалпы жоболору (мисалы, бүтүмдөрдүн күчүнүн формалары жана шарттары жөнүндө эрежелер ж.б.), ошондой эле милдеттенмелер боюнча укуктун ченемдери (келишимдерди түзүүнүн жана аткаруунун тартиби, аларды бузгандык үчүн жоопкерчилик ж.б.) сыяктуу, бирок чыгармачылык ишмердүүлүктүн натыйжаларын пайдаланууда келип чыккан мамилелердин өзгөчөлүгүнө туура келбегендерди кошпогондо.

Укуктук илимде автордук келишимдин табияты тууралуу көп жылдар бою талаш-тартыш, кээде токтоп, кээде кайра жаңы күч менен уланып келет. Пикир келишпестиктин маңызы автор чыгармага болгон укуктарын контрагентке өткөрүп береби же аны белгилүү бир шарттарда гана пайдаланууга уруксат береби деген суроого келип такалат. Ушуга байланыштуу ыйгаруу (которуу) теориясы жана резолюция теориясы ар биринин өзүнүн активдүү колдоочуларына ээ болгон адабияттарда ийне-жибине чейин коюлуп, кеңири негизделди.

Ошондой эле компромисстик көз караш бар, ага ылайык автордук келишимдин бир түрү, тактап айтканда чыгарманы пайдаланууга берүү жөнүндө келишим автордук укукту өткөрүп берүүнү караштырбайт, ал чыгарманы пайдаланууга гана уруксат берет; автордук укук келишиминин экинчи түрү, б.а. автордук укуктун лицензиялык келишими, автордук укукту колдонуучуга өткөрүп берүүнү камтышы мүмкүн. Мен биринчи көз карашты карманамын. Ал эми чындыгында эле азыркы мезгилде өлкөдөгү социалдык-экономикалык кырдаалдын өзгөрүшүнө байланыштуу, закондорду кайра кабыл алууга, негизинен автордук укуктун өзгөчө социалисттик мүнөзүн актоодон турган уруксат теориясынын жактоочуларынын аргументтери.

Автордук келишим илим, адабият жана искусство чыгармаларын түзүүгө жана пайдаланууга байланыштуу мамилелерди келишимдик жөнгө салуунун башка формаларынан айырмаланууга тийиш. Ошентип, иш жүзүндө көп учурда автордук укук менен эмгек

келишимин айырмалоо маселеси келип чыгат, бул чыгарманы жаратуучунун жана аны пайдалануучунун укуктарынын чөйрөсүн белгилөө үчүн чоң мааниге ээ.

Эгерде чыгарма кызматтык тапшырманын алкагында жаралса, аны пайдалануу укугу иш берүүчүгө таандык, ал автордун жеке жана мүлктүк укуктарынын сакталышын гана камсыз кылууга тийиш. Басмалар, илимий, билим берүү уюмдары жана башка уюмдар мындай чыгармаларды автордун макулдугун сурабастан каалаган убакта каалаган томдо, анын ичинде чыгармаларды кайра басып чыгара алат. Ошондуктан, алар көбүнчө авторлор менен болгон мамилелерин эмгек мамилелери катары кароого түздөн-түз кызыкдар.

Көркөм чыгарма үчүн тараптар түзгөн келишимде анын мүнөзү так көрсөтүлбөгөн учурларда, бул жөнүндө корутунду бир катар шарттар болгондо гана жасалышы мүмкүн. Биринчиден, эмгек келишиминин предмети болуп кызматкердин анын кызмат ордуна жана квалификациясына ылайык келген эмгек иши саналат, ал чыгармачылык мүнөздө болушу мүмкүн, мисалы, басмаканада штаттык котормочунун же Журнал үчүн штаттык фотографтын иши. Бирок кеп тараптардын макулдашуусу менен аныкталган конкреттүү чыгармачылык натыйжага жетишүү жөнүндө эмес, белгилүү бир эмгек функциясын аткаруу жөнүндө болуп жаткандыгы түшүнүлөт.

Ал эми кээ бир учурларда эмгек келишими конкреттүү чыгармачылык ишти түзүүгө байланышкан чыгармачылык иштерди аткаруу үчүн да түзүлүшү мүмкүн, мисалы, долбоорлоо же картографиялык иштерди аткаруу. Бул жерде автордун заказчынын эмгек жамаатына киргендигин, ички эмгек тартибин жана администрациянын буйруктарын аткаргандыгын, ага эмгек укуктары жана жеңилдиктери ыйгарылган-берилбегендигин, автордун эмгеги үчүн ай сайын сый акы алган-албаганын аныктоо маанилүү. Эгерде булардын бири да болбосо, анда тараптардын мамилелерин эмгектик деп эсептөө үчүн эч кандай негиз жок.

Акырында, тараптар эмгек келишими менен байланышкандыгы айкын болгондо, бул чыгарманы түзүү анын авторунун эмгектик милдеттерине кирбегендигин аныктоо зарыл. Эгерде чыгарма уюмдун штаттык кызматкери тарабынан болсо да, бирок анын кызматтык милдеттерин аткарууга байланыштуу түзүлбөсө, чыгарманын автору мыйзамда каралган бардык укуктардан, анын ичинде чыгарманы пайдалануу укугунан пайдаланат.

Көбүнчө, өзгөчө көркөм искусство чыгармаларын түзүү боюнча келишимдерди түзүүдө автордук келишим менен эмгек келишиминин ортосундагы айырмачылык жөнүндө суроо туулат. Белгилүү болгондой, автор менен подрядчынын укуктарынын чөйрөсү такыр дал келбейт, атап айтканда, подрядчы жумушту өз тобокелчилиги менен аткарат, анын ишинин натыйжасы заказчынын менчигине өтөт, ал натыйжаны андан ары колдонууга байланыштуу подрядчынын алдында кандайдыр бир кошумча жоопкерчиликти тартуу ж.б. келишимде каралган сый акыдан башка адамдын менчигине өткөн чыгармага бардык негизги автордук укуктарды өзүнө калтырат ж.б.

Автордук укук менен эмгектик келишимдердин ортосундагы айырма негизинен алардын предмети боюнча жүргүзүлөт. Эгерде келишимдин предмети подрядчынын демейдеги, техникалык ишинин натыйжасы болсо, анда автордук келишимдин предмети автордун чыгармачылык ишинин натыйжасы болгон илимдин, адабияттын, искусствонун чыгармасы болуп саналат. Иш жүзүндө аларды бири-биринен айырмалоо анчалык деле оңой эмес. Бул маселе искусствонун, илимдин жана адабияттын чыгармаларынын нускаларын чыгарууга

контракттарды, анын ичинде автордук укук деп аталган нускаларды чыгарууга контракттарды түзүүдө эң курч келип чыгат. Юридикалык илимде копия, анын ичинде автордун көчүрмөсү катардагы иштин натыйжасы болуп саналат, аны аткаруу үчүн келишим түзүлүшү керек деп айтышат.

Кээде алардын предмети боюнча автордук укук жана эмгек келишимдерин айырмалоо мүмкүн эмес. Ошентип, 1986-жылдын 22-августунда СССРдин Мамлекеттик арбитражы скульптура, декоративдик-прикладдык искусство чыгармаларын, живопись жана графика, монументалдык жана декоративдик-конструктордук иштерди тузуунун типтуу келишимин жана станок чыгармаларын түзүүнүн типтуу келишимин бекитти. Эки келишимдин тең предмети катары көркөм искусство чыгармаларын жаратуу болгон, бирок алардын мазмуну менен таанышуу тараптардын мамилеси, келишимдин түрүнө негизделгендигине шек туудурган жок.

Бул тиешелуу чыгармалардын заказчылары менен, ошондой эле авторлор менен чыгармалардын заказчыларынын ортосунда кандайдыр бир ортомчу болгон көркөм фонддун ишканалары менен ушундай түрдөгү келишимдер түзүлгөндүгү менен түшүндүрүлдү. Авторлор өз чыгармаларын автордук фонддун ишканалары менен түзгөн жана автордук мүнөздө болгон көркөм келишимдин алкагында жаратышкан. Ошентип, келишимдин предмети менен катар автордук укук менен эмгек келишимдерин айырмалоонун кошумча критерийи болуп алардын предметтик курамы саналат. Автордук келишимдин ажырагыс тарабы болуп ар дайым чыгарманын жаратуучусу же анын укук мураскери, атап айтканда мураскери саналат. Предмети боюнча автордук келишимдер чыгармаларды пайдаланууга байланышкан кээ бир башка келишимдерден да айырмаланат.

Өзгөчө укуктарды өткөрүп берүү жөнүндө автордук келишим. «Автордук укук жана чектеш укуктар жөнүндө» Мыйзам (30-берене) чыгармага өзгөчө укуктарды өткөрүп берүү жөнүндө автордук келишимде белгиленген чектерде, ал укуктар өткөн жакка гана пайдаланууга уруксат берет жана ага башкалар тарабынан мындай пайдаланууга тыюу салуу укугу. Чыгарманын авторунун өзү да ушундай укукка ээ, бирок өзгөчө укуктар өткөрүлүп берилген адам аны коргобосо гана. Бирок, колдонуучу бул конкреттүү келишимди түзүүгө кызыкдар экенин айтуу керек, анткени ал чыгармачылык иштин чыныгы ээси болуп калат, бул бул чыгармага өзгөчө эмес укуктарды башка жактарга сатуу аркылуу максималдуу пайда алуу үчүн кошумча мүмкүнчүлүк берет.

Дагы бир нерсени белгилей кетүү керек: эгерде чыгарманын автору чыгармага өзгөчө укуктарды өткөрүп берүү жөнүндө келишим түзүүнүн натыйжасында өзүнүн өзгөчө укуктарынан ажырап калса, анда ал жеке мүлктүк эмес укуктарын, ошондой эле көзөмөл жүргүзүү укугун сактап калат. колдонуучунун чыгармага болгон укуктарын колдонууга жана эгерде алар колдонуучунун укуктарын бузган болсо, үчүнчү жакка каршы белгилүү бир аракеттерди жасоого. Башкача айтканда, автор колдонуучу менен үчүнчү жактын ортосундагы мамилеге кийлигише алат. Бул келишим менен жарандык укуктун жалпы нормаларынын айырмасы мына ушунда.

Автордук келишимдин кийинки түрү өзгөчө эмес укуктарды өткөрүп берүү жөнүндө автордук келишим болуп саналат. 3-пунктунда. “Автордук жана чектеш укуктар жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 30-беренесине ылайык, автордук келишим боюнча өзгөчө эмес укуктарга ээ болгон колдонуучу чыгарманы өзгөчө укуктарга ээ адам менен

бирдей негизде пайдалана алат. Ал жерде, 4-пунктта, эгерде келишимде түздөн-түз башкача каралбаса, укуктар өзгөчө эмес деп аталат. Автордун өзү үчүн келишимдин артыкчылыктуу формасы болуп, ал чыгарманы колдонууга өзгөчө укуктарды өзүнө калтырган, б.а. өзгөчө эмес укуктарды өткөрүп берүү жөнүндө автордук келишим.

Лицензиялык келишим түрүндө түзүлгөн чыгармаларды пайдалануу боюнча автордук келишим да бар. Мүлктүк укугу башка ушул сыяктуу уюм тарабынан башкарылуучу чыгармаларды эл алдында аткарууда, үн жазууларды кайра чыгарууда жана пайдалануунун башка түрлөрүндө колдонулат. Бул келишим колдонуучуга уруксат берилген иштердин колдонулушун так аныктайт; пайдалануу үчүн сый акынын өлчөмү, эреже катары, минималдуу ставкалардын деңгээлинде белгиленет; иштерди пайдалануу жөнүндө отчеттуулуктун тартиби жана мезгилдүүлүгү; келишимди мөөнөтүнөн мурда бузуу шарттары; анын шарттарын бузгандыгы үчүн жоопкерчилик жана башкалар.

Лицензия, эреже катары, жаңы мөөнөткө автоматтык түрдө узартуу мүмкүнчүлүгү менен бир жылга берилет. Ошол эле учурда авторлордун мүлктүк укуктарын жамааттык негизде башкарган уюм жетиштүү негиздерсиз колдонуучуга лицензия берүүдөн баш тарта албайт, ал эми лицензиялардын өз шарттары ошол эле категориядагы колдонуучулар үчүн бирдей болууга тийиш.

Эгерде колдонуучу фонограмманы кайра чыгарууга лицензия алууну кааласа, анда ал ар бир альбомго тиражын, кайра чыгаруунун мөөнөтүн, материалдык алып жүрүүчүнүн түрүн, репертуарын жана башка реквизиттерин көрсөтүү менен атайын арыз толтурушу керек. Бул талапты этибарга албоо соттук практикада эмгекти келишимдик эмес пайдалануу катары каралат.

Адабияттар

1. Конституция Кыргызской Республики 5-май 2021-жыл.
2. Кыргыз Республикасынын "Автордук жана чектеш укуктар жөнүндө" 1998-жылдын 14-январы № 6 Мыйзамы.
3. Авторское право и смежные права: (Тематический выпуск)// Труд и право.-1999.-№5-б.-с.3-220.
4. Айбек Уулу, А. Институты права интеллектуальной собственности / А. Айбек Уулу, Ж. С. Айтбаева // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 1, № 3. – С. 109-118. – DOI 10.52754/16947452_2021_1_3_109. – EDN GQJMEG.
5. Джавадов С.В. Некоторые вопросы защиты авторских и смежных прав // Актуальные проблемы развития процессуального права в России: Материалы международной научно-практической конференции. Санкт-Петербург, 21 мая 2004 г. СПб., 2004.
6. Вольфсон В.Л. Моральные (личные неимущественные) права авторов в странах общего права и странах континентальной системы: М.:2007.
7. Оморова, Г. С. Нотариалдык иш-аракеттердин тизмесин кеңейтүү маселеси боюнча автордук укуктун коргоосун камсыз кылуу / Г. С. Оморова, Н. А. Пазылов // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук. – 2022. – No. 1. – P. 121-130. – DOI 10.52754/16948661_2022_1_13. – EDN AYVMQI.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№1(4)/2024, 51-56

УДК: 349.415:349.42 (575.2) (043.3)

DOI: [10.52754/16948661_2024_1\(4\)_8](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_8)

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ЭКОЛОГИЯЛЫК МЫЙЗАМ АКТЫЛАРЫНЫН
КӨЙГӨЙЛӨРҮ ЖАНА АНЫ ЖАКШЫРТУУНУН ЖОЛДОРУ**

**ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В КЫРГЫЗСКОЙ
РЕСПУБЛИКЕ И ПУТИ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ**

**PROBLEMS OF ENVIRONMENTAL LEGISLATION IN THE KYRGYZ REPUBLIC AND
WAYS FOR ITS IMPROVEMENT**

Мирзаева Айгуль Кадыровна

Мирзаева Айгуль Кадыровна

Mirzayeva Aigul Kadyrovna

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет
Dr. Professor, Osh State University
aimirzaeva@oshsu.kg

Матаев Кубатбек Мусаевич

Матаев Кубатбек Мусаевич

Kubatbek Musaevich Mataev

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети
старший преподаватель, Ошский государственный университет
senior lecturer, Osh State University
kubatbekmataev@gmail.com

Абытов К.

Абытов К.

Abytov K.

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
Master's Student, Osh State University

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ЭКОЛОГИЯЛЫК МЫЙЗАМ АКТЫЛАРЫНЫН КӨЙГӨЙЛӨРҮ ЖАНА АНЫ ЖАКШЫРТУУНУН ЖОЛДОРУ

Аннотация

Бул макалада экологиялык мыйзам түшүнүгүн изилдөөгө арналган. Изилдөө, атап айтканда, талдоо, синтез, индукция дедукциясы, таанып-билүүнүн жалпы илимий жана жеке илимий методдоруна негизделген. Изилдөөнүн негизги максаты-экологиялык мыйзамдардын түшүнүктүк аппаратын, анын укуктук табиятын, экологиялык мыйзамдардын тутумундагы экологиялык ченемдик укуктук актылардын мүнөздүү белгилерин белгилөөнү, анын мазмундук-структуралык өзгөчөлүктөрүн талдоо.

Ачык сөздөр: мыйзамдар, мыйзамдык актылар, мыйзам алдындагы актылар, экологиялык мыйзамдар, мыйзам чыгаруу, мыйзам.

ПРОБЛЕМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ И ПУТИ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

PROBLEMS OF ENVIRONMENTAL LEGISLATION IN THE KYRGYZ REPUBLIC AND WAYS FOR ITS IMPROVEMENT

Аннотация

Данная статья посвящена исследованию понятия экологического законодательства. Исследование основано на общенаучных и частно-научных методах познания, в частности, анализа, синтеза, индукции дедукции. Основная цель исследования - проанализировать понятийный аппарат экологического законодательства, его правовую природу, обозначение характерных признаков экологических нормативно-правовых актов в системе экологического законодательства, его содержательно-структурные особенности.

Abstract

This article is devoted to the study of the concept of environmental legislation. The research is based on general scientific and private scientific methods of cognition, in particular analysis, synthesis, induction of deduction. The main goal of the study is to analyze the conceptual apparatus of environmental legislation, its legal nature, designation of the characteristic features of environmental regulatory legal acts in the system of environmental legislation, its content and structural features.

Ключевые слова: законодательство, законодательные акты, подзаконные акты, экологическое законодательство, законотворчество, закон.

Keywords: legislation, legislative acts, by-laws, environmental legislation, lawmaking, law.

Цивилизациялуу коомдо мыйзам чыгаруучу кабыл алынган мыйзамдар негизги мыйзамга ылайык келерин, ошондой эле алар мурда кабыл алынган мыйзамдарга карамакаршы келбей тургандыгын аныктоого милдеттүү. Мындай карама-каршылыктар болгон учурда колдонуудагы мыйзам актыларына тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизүү зарыл.

Мамлекеттик укукту ишке ашыруунун баштапкы формасы мыйзам чыгаруу болуп саналат [1.6-202]. Ошол эле учурда мыйзам чыгаруучулар ченемдик укуктук актылардын жардамы менен коомдун объективдүү муктаждыктарын жөнгө салышат.

Эреже катары, мыйзам чыгаруу ишмердигинин милдеттеринин бири өлкөнүн негизги мыйзамын сактоо болуп саналат. Мыйзам чыгаруучулардын алдында турган дагы бир нече аспектилер бар.

Эгерде кайсы бир тармакты мыйзам актылары менен жөнгө салуу зарылчылыгы келип чыкса, анда бул жаатта Өкмөт жергиликтүү бийлик органдарынын актыларын жокко чыгарууга жол берет. Бул учурда мыйзам алдындагы актыларды өзгөртүүнүн же жокко чыгаруунун зарылчылыгы жок [2.6-203]. Биз мамлекет жана укук теориясынан мыйзам актыларынын концепциясын иштеп чыгышыбыз керек. Анткени фундаменталдуу илим болгон мамлекет жана укук теориясы түшүнүктөрдүн бардык категорияларын туура чечмелөөгө мүмкүндүк берет.

Юридикалык илимде мыйзам алдындагы актылар түшүнүгү боюнча изилдөөчүлөрдүн ар кандай көз караштары бар, бул бүгүнкү күнгө чейин талаштартыштарды жаратууда. Кээ бир илимпоздор "мыйзамдар" түшүнүгүн тар мааниде, башкалары салыштырмалуу кеңири мааниде карашат.

«Мыйзам алдындагы актылар» түшүнүгү өзгөчө укуктук терминдерге тиешелүү жана анын чыныгы маанисин аныктоо үчүн укук колдонуу практикасында, укуктук мамлекеттеги мыйзам чыгаруу ишмердигинде өзгөчө мааниге ээ.

Атактуу окумуштуу Н. Соколованын айтымында, узак убакыт бою «мыйзам алдындагы актылар» түшүнүгү кеңири түшүндүрүлүп келген, анткени ал мыйзамдуу каражат катары акчаны адалдоо менен оптималдуу көрүнгөн, ал эми мыйзам алдындагы актылар аны алмаштыруучу катары колдонулган [3.6-179]. Мыйзам актыларынын системасы коомдун саясий-укуктук чөйрөсүнүн өнүгүшү менен аныкталуучу өз ара байланышкан элементтерден турган көп кырдуу көрүнүш.

«Ченемдик укуктук актылар жөнүндө» Кыргыз Республикасынын Мыйзамында укук түшүнүгү коомдук мамилелерди жөнгө салуучу ченемдик укуктук актылардын жыйындысы катары аныкталган [4].

Укуктук жөнгө салуунун кеңейиши жана мыйзам алдындагы актылардын санынын көбөйүшү мыйзам алдындагы актылардын чөйрөсүнүн кеңейишине гана эмес, ошондой эле бир тектүү мыйзам алдындагы актыларга ылайык келбеген жаңы мыйзам алдындагы актылардын чөйрөсүнүн пайда болушуна алып келет. мыйзамдар.

Азыркы учурда мыйзам актыларынын системасы юридикалык окумуштуулар тарабынан объективдүү укукту чагылдырган тышкы форманы түзгөн өз алдынча укуктук категория катары таанылган.

Экологиялык укук – акыркы мезгилде интенсивдүү өнүгүп келе жаткан укук тармактарынын бири. Бул көрүнүш кээ бир объективдүү жана субъективдүү жагдайлар менен байланышкан. Экологиялык мыйзамдардын калыптанышы XIX кылымдын экинчи жарымында туруктуу өнүгүү жолунда башталган [8, 9, 10].

Бул жагдайлар адамдын ишмердүүлүгүнүн кеңейишине, илимдин, техниканын жана технологиялык процесстердин өнүгүшүнө, мамлекеттик функциялардын кеңейишине, ошондой эле экологиялык проблемалардын глобалдашуусуна байланыштуу.

Субъективдүү түрдө адамдардын курчап турган дүйнөгө, коомдук баалуулуктарга көз карашынын өзгөрүшүн, антропогенездин натыйжаларын жана бул багыттагы изилдөөлөргө окумуштуулардын кызыгуусун арттырууну белгилесе болот. Укуктук мамлекетте экологиялык укуктун пайда болушу жана өнүгүшү, албетте, адам укуктарынын жана эркиндигинин социалдык мааниси менен байланыштуу. Бул жагынан экологиялык мыйзамдардын табиятын изилдөө, албетте, өзгөчө орунду ээлейт.

Жаратылышты коргоо мыйзамдары – коом менен жаратылыштын өз ара аракеттенүүсүн жөнгө салууга, айлана-чөйрөнү коргоого, жарандардын өмүрүн жана ден соолугун коргоону сарамжалдуу пайдаланууга багытталган улуттук укук тутумунун тармактарынын бири.

Маалыматка ылайык, Н.И. Опилата, жаратылышты коргоо мыйзамдарынын негизги белгилери жөнгө салуунун предмети, объекти жана принциптери менен мүнөздөлөт [5.б-71].

Ушуга байланыштуу жаратылышты коргоо мыйзамдары өз алдынча укук тармагы болуу менен ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдар жана алардын кызмат адамдары тарабынан кабыл алынган ченемдик экологиялык актылардын жыйындысын түзөт.

Экологиялык мыйзамдар төмөнкүдөй өзгөчөлүктөргө ээ, атап айтканда:

- экологиялык укук, экологиялык укуктук актылар комплекстүү түзүлүшкө ээ; - жаратылышты коргоо мыйзамдары агрегацияланган жана жарандык, административдик жана башка секторлор менен тыгыз байланыштагы укуктар;

- жаратылышты коргоо мыйзамдары системалуу жана эки төмөнкү деңгээлден турат - айлана-чөйрөнү башкаруу жана айлана-чөйрөнү коргоо.

Алардын системалуу мүнөзү экологиялык ченемдик укуктук актылардын формасында жана мазмунунда;

- жаратылышты коргоо мыйзамдарынын системасында

Өзгөчө орунду “Айлана-чөйрөнү коргоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы ээлейт;

- жаратылышты коргоо мыйзамдары татаал мазмунга ээ жана жөнгө салуунун ар кандай ыкмаларын колдонот, бирок бул жагдай жаратылышты коргоо мыйзамдарынын бүтүндүгүнө таасирин тийгизбейт.

- Бирок абаны булгаган заттар боюнча маалыматтар стационардык булактардан гана чыккан газдарды мүнөздөйт жана өнүгүүнүн ушул этабында автоунаалардан чыккан газдарды Кыргызстан үчүн эске алууга болбойт. Акыркы он жылда биздин өлкөдө жолдордо эски, колдонулган дизелдик жана башка унаалардын саны кескин көбөйдү жана айлана-чөйрөнүн булганышынын деңгээли дээрлик текшерилбейт.

Кыргызстанда коомдук транспорт системасы жакшы өнүккөн эмес, натыйжада акыркы он жылдыкта жүргүнчү ташуучу унаалардын саны кескин көбөйүп, акыркы беш жылда дээрлик эки эсеге көбөйдү: 5-6 адам унаа үчүн эсептешет.

Сатып алынган автоунаалардын басымдуу бөлүгү чет өлкөдөн алынып келинген эски Автоунаалар, ал эми Кыргыз Республикасында жүргүнчү ташуучу автоунаалардын орточо жашы 10-20 жаш. Учурда Кыргызстанда автоунаалардын иштөө жөндөмдүүлүгү текшерилбейт, ошондуктан биздин өлкөнүн жолдорунда көптөгөн Автоунаалар начар техникалык абалда. Ошондой эле мезгил-мезгили менен газды текшерүү жүргүзүлбөйт. Азыр биздин рынокто мол болгон сапатыз отун тез арада чыпканын катализаторлоруна зыян келтирет. Эреже катары, унаа ээлери бузулган каталитикалык конвертерлерди алып салышат жана аларды жаңы конвертерлер менен алмаштырышпайт, бул унаанын зыяндуу эмиссиясынын көлөмүн көбөйтүүгө алып келет. Республиканын шаарларында жол кыймылын уюштуруу жана жол тыгыны көп кездешет. Мунун баары атмосферага зыяндуу газдарды чыгаруунун көбөйүшүнө алып келет. Бирок бул жогоруда айтылган көрсөткүчтөр эске алынбайт, бул көрсөткүчтүн ишенимдүүлүгү күмөндүү.

Демек, Кыргыз Республикасынын аймактарындагы экологиялык көйгөйлөр илимий жана технологиялык прогресстин тескери жагы жана ишканалардын интенсивдүү экологиялык тең салмактуу эмес экономикалык ишмердүүлүгүнүн натыйжасы деп тыянак чыгарууга болот, бул калктын жашоо сапатынын төмөндөшүнө, адам ооруларынын көбөйүшүнө, аймактагы демографиялык кырдаалдын начарлашына жана социалдык-экономикалык көйгөйлөрдүн күчөшүнө алып келет. Бул экологиялык көйгөйлөрдү мамлекет тарабынан демилгеленген чаралардын жыйындысы аркылуу чечүү керек :

1. Радиоактивдүү жана уулуу жерлерди жок кылуу мүмкүнчүлүгүнөн коргоо зарыл. Бул жагынан алганда, радиоактивдүү жана химиялык калдыктарды башкаруу боюнча адистештирилген мамлекеттик орган түзүлүшү керек;

2. Табигый кырсыктардын жана адам жасаган кырсыктардын коркунучун азайтуу үчүн алдын алуу жана авариялык калыбына келтирүү программаларын ишке ашыруу керек. Мындан тышкары, мамлекеттик деңгээлде акыркы технологияларга жана алыскы ыкмаларга негизделген табигый коркунучтарды комплекстүү көзөмөлдөө жана божомолдоо тутуму түзүлүшү керек;

3. Өнөктөштөрдү табуу жана гранттык жардамды тартуу үчүн эл аралык уюмдар менен иштөөнү күчөтүү, ошондой эле заманбап маалыматтык технологияларды колдонуу менен кризистик башкаруу борборунун бирдиктүү тармагын өркүндөтүү жана өнүктүрүү боюнча чаралар көрүлүшү керек; өнөр жай коопсуздугун жана тоо-кен тармагын көзөмөлдөө боюнча инспекциялардын жана контролдоонун натыйжалуулугун жогорулатуу керек;

4. Кыргыз Республикасынын дарыяларындагы жээктеги дамбаларды калыбына келтирүү жана куруу боюнча долбоорлорду ишке ашыруу үчүн инвестицияларды тартуу боюнча программаны иштеп чыгуу, ошондой эле жер көчкү процесстерин, жер кыртышынын гидрологиялык жана сейсмикалык кыймылдарын комплекстүү көзөмөлдөө жана божомолдоо тутумун түзүү зарыл;

5. Аймактык экологиялык мыйзамдарды жакшыртуу керек. Өзгөрүп жаткан климаттын шарттарына ылайыкташуу боюнча улуттук иш-аракеттер планын иштеп чыгуу жана парник

газдарынын чыгымын талдоо жана эсепке алуу тутумун түзүү, ошондой эле катуу үй-бүлөлүк таштандыларды башкаруу стратегиясын иштеп чыгуу керек;

Ошентип, Кыргыз Республикасынын туруктуу экономикалык өнүгүүсү үчүн экологиялык кырдаалды турукташтыруу жаатында олуттуу иштерди жүргүзүү зарыл, экологиялык көйгөйлөрдү чечүүнүн жолдорун табуунун олуттуулугу жана маанилүүлүгү төмөн бааланбашы керек.

Колдонулган адабияттар

1. Манов Г.Н. Теория государства и права. М.1996.202-б
2. Манов Г.Н. Теория государства и права. М.1996. 203-б
3. Манов Г.Н. Теория государства и права. М.1996. 179-б
4. Закон Кыргызской Республики «О нормативно правовых актах Кыргызской Республики» от 20 июля 2009 года № 241.
5. Опилат Ф.А. Источники экологического права // Вестн. Моск. ун-та. Сер.11, Право. 1991. N 1. 71-б
6. Истамкулов Ж.И. Понятие экологического законодательства <https://elibrary.ru/item.asp?id=25868068>
7. К. А Бижанова Особенности правового регулирования отношений в сфере охраны окружающей среды // Актуальные проблемы российского права 2018 №9 (94) сентябрь <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-pravovogo-regulirovaniya-otnosheniy-vsphere-ohrany-okruzhayuschey-sredy/viewer>
8. Дуйсенов, Э. Э. О роли и значении экологического фактора в изучении правовых проблем охраны окружающей среды / Э. Э. Дуйсенов // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – № 1-2. – С. 72-76. – EDN VPLDCZ.
9. Мирзаева, А. К. Основы концептуального развития обеспечения безопасности помещений, где хранятся отходы ископаемых в Кыргызской Республике / А. К. Мирзаева, Ф. А. Танатарова // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – № 1-2. – С. 76-81. – EDN LHQWYS.
10. Каримбеков, А. М. О содержании понятия экологических прав человека и гражданина / А. М. Каримбеков // Вестник Ошского государственного университета. Право. – 2022. – № 1. – С. 160-169. – DOI 10.52754/16948661_2022_1_17. – EDN CUJLFM.

УДК: 342.122.3

DOI: [10.52754/16948661_2024_1\(4\)_9](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_9)

**ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАКУПКИ ТОВАРОВ ДЛЯ ПУБЛИЧНЫХ НУЖД:
СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ**

МАМЛЕКЕТТИК КЕРЕКТӨӨЛӨР ҮЧҮН ТОВАРЛАРДЫ САТЫП АЛУУНУ УКУКТУК
ЖӨНГӨ САЛУУ: САЛЫШТЫРМАЛУУ УКУКТУК АСПЕКТ

LEGAL REGULATION OF THE PROCUREMENT OF GOODS FOR PUBLIC NEEDS:
COMPARATIVE LEGAL ASPECT

Мурзаibraимов Нурбек Бектемирович

Мурзаibraимов Нурбек Бектемирович

Nurbek Bektemirovich Murzaibraimov

д.ю.н., профессор, Ошский государственный университет

ю.и.д., профессор, Ош мамлекеттик университети

Candidate of Law, Associate Professor, Osh State University

Бакиров Самат

Бакиров Самат

Samat Bakirov

магистрант, Ошский государственный университет

магистрант, Ош мамлекеттик университети

Master's Student, Osh State University

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЗАКУПКИ ТОВАРОВ ДЛЯ ПУБЛИЧНЫХ НУЖД: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Аннотация

В статье дается анализ современном мире для поддержания на достаточном уровне развития государства во всех сферах наиболее приемлемым видом экономических отношений является рыночная экономика. А в качестве одного из значимых показателей развития рыночной экономики многие эксперты ставят конкурентоспособную систему закупок.

Ключевые слова: право, отношение, государственные закупки, сфера, виды экономических отношений.

**МАМЛЕКЕТТИК КЕРЕКТӨӨЛӨР ҮЧҮН
ТОВАРЛАРДЫ САТЫП АЛУУНУ УКУКТУК
ЖӨНГӨ САЛУУ: САЛЫШТЫРМАЛУУ УКУКТУК
АСПЕКТ**

**LEGAL REGULATION OF THE PROCUREMENT OF
GOODS FOR PUBLIC NEEDS: COMPARATIVE
LEGAL ASPECT**

Аннотация

Макалада азыркы заманга талдоо берилген, бардык чөйрөлөрдө мамлекеттик өнүгүүнүн жетиштүү деңгээлин кармап туруу үчүн экономикалык мамилелердин эң алгылыктуу түрү рынок экономикасы болуп саналат. Ал эми көптөгөн эксперттер атаандаштыкка жөндөмдүү сатып алуулар системасын рынок экономикасынын өнүгүүсүнүн маанилүү көрсөткүчтөрүнүн бири катары эсептешет.

Abstract

The article provides an analysis of the modern world, in order to maintain a sufficient level of state development in all areas, the most acceptable type of economic relations is a market economy. In addition, many experts consider a competitive procurement system as one of the significant indicators of the development of a market economy.

Ачык сөздөр: мыйзам, мамиле, мамлекеттик сатып алуулар, чөйрө, экономикалык мамилелердин түрлөрү.

Keywords: law, attitude, government procurement, sphere, types of economic relations.

Согласно аналитическую отчету Министерства финансов КР в прошлом 2020 году государственные заказчики заключили контрактов на 7,7% больше, чем в предыдущем году, на общую сумму 8,9 млрд сомов. В 2020 году система государственных закупок функционировала в исключительных условиях – в период роста заболеваемости коронавирусом, в связи с чем можно было наблюдать рост осуществления закупочных процедур на медицинские и лекарственные средства, рост государственных расходов на которые составил в общей сложности около 30%.

Это лишь подтверждает, что особую актуальность изучение правовых особенностей контрактной системы приобрело именно сейчас. За последнее время законодательство в данной сфере постоянно претерпевает изменения для того, чтобы устранить недостатки. Так 02 июля 2021 года был принят пакет поправок. Также с каждым годом растёт и количество нарушений. Согласно данным Счётной палаты по итогам мониторинга системы государственных и корпоративных закупок в период с 2014 по 2020 год выявлено в 4 раза больше нарушений, основная часть которых происходит при планировании и исполнении контрактов и связана с коррупционными проявлениями. Кроме того, в период пандемии, когда возросла необходимость цифровизации во всех сферах жизни, подчеркивается важность перехода к электронному документообороту на всех этапах гос. закупок. По мнению экспертов, это способствовало бы упрощению проведения всех процедур и существенно повысило гибкость заказчиков при исполнении контрактов.

Основная цель статьи состоит во всестороннем анализе гражданско–правовых аспектов заключения, исполнения, расторжения государственного контракта, его правовых характеристик, а также выявление проблем и вариантов совершенствования законодательства. В соответствии с обозначенной целью автором сформулированы следующие задачи исследования:

- рассмотреть историю формирования контрактной системы государственных закупок в;
- изучить правовую основу, сформировавшуюся на современном этапе;
- раскрыть понятия сферы государственных закупок;
- исследовать основных участников закупочных процедур и дать им характеристики;
- определить механизм осуществления государственных закупок и выделить его особенности;
- рассмотреть некоторые проблемы аспекты законодательства;
- Выделить пути совершенствования контрактной системы в сфере государственных закупок.

Основным методом анализа является системный подход, который позволяет рассмотреть все законодательные особенности контрактной системы и их применение субъектами данной сферы.

Среди общенаучных методов активно применялся метод анализа отдельных нормативно-правовых актов, которые наиболее ясно дают представление о том, как действует механизм осуществления торгов и заключения контракта.

Вопросы изучения механизма государственных закупок и некоторые способы повышения эффективности его функционирования были исследованы российскими учёными и практиками, о чем свидетельствует наличие научно-методических изданий и другой литературы по данному вопросу. Государственные закупки являются одной из наиболее динамично развивающихся сфер деятельности государства, поскольку в настоящее время все государства заинтересованы не только в обеспечении стабильности и высокого уровня качества жизни населения как института политической власти, но и в эффективной реализации. использование и распределение бюджетных средств. Созданная современная система государственных закупок отражает необходимость удовлетворения потребностей не только государства, но и потребителей общества, а также предпринимателей и субъектов предпринимательства, стремящихся заключить договор на выполнение и поставку качественных работ. товары и услуги.

Однако прежде чем понять, как формируется система государственных закупок, необходимо обратиться к трактовке этого термина исследователями в данной области, поскольку в законе определение не закреплено, а кроме того, необходимо увидеть разницу в интерпретации. понятие «государственный заказ». Например, с точки зрения реализации как «приобретение товаров, работ или услуг для государственных нужд за счет бюджетных средств, которые государство выдает в качестве покупателя», А.В. Снеткова . Необходимо обратиться к работам М.В. Шмелева, где государственные закупки законодательно определяются как регулирование отношений, направленных на достижение поставленных целей закупок между субъектами хозяйствования, осуществляющими деятельность и функции, возложенные на них законом. Госзаказ, в свою очередь, работает как элемент единой системы государственных закупок.

Как отмечалось ранее, на современном этапе объем государственных закупок регулируется Законом № 44-ЗКР, вступившим в силу 01.01.2014. Основным понятием этого закона является, прежде всего, контрактная система, трактуемая законодателем как объединение многих участников и их деятельность, направленная на удовлетворение государственных и муниципальных нужд. [16]

В статье 3 настоящего Закона мы видим не только определения основных терминов, но и составных элементов договорной системы, в частности: 1. договор – договор, заключаемый от имени Кыргызской Республики, заключенный договор один сущностей. либо муниципальное образование (муниципальный контракт) для осуществления закупки товаров, работ или услуг, целью которых является удовлетворение государственных или муниципальных нужд;

Относительно новым типом, представленным в 2019 году, является контракт жизненного цикла, который относится не только к предоставлению продукта или услуги, но и к дальнейшему обслуживанию для его утилизации.

В целом количество заключенных контрактов растет с каждым годом, что подтверждается последней статистикой, в 2020 году общая сумма составит 8,9 трлн . сомов, что на 7,7% выше по сравнению с предыдущим периодом.

Заказчиком является государственный или муниципальный орган, а также бюджетные учреждения или унитарные предприятия, имеющие целью закупки для государственных нужд.

По мнению многих исследователей, этот термин не полностью раскрыт в законе и статье 2. 764 ГК КР. Также, если государственное учреждение имеет дополнительный источник дохода за счет оказания платных услуг, например, образовательные учреждения, процесс закупки осуществляется в соответствии с Законом № 223-ЗКР.

Законодательство в сфере государственных закупок можно назвать одной из основных целей постоянных изменений, направленных на совершенствование всей системы и ее эффективное функционирование, которое динамично развивается. По мнению Л. И. Юзвович и Н. Ю. Исаковой, сравнивая действующую законодательную базу с законами, созданными до 2013 года, к преимуществам можно отнести не только большую открытость и прозрачность процедур закупок, но и акцент на развитие рынка и конкуренции при госзакупках.

Одной из целей совершенствования законодательства в последние несколько лет является внедрение цифровых технологий, что должно привести к полному переходу на электронный документооборот, согласно последним изменениям, внесенным в июле 2021 года. По мнению Лаврова, это приведет к стандартизации процессов на электронных площадках, что повысит интерес бизнеса к этой отрасли и повлияет на конкурентоспособность всех участников. Отход от бумажных процедур закупок обеспечил бесперебойное функционирование механизма госзакупок с начала пандемии, а также повысил интерес малого бизнеса к наиболее изолированным направлениям. За первое полугодие 2021 года совершено 2 млн покупок на общую сумму 9,2 млрд сомов, что составляет 16% (2,5 млн покупок) в численном выражении и более 1% (9,07 млрд сомов) в стоимостном выражении. Цифры 2019 года. Холкина Н.А. и Швец А.В., считают, что электронные процедуры в сфере государственных закупок сегодня можно назвать рыночным стандартом, а не прогрессом, позволяющим контролировать все этапы процесса, эффективно управлять издержками и финансовыми затратами. [28]

Следует также отметить, что действующая правовая база охватывает все аспекты данной сферы и полностью их раскрывает, а ежегодные дополнения и изменения лишь помогают адаптировать процессы к быстро меняющейся реальности. В то же время Председатель Правительства КР М.В. По мнению Мишустина, правовая основа госзакупок характеризуется сложной и громоздкой структурой, которую не может понять каждый субъект, имеющий намерение и возможность участвовать в госзакупках. Сложность и излишества, в свою очередь, приводят к большому количеству нарушений, значительная часть из которых произошла в 2020 году, когда было заключено большинство контрактов на поставку средств индивидуальной защиты и медикаментов.

По мнению автора, несмотря на все рассмотренные преимущества и недостатки, используемые и планируемые методы совершенствования системы государственных закупок все еще недостаточны. Одной из причин является наличие коррупционной составляющей и чрезмерной зарегулированности практически во всех сферах государственной политики, поэтому использование этих методов позволяет лишь частично устранить недостатки, но не может устранить саму проблему.

Список использованной литературы:

1. Конституция Кыргызской Республики от 12.12.2021 г., (с учетом поправок, внесенных

- Законами КР о поправках к Конституции КР от 30.12.2008 № 6-ЗКР, от 30.12.2008 № 7-ЗКР, от 05.02.2014 № 2-ЗКР, от 21.07.2014 №11-ЗКР) // "Собрание законодательства КР", 04.08.2024, N 31, ст. 4398.
2. Арбитражный процессуальный кодекс Кыргызской Республики от 24.07.2002 N 95- (ред. от 25.12.2018) // "Собрание законодательства КР", 18.07.2002, N 8, ст. 3766.
  3. Гражданский кодекс Кыргызской Республики (часть первая) от 30.11.1994 N 51- (ред. от 03.08.2018) // "Собрание законодательства КР", 28.11.1994, N 12, ст. 3549.
  4. Гражданский кодекс Кыргызской Республики (часть третья) от 26.11.2001 N 146- (ред. от 03.08.2018) // "Собрание законодательства КР", 24.11.2001, N 32, ст. 996.
  5. Гражданский процессуальный кодекс Кыргызской Республики от 14.11.2002 N 138- (ред. от 27.12.2018) // "Собрание законодательства КР", 12.11.2002, N 21, ст. 1290.
  6. Уголовно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики от 18.12.2001 N 174- (ред. от 01.04.2019) // "Собрание законодательства КР", 16.12.2001, N 12, ст. 1780.
  7. конституционный закон «О судебной системе Кыргызской Республики» от 31 декабря 1997 г. N 1-ЗКР // "Собрание законодательства КР", 28.12.1997, N 28, ст. 2811.
  8. Култаева, Н. Т. Анализ структуры и динамики материальных запасов предприятия и практика его применения / Н. Т. Култаева, В. Т. Зайирова, А. Т. Бекмуратов // Вестник Ошского государственного университета. Экономика. – 2024. – №1(4). – С. 119-126. – DOI 10.52754/16948734_2024_1(4)_17. – EDN AUITSX.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№1(4)/2024, 63-68

УДК: 347.93

DOI: [10.52754/16948661_2024_1\(4\)_10](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_10)

**ЖАРАНДЫК ЖАНА АДМИНИСТРАТИВДИК ИШТЕР БОЮНЧА СОТТУН
ЧЕЧИМИНИН ЮРИДИКАЛЫК КҮЧҮ**

ЮРИДИЧЕСКАЯ СИЛА СУДЕБНОГО РЕШЕНИЯ ПО ГРАЖДАНСКИМ И
АДМИНИСТРАТИВНЫМ ДЕЛАМ

LEGAL FORCE OF A COURT JUDGMENT IN CIVIL AND ADMINISTRATIVE MATTERS

Сатывалдиев Ырысбек Дуйшобаевич

Сатывалдиев Ырысбек Дуйшобаевич

Yrysbek Duishobaevich Satyvaldiev

аспирант, Ош мамлекеттик университети

аспирант, Ошский государственный университет

Graduate Student, Osh State University

ЖАРАНДЫК ЖАНА АДМИНИСТРАТИВДИК ИШТЕР БОЮНЧА СОТТУН ЧЕЧИМИНИН ЮРИДИКАЛЫК КҮЧҮ

Аннотация

Укуктук жана теориялык жоболорду талдоонун, ошондой эле соттордун аткаруу практикасынын негизинде, мындай белгиленген жана жалпы кабыл алынган процесстик аныктаманын процесстик аспектилери биринчи инстанциядагы соттун чечиминин укуктук күчү катары каралат. Соттун чечиминин күчүнө киришине байланыштуу маселелер коомдо ар дайым кеңири талкууланып келген. Бул маселеде өзгөчө актуалдуу жагдай-соттун укуктук күчүнүн толуктугу түшүнүгү, ошондуктан бул макалада соттун укуктук күчүнүн өзгөчөлүктөрүнүн маңызы жана өзгөчөлүктөрү каралат. Макалада камтылган маалымат соттук териштирүүлөрдө бардык соттук чечимдер макалада көрсөтүлгөн бардык мүнөздөмөлөргө ээ болушу керек экендигин тастыктайт, антпесе ал бир бөлүгүндө толук эмес же чектелген болот.

Ачык сөздөр: биринчи инстанциядагы соттун чечими, укуктуулук, укуктук таасир, тараптар, соттук чечим.

ЮРИДИЧЕСКАЯ СИЛА СУДЕБНОГО РЕШЕНИЯ ПО ГРАЖДАНСКИМ И АДМИНИСТРАТИВНЫМ ДЕЛАМ

LEGAL FORCE OF A COURT JUDGMENT IN CIVIL AND ADMINISTRATIVE MATTERS

Аннотация

Исходя из анализа правовых и теоретических положений, а также правоприменительной практики судов, процессуальные аспекты такого устоявшегося и общепринятого процессуального определения рассматриваются как юридическая сила решения суда первой инстанции. Вопросы, связанные со вступлением в законную силу судебного решения, всегда широко обсуждались в обществе. Понятие полноты юридической силы решения суда в данном вопросе особенно актуально, поэтому в данной статье рассматривается суть и специфика юридической силы решения суда. Информация, содержащаяся в статье, подтверждает, что все судебные решения по спору должны обладать всеми описанными в статье признаками, в противном случае они будут неполными или частично ограниченными.

Abstract

Based on the analysis of the legal and theoretical provisions, as well as the enforcement practice of the courts, the procedural aspects of such an established and generally accepted procedural definition are considered as the legal force of the decision of the court of first instance. Issues related to the entry into force of a court decision have always been extensively discussed in society. The concept of completeness of the legal force of the court is especially relevant in this matter, therefore this article deals with the essence and specifics of the legal force of the court. The information contained in the article confirms that all court decisions during a dispute must have all the features described in the article, otherwise they will be incomplete or limited in part.

Ключевые слова: решение суда первой инстанции, законность, правовые последствия, стороны, судебное решение.

Keywords: judgment of the Court of first instance, legal, legal implications, parties, court decision.

Соттун укуктук күчү -бул анын укуктук таасири, ал чечимдин иштин тараптары жана башка катышуучулары үчүн да, соттун өзү үчүн да милдеттүү болуп калышынан турат. Соттун чечиминин мөөнөтү аяктагандан кийин, эгерде алар апелляциялык арыз менен кайрылбаса, апелляциялык арыз же убактылуу токтотуу үчүн күчүнө кирет. Ошентип, күчүнө кирген чечим бул конкреттүү иштин мыйзамы болуп калат. Соттук процедуранын бул сапаты соттун чечиминин юридикалык акт катары өзгөчөлүктөрүнөн түздөн-түз келип чыгат. Соттун чечиминин укуктук күчүн изилдеп жатканда төмөнкүлөргө бөлүнөт:

а) биринчи кезекте, сот тарабынан мамлекеттик бийликтин органы катары чыгарылган чечим коомдун эркине, эң негизгиси мыйзамда: Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык көрсөтүлүшү керек. Сот бул конкреттүү мамилелерге байланыштуу мыйзамдын бир көрүнүшү. Ошондуктан, соттун чечиминин укуктук күчү – бул белгилүү бир жеке иш боюнча мыйзамдын күчүнүн – мамлекеттин актысынын-көрүнүшү. Бул жобо фундаменталдык мааниге ээ: сот чечиминин укуктук күч институту түздөн-түз мамлекеттеги мыйзамдын маанилүүлүгүнөн жана күчүнөн келип чыгат, ал б.а. мамлекеттеги сот жана сот чечими институту менен байланышкан. Талаш-тартыштарды, дооматтарды жана пикир келишпестиктерди, жеке адамдарды жана юридикалык жактарды чечүү үчүн мамлекеттик органдар ар кандай укуктук инструменттерди жана институттарды колдонушат. Көйгөйлөрдүн бир бөлүгү ар кандай келишимдерди түзүү менен чечилет. Бирок сот жана анын чечимдери укуктук системада укуктук субъекттердин ортосундагы бардык талаштуу укуктук мамилелер үчүн чечүүчү мааниге ээ. Сот калган бийлик органдарынын арасында өзгөчө орунду ээлейт. Белгилүү укуктук мамилени, талаштуу субъективдүү укукту же фактыны тастыктоо жана соттук териштирүүнүн тараптарына жана башка адамдарга жана уюмдарга багытталган буйрук катары, чечим жалпысынан милдеттүү мүнөздөгү соттук мамлекеттик органдын актысы деп эсептелет;

б) соттун чечими белгилүү бир ишти кароодо аныктаган объективдүү чындыкты билдирет. Сот, талаш-тартышты чечүүчү же фактылардын жана укуктук мамилелердин белгисиздигин алып салуучу мекеме катары, чындыкты жарыялайт жана чындап эле бар болгон жана бузулган же талаштуу укукту, б.а. жарандын мыйзамдуу корголгон кызыкчылыгын коргойт. Мамлекеттин бийлигинен келип чыккан талаш тартышты же фактыны жоюу бирдиктүү жана бекем болушу керек жана келечекте ошол эле талашка жол берилбеши абзел;

в) мамлекеттин органы катары, сот мыйзамдуу мамилелердин же фактылардын бар же жоктугун тастыктоо жана белгилүү адамдардын жүрүм-турумун аныктаган буйрук чыгаруу менен биротоло каралышы үчүн көтөрүлгөн маселени чечет;

г) соттун мындан аркы талаш-тартыштарды болтурбоо мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарган чечиминин милдеттүү мүнөзү коопсуздук, туруктуулук жана жалпы мыйзамдуулуктун негизинде да козголот.

Соттун чечиминин укуктук күчү жалпы жана сот процессинин жеке учурларында укуктук үстөмдүктү бекемдеген атайын мекеме үчүн күч алууда. Соттун чечиминин укуктук күчү "соттун чечиминин укуктук актылары", өзгөрүлбөстүк, мыйзамдын ченемдеринин жана укуктук туруктуулуктун түздөн-түз көрүнүшү жана мыйзам тарабынан берилген иш-аракеттердин милдети катары түшүнүлөт. Укуктук натыйжа укуктун болушу же жоктугу жана анын негизиндеги факторлор ар бир иш үчүн атайын аныкталгандыгы менен көрсөтүлөт.

Укуктар маалымат субъекттеринин өтүнүчү боюнча тоскоолдуксуз ишке ашырылат. Жарандык иштин укуктук күчүнүн процесстик аспектилерин карап чыгуу жана ачыкка чыгаруу зарылдыгы процесстик процедурада кабыл алынган жана күчүнө кирген чечим түздөн-түз мыйзам субъекттери үчүн көп сандаган материалдык жана процесстик укуктук мамилелердин пайда болушун, өзгөрүшүн жана токтотулушун шарттайт жана аныктайт. Бул жагынан алганда, соттун чечиминин укуктук күчү өзгөчө мааниге ээ экендиги айдан ачык, бул жалпы жана сот процессинин жеке учурларында мыйзамдуулукту бекемдөөгө өбөлгө түзөт.

Соттун чечиминин укуктук күчү Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодексинде белгиленет, ошондуктан "апелляциялык соттун чечимдери, эгерде алар апелляциялык арыз менен кайрылбаса, апелляциялык соттун чечимдери апелляциялык соттун чечиминин мөөнөтүнөн кийин күчүнө кирет.

Чечимдин укуктук күчү-бул белгилүү бир укуктук актыдагы материалдык укуктун жана Жарандык процесстик кодексинин өзгөчө укуктук таасири. Ал соттордун бийлигин чагылдырат, процесстик акт катары чечим мыйзамдуу күчкө ээ, ал туура же туура эмес экендигине карабастан. Чечим мыйзамсыз жана акылга сыйбаган болсо дагы, башка процедуралык операциялар сыяктуу эле, ал жокко чыгарылганга же өзгөртүлгөнгө чейин жарактуу бойдон калууда. Эгер чечим туура болсо, Жогорку Сот аны күчүндө калтырат. Бул чечим жарыялангандан бери ага коюлган бардык талаптарды мыйзамдуу акт катары аткаргандыгын баса белгилейт. Чечимди мыйзамдуу жана негиздүү деп таануу чечимдин автоматтык түрдө күчүнө киришине алып келет. Кээде апелляциялык же кассациялык инстанция чечимге зарыл өзгөртүүлөрдү киргизет. Бул учурда, чечим Жогорку Соттун өзгөртүүлөрү менен күчүндө калат. Күчүнө кирбеген чечим сот тарабынан кабыл алынган процесстик акт катары иштейт; анын күчү процесстин эки жагына гана жайылат. Албетте, анын күчүнө киргенге чейин жана андан кийин чечимдин таасири ар кандай болот. Күчүнө кирген чечим милдеттүү жана мүмкүн болушунча кыска убакыттын ичинде эң так аткарылышы керек. Чечим кабыл алуу милдети жок анын мыйзамдуу күчү расмий мүнөзгө ээ болуп, чыныгы маанисин жоготот. Мыйзамга ылайык, бардык бийлик органдары, муниципалитеттер, бирикмелер, башка жеке адамдар жана юридикалык жактар үчүн күчүнө кирген чечим аткалырууга тийиш. Акыркы чечимдин милдеттүү мүнөзү бардык бийлик органдары жана кызматкерлер соттун чечимин өзгөртүүгө же жокко чыгарууга укугу жок дегенди билдирет. Бардык мамлекеттик органдар, соттун мыйзамдуу чечимине карама-каршы келген чечим кабыл алууга укугу жок. Анын милдети, өз кезегинде, чечим кабыл алынган мыйзамдын жалпы милдеттенмесине негизделген. Акыркы чечимдин милдеттенмеси ошондой эле бардык мамлекеттик органдар жана чиновниктер акыркы чечим менен белгиленген укуктарды каттоо жана каттоо үчүн зарыл болгон иш-аракеттерди жүргүзүүгө милдеттүү экендигин билдирет (мисалы, каттоо кызматы тарабынан ажырашуу күбөлүгүн берүү, нотариус тарабынан мурастоо күбөлүгүн берүү). Бардык мамлекеттик органдар, чиновниктер жана жеке адамдар соттун буйругун аткарууну жеңилдетүүгө жана сот аткаруучунун талаптарын аткарууга милдеттүү. Бардык жарандар анын ичинде мамлекеттик органдар жана башкаларга каршы чечим менен тастыкталган укуктар боюнча иш алып барган жарандар үчүн күчүнө кирген соттук чечимдердин милдеттүү мүнөзү маанилүү. Ар кандай укуктук жөнгө салууга мүнөздүү милдеттүү аткаруу тараптардын белгиленген жүрүм-турумунан четтеген учурларда гана натыйжалуу болот. Ошондуктан, соттун чечими, эреже катары, автоматтык түрдө мажбурлоо чараларын талап кылбайт, бул соттун буйругун

аткаруудан качкан адамдардын мыйзамсыз жүрүм-турумун талап кылат. Бул соттун чечимине керектүү туруктуулукту берет, бул укуктук мамилелердин туруктуулугун камсыз кылат. Мыйзамдуу түрдө жарактуу өкүм соттун көзөмөлүндө же жаңы ачылган жагдайларда гана кайра каралышы мүмкүн, бул соттук чечимдерди өзгөчө карап чыгууну түзөт.

Соттун чечиминин дагы бир маанилүү касиети-бул аткаруу укугунун касиети. Бул соттун чечимин күчүнө киргизүү мүмкүнчүлүгүн билдирет жана соттун чечими күчүнө кирген учурдан тартып, соттун чечими күчүнө киргенге чейин дароо аткарылган учурларда гана кабыл алынат. Соттун чечими жарыялангандан кийин, ишти караган сот аны жокко чыгарууга же өзгөртүүгө укугу жок.

Соттун укуктук күчү-бул анын укуктук таасири, ал чечимдин иштин тараптары жана башка катышуучулары үчүн да, соттун өзү үчүн да милдеттүү болуп калышынан турат. Апелляциялык арыздын мөөнөтү аяктагандан кийин, эгерде алар апелляциялык арыз менен кайрылбаса, өкүм күчүнө кирет. Ошентип, күчүнө кирген өкүм бул конкреттүү иштин мыйзамы болуп калат. Соттук процедуранын бул сапаты соттун чечиминин юридикалык акт катары өзгөчөлүктөрүнөн түздөн-түз келип чыгат.

Демек, процесстик мыйзамдары айрым учурларда, мыйзамда атайын көрсөтүлгөн учурларда, ушул чечимди кабыл алган соттун чечиминин айрым кемчиликтерин оңдоо мүмкүнчүлүгүн берет. Мындай иштер: а) чечимди толуктоо, б) чечимди тактоо, в) соттун чечиминдеги ачык сүрөттөөлөрдү жана арифметикалык каталарды жоюу. Соттун чечиминин кошумчасы-сот тарабынан соттук териштирүүнүн предметин түзгөн тараптардын дооматтарын жана билдирүүлөрүн четке какпагандыгынын натыйжасы болгон мындай боштуктарды жоюу. Мыйзам төмөнкү учурларда кошумча чечим кабыл алууга мүмкүндүк берет: 1) эгерде иштин катышуучулары далилдерди көрсөтүшсө жана талап боюнча көрсөтмөлөрдү беришсе, соттун чечими кабыл алынган эмес; 2) эгерде сот өткөрүлүп бериле турган мүлктүн суммасын же айыпталуучунун кандай иш-аракеттерди жасашы керектигин көрсөтпөсө; 3) эгерде сот чыгымдары боюнча маселени чечпесе. Бул учурларда, соттун чечимин толуктоо менен анда олуттуу ажырым жоюлат. Соттун чечиминин кемчиликтери-соттун тараптардын бардык дооматтарына жана билдирүүлөрүнө толук жооп бербегенинде. Ошондуктан, кошумча чечим кабыл алуунун шарты-тараптар иштин бардык материалдарын тапшыргандыгы жана материалды текшерүү боюнча бардык чаралар сот тарабынан буга чейин жүргүзүлгөндүгү; соттун иштин чечимин кабыл алууга бардык себептери бар болчу, бирок ал аны эске алган эмес. Тактоо маселеси каалаган убакта, чечим кабыл алынганга чейин пайда болушу мүмкүн болгондуктан, чечимди тактоо белгилүү бир мезгил менен гана чектелбейт: ал жарактуу болгон учурда, башкача айтканда, ал күчүнө киргенге чейин жана убакытка тыюу салынганга чейин такталышы мүмкүн.

Кыргыз Республикасынын Конституциясында ар бир адам өз укуктарын жана эркиндиктерин соттук жактан коргоого кепилдик берилгени айтылат. Сот калган бийлик органдарынын арасында өзгөчө орунду ээлейт. Бул Кыргыз Республикасында адам жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин мамлекеттик коргоонун кепилдиги болгон сот системасын жүзөгө ашырган жалгыз орган. Соттун ыйгарым укуктуу ишмердүүлүгү соттун буйруктары түрүндө көрсөтүлөт. Ошондуктан, соттун чечими, Мыйзам жана сот тарабынан белгиленген фактыларга ылайык, негизинен талаш-тартышты чечүүчү чечим катары, талаш

тараптардын субъективдүү укуктарын жана укуктук жактан корголгон кызыкчылыктарын коргоо актысы болуп саналат. Бул соттун маңызын аныктайт.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021-ж.
2. Кыргыз Республикасыны Жарандык кодекси 1996-жылдын 8-майындагы № 15 (I-<https://cbd.minjust.gov.kg/4/edition/14707/kg>
3. Кыргыз Республикасынын Жарандык процессуалдык кодекси 2017-жылдын 25-январы № 14 <https://cbd.minjust.gov.kg/111521/edition/13446/kg>
4. Жилин Г.А. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации. М., 2003.
5. Завадская Л.Н. Реализация Судебного решения. М., 1982.
6. Калымбетова, Д. А. Бажы тармагындагы административдик кылмыштарды иликтөөгө байланыштуу учурдагы маселелер / Д. А. Калымбетова, Ж. Б. Абдикеримов // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук. – 2023. – No. 2(3). – P. 52-57. – DOI 10.52754/16948661_2023_2(3)_9. – EDN HVZCFW.
7. Патиев, Н. М. Жарандык процесстеги доо коюуга укуктуулук жана доону камсыз кылуу шарттары / Н. М. Патиев, Г. Токтакун Кызы // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Укук. – 2023. – No. 2(3). – P. 87-97. – DOI 10.52754/16948661_2023_2(3)_14. – EDN VINDGT.
8. Решетняк В.И. Постановления суда первой инстанции по гражданским делам. Автореф. дис. канд. юр. наук. М., 1996.

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№1(4)/2024, 69-74

УДК: 343.72

DOI: [10.52754/16948661_2024_1\(4\)_11](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_11)

**КЫЛМЫШ-ЖАЗА УКУГУНУН ТЕОРИЯСЫНДА ЖАНА ПРАКТИКАСЫНДА
АЛДАМЧЫЛЫКТЫН БЕЛГИЛЕРИ**

ПРИЗНАКИ МОШЕННИЧЕСКОГО ОБМАНА В ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ УГОЛОВНОГО
ПРАВА

SIGNS OF FRAUDULENT DECEPTION IN THE THEORY AND PRACTICE OF CRIMINAL
LAW

Токторов Эгемберди Самидинович

Токторов Эгемберди Самидинович

Egemberdi Samidinovich Toktorov

ю.и.д., профессор, Ош мамлекеттик университети

д.ю.н., профессор, Ошский государственный университет

Candidate of Law, Professor, Osh State University

Ысманова Раушан Закирмаматовна

Ысманова Раушан Закирмаматовна

Raushan Zakirmamatovna Ismanova

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

КЫЛМЫШ-ЖАЗА УКУГУНУН ТЕОРИЯСЫНДА ЖАНА ПРАКТИКАСЫНДА АЛДАМЧЫЛЫКТЫН БЕЛГИЛЕРИ

Аннотация

Макалада алдамчылыкты кантип жасоого болот деген суроо каралат. Авторлор алдамчылык жана ишенимди кыянаттык менен пайдалануу сыяктуу ыкмаларга басым жасашат, аларды байланыштырышат, окшоштуктарды жана айырмачылыктарды аныкташат. Изилдөөнүн натыйжасында алдамчылык жана кыянаттык бири-бири менен өз алдынча жана айкалышта жасала турган алдамчылыктын көзкарандысыз түрлөрү экендиги аныкталды. Алдамчылык жана ишенимди кыянаттык менен пайдалануу кылмыштуу жүрүм-турум механизми боюнча бири-биринен кыйла айырмаланарын белгилей кетүү керек. Ошентип, алдамчылык менен алдамчылыкка барганда, кылмышкер терс экологиялык мүнөздөмөлөргө ээ кылмыштуу кырдаалды түзөт, кээде өзү жок, бул ага кылмыштуу натыйжага жетүүгө мүмкүндүк берет.

Ачык сөздөр: мыйзам, Алдамчылык, алдамчылык үчүн жоопкерчилик, кылмыштын квалификациясы, ишенимди кыянаттык менен пайдалануу, кылмыш.

ПРИЗНАКИ МОШЕННИЧЕСКОГО ОБМАНА В ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ УГОЛОВНОГО ПРАВА

SIGNS OF FRAUDULENT DECEPTION IN THE THEORY AND PRACTICE OF CRIMINAL LAW

Аннотация

В статье рассматривается вопрос способа совершения мошенничества. Авторы акцентируют внимание на таких способах как обман и злоупотребление доверием, соотносит их, выявляет сходства и различия. В результате проведенного исследования отмечается, что обман и злоупотребление являются самостоятельными способами мошенничества, которые могут совершаться как самостоятельно, так и в совокупности друг с другом. Следует отметить, что в механизме преступного поведения обман и злоупотребление доверием существенно отличаются друг от друга. Так, при совершении мошенничества путем обмана виновный, используя негативные характеристики окружающей среды, а иногда и без этого, сам формирует криминогенную ситуацию, которая позволяет ему достичь преступного результата.

Abstract

The article deals with the question of how the fraud can be committed. The authors focus on such methods as deception and abuse of trust, correlate them, identify similarities and differences. As a result of the study, it is established that fraud and abuse are independent types of fraud that can be committed both independently and in combination with each other. It should be noted that fraud and abuse of trust differ significantly from each other in the mechanism of criminal behavior. Thus, when committing fraud by deception, the perpetrator forms a criminal situation with negative environmental characteristics, and sometimes without him himself, which allows him to achieve a criminal result.

Ключевые слова: закон, мошенничество, ответственность за мошенничество, квалификация преступления, злоупотребление доверием, преступление.

Keywords: law, fraud, responsibility for fraud, qualification of a crime, abuse of trust, crime.

Бүгүнкү күндө, мүлккө каршы кылмыштарды жасоонун жана экономикалык иш - аракеттерди жүргүзүүнүн салттуу ыкмаларынан тышкары, жогорку технология жана телекоммуникация жаатында жаңы жолдор пайда болду. Мисалы, Интернеттин заманбап маалыматтык технологияларын колдонуу менен кылмышкер керектүү маалыматты потенциалдуу жабырлануучуга өткөрүп берип анын анонимдүүлүгүн жана коопсуздугун камсыз кылып, жабырлануучудан түздөн-түз байланышпай туруп акча ала алат. Учурда кылмыштуу чөйрөнүн өкүлдөрү ар кандай социалдык-экономикалык жана укуктук өзгөрүүлөргө өтө сезимтал болуп, алдамчылык операцияларды жүргүзүүнүн жаңы жолдорун иштеп чыгышат, бул максималдуу кылмыштуу натыйжаны камсыз кылат жана ачыкка чыгаруу коркунучун азайтат.

Алдамчылык үчүн кылмыш жоопкерчилиги бир топ убакыттан бери бар. Бирок кылмыш-жаза укугунун теориясында да, укук коргоо органдарында да алдамчылыктын мүнөздүү белгилери бар алар: 1) тизме, ниет билдирүүсү; 2) жалган, жалган маалымат берүү же чыныгы фактыларды жашыруу; 3) башка адамды адаштыруу; 4) белгилүү бир максаттын болушу-мүлктү же ага болгон укукту жабырлануучуга же башка адамга күнөөлүү адамга өткөрүп берүү.

Алдамчылык-бул атайылап жасалган иш б.а. бул алдамчылыкты жасоонун жолу, ал ар дайым адамдын иш-аракеттеринде атайылап күнөөлүү формасы бар экендигин жана ал иш-аракеттин өзү сыяктуу эле атайылап, максаттуу иш-аракеттерди билдирет. Алдамчы атайылап жабырлануучуга туура эмес маалымат берип аны менен сунуш кылынган бүтүмгө кириши же мүлктүк талаптарын аткарышы керек деген ишенимди билдирүүгө аракет кылат. Бул учурда, алдамчылык белгилүү бир максатты көздөйт-адамды күнөөлүү үчүн каалаган жүрүм-турумга, башкача айтканда мүлктү өткөрүп берүүгө багыттоо.

Алдамчылык-бул түздөн-түз ниет менен жасалган иш, ал аны жасаган адамдан өзүнүн иш-аракетинин же аракетсиздигинин коомдук коркунучун түшүнүүнү анын социалдык коркунучтуу кесепеттерин алдын ала айтууну жана анын таарынычын каалоону талап кылат.

Алдамчылыктын чыныгы белгилери жөнүндө түшүнүк субъект белгилүү бир жагдай жөнүндө жалган маалыматты алдамчыларга жеткирип, чындыкты бурмалайт деген түшүнүктө чагылдырылат. Бул күнөөлүү адам белгилүү бир жагдайлар (фактылар) жөнүндө ишенимдүү маалыматка ээ болуп, алар жөнүндө унчукпай тургандыгын түшүнөт жана жалган маалыматты башка адамга толук же жарым-жартылай берет дегенди билдирет. Ошол эле учурда, субъекттин алдамчылыктын жагдайлары жөнүндө эч кандай маалыматы жок болсо, ал алдамчы адамга ойдон чыгарылган маалыматты (ойлоп табууларды) жеткирип жаткандыгын түшүнөт, алар чыныгы фактылар жана жагдайлар менен эч кандай байланышы жок. Андан тышкары, эгерде адам алдамчылыкка барса, анда ал бул мүлк ага таандык эмес экендигин түшүнөт. Мындай маалыматтын жоктугу мыйзамды алдамчылык катары кабыл алуу мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарат. Эгерде адам алдамчылыкка баруу ниети жок болсо (мисалы, кимдир бирөөнү өзүнүн иш-аракеттери менен кокусунан адаштыруу менен), башкача айтканда, эгерде ал бир жагдайда ак ниеттүүлүк менен жаңылыш ойлонуп, башка адамды адаштырса, анда анын иш-аракеттери алдамчылык деп эсептелбейт.

Алдамчылыкты колдонуу менен алдамчы жалган маалымат берүү же тиешелүү маалыматты жашыруу менен алданган адамды адаштырат анын башындагы чындыкты бурмалайт, белгилүү бир жагдайлар жөнүндө идеяларын бурмалайт (кылмышкер ошондой эле

алданган адамдын туура эмес жүрүм-турумуна байланыштуу туура эмес жүрүм-турумун алдын ала айтат). Эгерде кылмышкер башка адамды алдап жатса, анда ал ар дайым сизди адаштыргысы келет, бул алдамчынын иш-аракеттеринин негизги максаты же башка максатка жетүү үчүн зарыл болгон орто кадам. Ошондуктан, эгерде кылмышкер алдамчылыкка барса, ал алдамчылыкка барганын түшүнөт жана жабырлануучуну алдагысы келет. Эгерде жасалма маалымат атайылап жасалбаса же адам өзү билдирген маалыматты жалган деп табууга мүмкүн болбосо, анда алдамчылык болбойт. Алдамчылыктын максаты-адамды адаштыруу. Кылмышкер өзүнүн эркин бурмалоого аракет кылат, ошондуктан кылмышкердин белгилүү бир жүрүм-туруму мүлктү өткөрүп берүү жөнүндө чечим кабыл алууга түрткү берет. Эгерде кылмышкер алдамчылыкка барса, анда ал жабырлануучунун аң-сезимине жана эркине таасир этет, ал эми алдамчылыктын демилгечисинин чыныгы максаты алуучудан жашырылган жана дагы бир максат (алданып калгандар үчүн жагымдуу) жарнамаланат. Мындай таасирдин кесепети-адамдын адашуусу же буга чейин болгон туура эмес жүрүм-турумдун уланышы.

Башаламандыктын булагы адамдын акыл-эсинин табиятында жатат, ал суроолорду берүүгө жөндөмдүү, бирок табиятынын чектөөлөрүнө байланыштуу аларды чече албайт. Демек, адамды адаштырган алдамчы биринчи кезекте көз каранды, пассивдүү абалын колдонот. Адамды адаштырган алдамчы, негизинен, адамдын акыл-эсинин чыныгы чындык, окуялардын өнүгүшү жана кубулуштардын ортосундагы себеп-натыйжа байланышы жөнүндө жалган идеяларга ээ болуу мүмкүнчүлүгүнө шек келтирет. Алдамчылык абалында, алдамчылыкка катышкан адам чыныгы абалды билбестен (анын иш-аракеттери күнөөлүү адамдын жүрүм-турумунан шыктандырылган) ушул же ошол жүрүм-турум линиясын тандайт, бирок күнөөлүү адамдын жалган ырастоолору менен жетектелет. Жабырлануучу мүлктү күнөөлүү адамга алдамчы билдирген маалыматка ишенет деген негизде өткөрүп берет. Ошентип, алдамчылык кылмышкердин жүрүм-туруму менен алдамчынын иш-аракеттеринин, анын тиешелүү жагдайлар жөнүндө идеяларынын жана сотторунун ортосундагы байланыш катары кызмат кылат.

Алдамчылык-бул алдамчылардын интеллектуалдык жана эрки күчтүү иш-аракеттери жаатындагы кылмышкердин айрым фактыларды бурмалоосунун уландысы жана кылмышкердин жүрүм-турумунун кесепети. Алдамчылык менен, күнөөкөр жабырлануучуга айланадагы чындык жөнүндө жалган идеяларды берүүгө аракет кылат, ошондуктан башка адамдын аң-сезимине (психикасына) тийгизген таасири менен байланышпаган жүрүм-турум актысы алдамчылык катары таанылбайт.

Ошентип, алдамчылык, биринчи кезекте, адамдын башка субъекттин психикасына маалыматтык, интеллектуалдык таасири жана психологиялык баалоо кырдаал болгон жерде пайда болот. Ошондуктан, компьютердик технологияны колдонуу менен өзүн-өзү тейлөөчү мыйзамсыз трюктар, эгерде алар башка адамдын аң-сезимине таасир этпесе, алдамчылыкты мүлккө ээ болуунун милдеттүү белгиси катары камтыган мыйзамсыз иш-аракеттер катары каралбайт.

Көрүнүп тургандай, бул постулаттын маңызы алдамчылыктын бир нерсеге эмес, адамга тийгизген таасири экендигине байланыштуу, ошондуктан айрым окумуштуулар алдамчылыктын мазмуну жабырлануучунун мүлктүн иш-аракеттери жөнүндө чечим кабыл алган процессти рефлексивдүү көзөмөлдөөдө жалган маалымат катары мүнөздөлүшү керек деп эсептешет.

Алдамчылык менен уурдалган учурда алдамчылык иш-аракеттер кылмышкердин пайдасына мүлктү өткөрүп берүүдөн кечиктирбестен жүргүзүлүшү керек, антпесе алдамчылык болбойт, бирок уурулук, уурдоо же уурдоо жолу менен уурдоо болот. Демек, мүлктү өткөрүп берүүнү аныктаган жабырлануучунун алдамчылыгы менен жаңылыштыгынын ортосунда себеп-натыйжа байланышы болушу керек. милдеттенмени аткаруу шартында мүлктү алуу алдамчылык деп аталышы мүмкүн, эгерде бул мүлктү ээлеп турган учурда гана күнөөлүү адам анын менчиктештирүү максатына ээ болгон жана милдеттенмени аткарууга ниеттенген эмес.

Ошентип, алдамчылыкта себеп-натыйжа мамилесинин өнүгүшүнүн өзгөчөлүгү-жабырлануучунун өзү, алдамчылыктын таасири астында иш алып барып, жабырлануучунун мүлкүн күнөөлүү адамга өткөрүп берүүгө түздөн-түз катышат. Бирок, кандай болгон күндө да, алдамчылык күнөөлүү тараптын мурунку алдамчылыгынын натыйжасында болгон деп аныкталышы керек. Ошондуктан, алдамчылык болгон учурда, мүлк укуктук жактан компетенттүү адамга өткөрүлүп берилиши керек анын мүлктүн карамагындагы иш-аракеттери укуктук жактан актуалдуу. Качан, алдамчылык менен жөндөмсүздөрдүн мүлкүнө ээлик кылуу ишке ашат жашынан же психикалык бузулуусунан улам иш-аракет кылууга мүмкүнчүлүгү чектелген адам, кылмышкердин жүрүм-туруму алдамчылыкты эмес, уурулукту түзөт, анткени мындай адамдардын эрки мыйзамдуу түрдө маанисиз (бул адам ага берилген маалыматтын жарактуулугун аныктоо үчүн акылга сыярлык иш-аракет кыла албайт).

Ошондой эле, жабырлануучунун өзү мүлктү өткөрүп берүүгө себеп болгон алдамчылык, мүлктү басып алуунун жолу катары гана эмес, алдамчылыкты алдамчылык менен коштолгон уурулуктун башка түрлөрүнөн айырмалоого мүмкүндүк берген маанилүү жагдай катары да кызмат кылат. Башкача айтканда, алдамчылык алдамчылыкка баруунун гана эмес, ошондой эле жабырлануучунун мүлкүн басып алуунун да жолу болушу мүмкүн.

Демек, алдамчылык жана башка айла-амалдар жабырлануучуну мүлктү ойдон чыгарылган өткөрүп берүүгө азгырууга багытталган эмес, бирок анын кийинки конфискациясына (жашыруун же ачык) шарттарды түзүүдө гана алдамчылыктын белгилери боло албайт, анткени уурулукту жеңилдетүүчү каражаттар гана бар. Атап айтканда, жабырлануучунун батирине кирүү ойдон чыгарылган шылтоо менен (газ тармагында, социалдык кызматкерлер, идентификациялык документ ж.б.) ээсинин катасын байкабай, ыңгайлуу учурда ээлеп алуу үчүн алдамчылыктын белгилерин камтыбайт. Мындай аракеттер кылмыш жасоонун зарыл ыкмасы эмес, бирок күнөөлүү адам башка бирөөнүн мүлкүнө жетүүнү жеңилдетүү үчүн колдонгон ыкмалар түрүндө гана иш алып барат.

Бул мисалдарда эч кандай алдамчылык болбойт, бирок батирге кирүү менен уурулук.

Ошондуктан, алдамчылыкты мүлккө ээ болуунун каражаты катары кароодо, бул алдамчылык алдамчылыктан төмөнкү мүнөздүү пункттарда айырмаланарын унутпоо керек: а) алдамчылык алдамчылыкты башка мүлктүк кылмыштардан айырмалоодо, мүлктү күнөөлүү адамга өткөрүп берүү болгон-болбогонун аныктоо керек алдамчылыктын таасири астында болгон жабырлануучуга; б) мүлктү өткөрүп берүү, адам алдамчылык абалында болгонбу; в) нерсени өткөрүп берүүдө, мүлктү сактоо, пайдалануу жана сатуу боюнча айрым укуктар жабырлануучуга күнөөлүү тарапка өткөрүлүп берилгенин аныктоо керек. Алдамчылык-бул жагдайларды жана маалыматты жалган бурмалоо. Мазмунунда алдамчылык-бул адамдардын ортосундагы белгилүү бир байланыш, анда бир жагынан жалган маалыматтарды, фактыларды,

жагдайларды (алдамчы) билдирген адам пайда болот, экинчи жагынан бул жалган маалыматты, фактыларды же жагдайларды чечкен алдамчы. Бирок, кылмыш-жаза укугунун доктринасында жалгандоо (тагыраак айтканда, алдамчылык эмнеге багытталган: чындыкты, маалыматты, жагдайларды же фактыларды бурмалоо) жана алдамчылыктын маңызы жөнүндө бир дагы көз караш жок. Жалган маалымат, башкача айтканда, алдамчылык учурунда, чындыкты бурмалаган иш-аракеттердин чыныгы абалына дал келбеген маалыматты билдирет. Эгер күнөөлүү адам алдап жатканда чындыкты бурмаласа, анда ал тиешелүү жагдайлар жөнүндө маалыматты (идеяларды) бурмалайт. Жана бул же бул факт жөнүндө чыныгы, жарактуу маалыматтын ордуна, адам жалган, жалган маалыматты толук же жарым-жартылай билдирет. Мындай учурларда, күнөөкөр ошол эле учурда иштин чыныгы абалы жөнүндө унчукпайт, чыныгы маалыматты жашырат. Бирок чындыктын өзү, объективдүү өзгөрүлбөс нерсе катары, ушул же башка фактылардын чындыгы катары, манипуляцияланбайт (бузула албайт).

Бүгүнкү күндө укуктук адабияттын ушул бөлүгүндө алдамчылык фактыларды бурмалоодон же кандайдыр бир жашоо шарттарын жашыруудан турары аныкталат, алардын билими жабырлануучуга алдамчы үчүн маанилүү жүрүм-турум актысын жасоого тоскоол болот. Бирок, чындыкты, фактыларды, окуяларды же кубулуштарды бурмалоо алдамчылык эмес, бирок алдамчылык бул фактылар, окуялар же кубулуштар жөнүндө башка адамдын идеясын бурмалоодон турат. Ошондуктан, адам алдамчылыкка барууга, башка адамдан айрым фактылардын бар экендиги же образы жөнүндө жалган түшүнүктү ойготууга аракет кылат.

Бир катар изилдөөчүлөр алдамчылыктын ниети (кылмышкер жабырлануучуну келечектеги ниети боюнча өткөрүп берилген мүлк жөнүндө алдаганда) ишенимди кыянаттык менен пайдалануу менен мүлккө ээ болуудан башка эч нерсе эмес деп эсептешет. Ошондуктан, бул жерде өткөн же азыркы учурдагы фактыларды бурмалоо жана жашыруу алдамчылык катары таанылып, жалган убадаларды берүү ишенимди кыянаттык менен пайдалануу деп эсептелет. Бул маселеде ишенимди кыянаттык менен пайдалануу күнөөлүү адамдын келечектеги убадаларынын жана кепилдиктеринин деңгээлинде жатат, алардын чындыгы тастыкталбайт; күнөөлүү адам мүлктүн милдеттенмелерин аткарбай туруп кабыл алат.

Колдонулган адабияттар

1. Бойцов А.И. Преступления против собственности. — СПб., 2002.
2. Безверхов А. Некоторые вопросы квалификации мошенничества // Уголовное право. — 2008.
3. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. В. М. Лебедев. 13-е изд., перераб. и доп. - М.: Юрайт, 2017.
4. Лопашенко Н.А. Преступность, уголовная политика, уголовный закон. Сборник научных трудов под ред. д.ю.н., проф. Н.А. Лопашенко. - Саратов, Саратовский Центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции: Сателлит, 2013.
5. <https://journal.oshsu.kg/index.php/law/article/view/789/502>
6. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодекси 2021-жылдын 28-октябры № 127

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. УКУК

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ПРАВО

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. LAW

e-ISSN: 1694-8661

№1(4)/2024, 75-79

УДК: 34.342

DOI: [10.52754/16948661_2024_1\(4\)_12](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_12)

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖАРАНДАРДЫН МАДАНИЙ ТУРМУШ
ЧӨЙРӨСҮНДӨГҮ МАМИЛЕЛЕРДИ КОНСТИТУЦИЯЛЫК-УКУКТУК ЖӨНГӨ
САЛУУ

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ
КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ГРАЖДАН В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF RELATIONS IN THE SPHERE OF
CULTURAL LIFE OF CITIZENS IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Шокумова Динара Паизбековна

Шокумова Динара Паизбековна

Dinara Paizbekovna Shokimova

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Law, Associate Professor, Osh State University

Маманова Айжамал Жусупалиевна

Маманова Айжамал Жусупалиевна

Matanova Aizhamal Zhusupaliyevna

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

Токтомамбетова Кыял Кубанычбековна

Токтомамбетова Кыял Кубанычбековна

Kuyal Kubanychbekovna Toktomambetova

улук окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior Lecturer, Osh State University

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖАРАНДАРДЫН МАДАНИЙ ТУРМУШ ЧӨЙРӨСҮНДӨГҮ МАМИЛЕЛЕРДИ КОНСТИТУЦИЯЛЫК-УКУКТУК ЖӨНГӨ САЛУУ

Аннотация

Бул макалада авторлор тарабынан "Маданий баалуулуктар" түшүнүгү изилденүүдө. Маданият-бул коомдук жашоонун руханий чөйрөсүнүн абалы менен тыгыз байланышкан мамлекеттин ишмердүүлүгүнүн эң маанилүү багыты. Маданий укуктар укуктардын көз карандысыз тобун түзөт жана тарыхый жактан экономикалык жана социалдык укуктар менен бирге "экинчи муундун" укуктарына таандык. Макаланын максаты - "адамзаттын универсалдуу мурасы" түшүнүгүнүн өнүгүшүн, анын заманбап укуктагы глобалдашуусун көрсөтүү. Эл аралык укук адамдын жана жарандын маданий укуктар жаатындагы жалпы укуктарын жана эркиндиктерин белгилейт жана алардын мазмунун аныктайт. Ар бир мамлекеттин милдети аларды улуттук мыйзамдарда деталдуу түрдө чагылдыруу гана эмес, ошондой эле алардын маданий мурастарын сактоо жана сарамжалдуу пайдалануу үчүн практикалык ишке ашыруу болуп саналат.

Ачкыч сөздөр: адам укуктары, мурас, коом, маданий, мамлекет, чөйрө, эркиндиктер, баалуулуктар.

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ОТНОШЕНИЙ В СФЕРЕ КУЛЬТУРНОЙ ЖИЗНИ ГРАЖДАН В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

CONSTITUTIONAL AND LEGAL REGULATION OF RELATIONS IN THE SPHERE OF CULTURAL LIFE OF CITIZENS IN THE KYRGYZ REPUBLIC

Аннотация

В данной статье авторы исследуют понятие "культурные ценности". Культура - важнейшее направление деятельности государства, которое тесно связано с состоянием духовной сферы общественной жизни. Культурные права являются самостоятельной группой прав и исторически относились к правам второго поколения, наряду с экономическими и социальными правами. Цель статьи - показать развитие концепции "всеобщего наследия человечества", ее глобализацию в современном праве. Международное право устанавливает общие права и свободы человека и гражданина в области культурных прав и определяет их содержание. Миссия каждого государства заключается не только в том, чтобы подробно изложить их в национальном законодательстве, но и в практической реализации своего культурного наследия в целях сохранения в целом.

Abstract

In this article, the authors study the concept of "cultural values". Culture is the most important direction of the activity of the state, which is closely connected with the state of the spiritual sphere of public life. Cultural rights are a separate group of rights and historically, along with economic and social rights, have related to the rights of the second generation. The purpose of the article is to show the development of the concept of the "universal heritage of mankind", its globalization in modern law. International law establishes the general rights and freedoms of man and citizen in the field of cultural rights and determines their content. The mission of each state is not only to explain them in detail in national law, but also to practically implement its cultural heritage in order to preserve it as a whole.

Ключевые слова: права человека, наследие, общество, культура, государство, окружающая среда, свобода, ценности.

Keywords: human rights, heritage, society, culture, state, environment, freedom, values.

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жаңы версиясынын өзгөчөлүгү-коомдун жана мамлекеттин негизги негиздерин, мамлекеттин иштешинин негизги принциптерин жана милдеттерин аныктаган конституциялык тартиптин саясий, социалдык-экономикалык негиздерин жана коомдун руханий-маданий негиздерин баса белгилөөгө болот. Башкача айтканда, мамлекеттин конституциялык негиздеринин мындай чагылышы Советтик конституцияларга мүнөздүү болгон, демек коомдук турмуштун ар кандай чөйрөлөрүндө коомчулук менен байланышты жөнгө салууга өбөлгө түзөт, анткени конституциялык деңгээлде коомдук турмуштун негизги принциптери белгиленет, мамлекеттүүлүктүн өнүгүшүнүн негиздери аныкталат, алар ар кандай чөйрөлөрдө коомчулук менен байланышты жөнгө салуучу улуттук мыйзамдардын негизи болуп саналат.

Конституциялык тартиптин саясий негиздерин аныктаган бөлүм республиканы көз карандысыз, эгемендүү, демократиялык, унитардык, укуктук, светтик жана социалдык мамлекет деп жарыялаган Кыргызстандын Конституциялык өзгөчөлүктөрүн чагылдырат, бул 2007-жылдан кийин кабыл алынган Конституциянын мурунку версияларында да болгон. Бул конституциялык аныктамаларды талкуулоо эле эмес, ушул изилдөөнүн аспектисинде мамлекеттин укуктук жана социалдык мүнөзүн айтууга болот, анын ичинде адам укуктарын жана эркиндиктерин жарыялоо, коргоо жана адам социалдык жана экономикалык укуктарын жана эркиндиктерин ишке ашыруу. Маданият жаатындагы адам укуктары билим алуу укугун, интеллектуалдык чыгармачылык жана окутуу эркиндигин, маданий жашоого катышуу укугун жана маданий мекемелерди пайдаланууну, ошондой эле маданий баалуулуктарга жетүүнү камтыйт.

Укуктук маданият, биринчи кезекте, көз каранды калктын укуктук аң-сезиминин өнүгүү деңгээли, башкача айтканда, адам укуктарынын жана эркиндиктеринин баалуулугу, укуктук ченемдерди сактоо, ошондой эле калк, анын социалдык, жаш курагы, кесипкөй жана башка топтор мыйзамдуу түрдө канчалык деңгээлде маалыматтуу, калкка болгон мамилеси канчалык эмоционалдуу экендиги сыяктуу укуктук кубулуштарды канчалык терең өздөштүргөндүгүнөн укук, сот, укук коргоо органдары, укуктарды коргоонун укуктук каражаттары жана жолдору, эркиндик жана мыйзамдуу кызыкчылыктар.

Белгилүү бир мамлекетте адам пайдалана ала турган укуктардын жана эркиндиктердин көлөмү, ошондой эле бул мамлекет тарабынан ага жүктөлгөн милдеттердин көлөмү түздөнтүз ушул мамлекеттин жарандыгынын бар же жок экендигине көз каранды. Жарандык - мыйзамда көрсөтүлгөн учурларда жарандар менен мамлекеттин өз ара укуктарын жана милдеттерин белгилеген адам менен анын мамлекетинин ортосундагы туруктуу укуктук байланыш.

Билим алуу укугу коомдук ишмердүүлүктүн интеллектуалдык жана маданий чөйрөсүндөгү негизги укуктардын бири катары Кыргыз Республикасынын Конституциясы менен жөнгө салынган. Адам, коом жана мамлекет үчүн бул укуктун маанилүүлүгү коомдун экономикалык, социалдык, руханий прогресси, ошондой эле анын мүчөлөрүнүн жыргалчылыгы билим деңгээлинен көз каранды экендигине байланыштуу.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы мамлекеттик, муниципалдык билим берүү мекемелеринде жана ишканаларында жалпы жеткиликтүүлүктү жана акысыз мектепке чейинки, жалпы жана орто кесиптик билим берүүнү камсыз кылат. Мындан тышкары, Кыргыз

Республикасынын Конституциясы ата-энелерди же аларды алмаштырган адамдарды балдардын жалпы билим алуусун камсыз кылууга милдеттендирет.

Демек, адам укуктары боюнча төмөнкү тыянактарды чыгарууга болот:

- адам укуктары - бул ар бир адамдын ажырагыс сапаттары жана анын жашоосунун негизги өзгөчөлүктөрү;

- адам укуктары-бул коомдук жашоонун бардык чөйрөлөрүндө анын жашоосун, адамдык кадыр-баркын жана эркиндигин камсыз кылган адамдын табигый мүмкүнчүлүктөрү;

- адам укуктары табиятынан ажырагыс жана жеке адам тарабынан, алар аймактык же улуттук чек аралар менен гана чектелбейт, мамлекеттин мыйзамда бекитилгендигине карабастан бар, эл аралык укукка каршы жөнгө салуунун жана коргоонун предмети болуп саналат;

- маданият жаатындагы адам укуктары билим алуу укугун, интеллектуалдык чыгармачылык жана окутуу эркиндигин, маданий жашоого катышуу укугун жана маданий мекемелерди пайдаланууну, ошондой эле маданий баалуулуктарга жетүүнү камтыйт.

Адам жана жарандын укуктары жана эркиндиктери демократиялык мамлекеттин бардык бийлик структураларынын жана кызматкерлеринин ишмердүүлүгүнүн негизги көрсөтмөлөрү болуп саналат. Ар бир жарандын кызыкчылыктарын, муктаждыктарын таануу жана ар кандай эл аралык милдеттенмелерде камтылган мамлекеттик деңгээлдеги адам укуктарын сактоо зарылдыгы менен байланышкан өлкөдөгү учурдагы укуктук тенденциялар биринчи кезекте адамдын укуктарын жана эркиндиктерин сактоону жана күчөтүүнү кыйла жакшыртууга багытталган.

Демек, адамдын жана жарандын укуктары жана эркиндиктери демократиялык мамлекеттин бардык мамлекеттик түзүмдөрүнүн жана кызмат адамдарынын ишмердүүлүгүндөгү негизги багыт болуп саналат. Кыргыз Республикасынын Конституциясында адам, анын укуктары жана эркиндиктери эң жогорку баалуулук деп жарыяланган. Адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин таануу, сактоо жана коргоо мамлекеттин милдети.

Дүйнөлүк коомчулуктагы мамлекеттин абалы негизинен маданияттын, илимдин жана билим берүүнүн абалына, жалпысынан бул тармактагы саясатка жараша аныкталат.

Бул тармактагы конституциялык жөнгө салуунун акыркы жана келечектүү багыттарынын бири-маданий ар түрдүүлүк принцибин Жарыялоо. Бул терминдин артында маданияттардын ар түрдүүлүгүн жайылтуу, буга чейин унутулган маданий калктын баалуулугун таануу жана мамлекеттик бийликтин аракеттерин багыттоо турат.

Ал эми бир нече мамлекеттердин конституциялары коомдун ар бир мүчөсүнө маданий жашоого катышуу укугун камсыз кылат. Айрыкча, бул маданий институттарды жана маданий активдерди колдонуу, маданиятка жетүү, маданий жетишкендиктерди, улуттук жана жалпы маданий активдерди колдонуу укугу болушу мүмкүн. Ал эми негизги мыйзам ар бир жаранга маданий гүлдөп-өнүгүү укугун камсыз кылат. Кыргыз Республикасы маданий баалуулуктарга жетүү үчүн маданий мекемелерди пайдалануу укугун берет. Кээ бир учурларда, бул укук мамлекеттик жана мамлекеттик каражаттарда болгон улуттук жана эл аралык маданияттын

баалуулуктарынын коомдук жеткиликтүүлүгү жана маданий жана билим берүү мекемелеринин тармагын өнүктүрүү менен камсыздалат.

Мындан тышкары, бир нече мамлекеттин бийлиги коомдун ар бир мүчөсүн тарыхый, маданий жана руханий мурасты урматтоо менен мамиле кылууга, ага кам көрүүгө жана тарых жана маданият эстеликтерин коргоого милдеттендирет. Айрым өлкөлөрдүн конституцияларында искусство жана чыгармачылык боюнча нормалар бар, алар баарынан мурда аларга эркиндик берет.

Билим берүү-бул бүтүндөй руханий жана маданий чөйрө үчүн фундаменталдуу болгон коомдук жашоонун маанилүү бөлүгү. Мамлекеттердин басымдуу көпчүлүгү өз жарандарына билим алуу укугун беришет. Бир нече өлкөнүн конституциялары ата-энелерге балдарына билим алуу укугун берет. Атап айтканда, бейтараптуулук ата-энелердин жана окуучулардын философиялык, идеологиялык жана диний көз караштарын сыйлоону билдирет. Кыргыз Республикасынын Конституциясы бул жагынан кызыктуу анда баланын биринчи жана табигый тарбиячысы үй-бүлө деп айтылат, ал эми мыйзам балдарына диний жана адеп-ахлактык, интеллектуалдык, дене тарбия жана социалдык билим берүү мүмкүнчүлүгүнө жараша ата-энелердин ажыратылгыс укугун жана милдеттерин сыйлоого кепилдик берет. Ата-энелер бул билимди үйдө, жеке менчик мектептерде же мамлекет тарабынан таанылган же белгиленген мектептерде акысыз бериши керек.

Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык, билим берүү жана маданий ишмердүүлүк укуктары адам укуктарынын негизгилеринин катарына кирет. Адамдын негизги укуктары жана эркиндиктери субъекттин эркине көз каранды эмес жана жаранга төрөлгөндөн тартып берилген табигый, ажыратылгыс жеке укуктар, аларды башка адамга өткөрүп берүү мүмкүн эмес экендиги белгиленген.

Билим берүү жана маданий ишмердүүлүк укугунун конституциялык кепилдиктери төмөнкүлөрдү камсыз кылат: Ишмердүүлүктү, мамлекеттин жоопкерчиликтерин татаал курамы жана түзүмү менен мыйзамдуу консолидациялоо, жарандардын билим берүү жана маданий ишмердүүлүккө эркин жеткиликтүүлүгүн камсыз кылууга, билим берүү жана маданий ишмердүүлүк үчүн зарыл шарттарды түзүүгө багытталган.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 2021-жылдын 5-майындагы Мыйзамы менен күчүнө кирген. <https://www.esep.kg>
2. Абдуллаева У. Социальная политика / У. Абдуллаева, С. Нурова, В. Усенова, Р. Пентон. – Бишкек: Ассоциация социальных работников КР. – 2006.
3. Абулгазиев М. Пенсия тутумун модернизациялоо койгойлору: учурдун чакырыктары жана анны чечуунун жолдору // Пенсия. – №3. – 2014.
4. Атабекова Н.К. Генезис и эволюция социальных прав человека в Кыргызской Республике. Вестник КГЮА. – №2. – 2013.
5. Талапов, Б. А. Вопросы демократии и демократического развития в Конституции Кыргызстана: реальность и перспективы / Б. А. Талапов // Вестник Ошского государственного университета. Право. – 2023. – № 1. – С. 123-128. – DOI 10.52754/16948661_2023_1(2)_18. – EDN UJOCII.

e-ISSN: 1694-8661

№1(4)/2024, 80-85

УДК:

DOI: [10.52754/16948661_2024_1\(4\)_13](https://doi.org/10.52754/16948661_2024_1(4)_13)

**ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК ИШМЕРДҮҮЛҮКТҮН НАТЫЙЖАЛАРЫНА УКУКТУ
КОРГООНУН АКТУАЛДУУ МАСЕЛЕЛЕРИ**

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВА ЗАЩИТЫ РЕЗУЛЬТАТОВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

**ACTUAL ISSUES OF RIGHT PROTECTION TO THE RESULTS OF INTELLECTUAL
ACTIVITY**

Кармышаков М.А.

Кармышаков М.А.

M.A. Karmyshakov

ю.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети
к.ю.н., доцент, Ошский государственный университет
Candidate of Law, Associate Professor, Osh State University

Абдыкадыр уулу Э.

Абдыкадыр уулу Э.

E. Abdykadyr uulu

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
Master's Student, Osh State University

Бекмаматова Н.

Бекмаматова Н.

Bekmatatova N.

магистрант, Ош мамлекеттик университети
магистрант, Ошский государственный университет
Master's Student, Osh State University

ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫК ИШМЕРДҮҮЛҮКТҮН НАТЫЙЖАЛАРЫНА УКУКТУ КОРГООНУН АКТУАЛДУУ МАСЕЛЕЛЕРИ

Аннотация

Интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларына байланыштуу мамилелер азыркы учурда, коомдо кеңири жайылган. Бирок, мамлекеттин көңүлүн коргоого көмөктөшкөнүнө карабастан, бузуулар беренелеринин ченемдеринде кадимки чарбалык иште гана эмес, тилекке каршы, чарба жүргүзүүчү субъекттердин ортосундагы атаандаштык чөйрөсүндө орун алгандыгын эске алуу менен, көптөгөн көйгөйлөр, мыйзамдардагы боштуктар бар, бул илимий коомчулукта көптөгөн карама-каршы концепциялардын калыптанышына өбөлгө түзөт. Демек интеллектуалдык ишмердүүлүктүн жыйынтыктарына карата коомдук мамилелерди укуктук жөнгө салууну өркүндөтүү боюнча изилдөө жүргүзүү максатка ылайыктуу деп эсептейбиз.

Ачкыч сөздөр: интеллектуалдык менчик, менчик, укуктарды коргоо, товар чыгарылган жердин аталышы, жарандык кодекс, географиялык көрсөткүч.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВА ЗАЩИТЫ РЕЗУЛЬТАТОВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

ACTUAL ISSUES OF RIGHT PROTECTION TO THE RESULTS OF INTELLECTUAL ACTIVITY

Аннотация

Сфера действия на результаты интеллектуальной деятельности в настоящее время распространена обширно. Однако необходимо признать, что, несмотря на внимание государства, которое содействует ее защите, учитывая, что в нормах статьи нарушения встречаются не только в обычной хозяйственной деятельности, но и имеют место, к сожалению, в сфере соперничества между хозяйствующими субъектами, существует значительное количество проблем, пробелов законодательства, что способствует формированию в научном сообществе многочисленных и противоречивых концепций.

Abstract

The scope of the results of intellectual activities is currently widely distributed. However, it must be recognized that, despite the attention of the state that promotes its protection, in view of the fact that the provisions occur not only in ordinary economic activities, but, unfortunately, also in the field of rivalry between economic entities, there are significant problems and legal loopholes that contribute to the formation of numerous and contradictory concepts in the scientific community.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, право собственности, защита прав, наименование места производства, гражданский кодекс, географическое указание.

Keywords: intellectual property, ownership, protection of rights, name of the place of production, civil code, geographical indication.

Интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжалары адам укуктарынын контекстинде гана эмес, экономикалык жактан да зор мааниге ээ. Эксперттердин пикири боюнча, мамлекет интеллектуалдык укуктарды жана материалдык эмес активдерди башкаруунун сапатынын төмөндүгүнөн улам жыл сайын ИДПнын белгилүү бир үлүшүн жоготот. Ошондуктан, интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжасынын мааниси зор деп тыянак чыгарууга болот. Ушуга байланыштуу биздин өлкөдө мындай менчикти укуктук коргоо жана бүгүнкү күндө орун алган көйгөйлөр тууралуу маселе логикалык жактан келип чыгат [6].

Интеллектуалдык укуктарды коргоо контекстинде маанилүү маселелердин бири бул чөйрөнү жөнгө салуучу эл аралык жана улуттук ченемдердин катышы болуп саналат. Тилекке каршы, учурда бул чөйрөдө эл аралык жана улуттук укуктун ортосунда бир катар карама-каршылыктар бар. Алсак, азыркыга чейин КР Жарандык кодексинин 5-главасынын, 2-бөлүгүнүн ченемдери менен ойлоп табууларды, идеяларды жана башка материалдык эмес объектилерди жөнгө салуучу бир катар эл аралык актылардын ортосунда карама-каршылык бар[2].

Бул чөйрөдөгү коллизиялардын негизги себептери жөнүндө айтып жатып, терминологиядагы орун алган айырмачылыктарга, мыйзамдардын технологияларды өнүктүрүүдөн артта калышына жана интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларына ар кандай объекттерди түшүнүүгө ар кандай мамилелерге көңүл бурууга болот.

Бүгүнкү күндө интеллектуалдык ишмердүүлүктүн же интеллектуалдык менчиктин (мындан ары - ИМ) натыйжаларына карата түшүнүктүн өзү боюнча да бирдиктүү пикир жок экендигин айта кетүү керек. Алсак, Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин (КР ЖК) 1038-беренеси "интеллектуалдык ишмердүүлүктүн корголуучу натыйжаларын" жөнгө салат, ага илимдин, адабияттын, искусствонун ж. б. чыгармалары кирет. [3].

Ошентип, интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжалары им деп түшүнүлөт. Бул аныктама бир катар эл аралык эрежелерге каршы келет. Ошентип, интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларына бүткүл дүйнөлүк уюмду түзүүчү Конвенцияга ылайык, ИМ деп, баарыдан мурда, адабий, көркөм, илимий чыгармаларга ж.б. тиешелүү укуктар түшүнүлөт [3]. Жогорудагы ыкмалардын ортосунда болгон карама-каршылык көрүнүп турат. Жалпысынан бул чөйрөдө улуттук жана эл аралык укуктун ортосунда макулдашылбагандык азыркыга чейин актуалдуу көйгөй бойдон калууда.

Көптөгөн илимпоздордун пикири боюнча, чоң укуктук мааниге ээ болгон эң маанилүү жагдай - бул интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларын түшүнүү. Ошентип, КР Жарандык кодексинин 1037-беренесинин 1-п. жана 1998-жылдын 14-январындагы КР Автордук укук жана чектеш укуктар жөнүндө № 6, Мыйзамынын 7-беренесинде интеллектуалдык менчик деп таанылган объекттердин тизмеси берилген [3]. ИМдин ушул беренесинин жоболоруна ылайык 13 объект эсептелет.

Кыргыз Республикасынын жарандык кодексиндеги жана Кыргыз Республикасынын автордук укук жана чектеш укуктар жөнүндөгү мыйзамындагы бул объекттердин тизмеси толук болуп саналат. Дал ушул жерде биздин өлкөдө ИМди жөнгө салуунун жана коргоонун фундаменталдык проблемаларынын бири жатат, анткени интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларына Бүткүл дүйнөлүк уюмду түзүүчү Конвенциянын 2-беренесине ылайык

интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларына объекттердин тизмеси толук болуп саналбайт.

ИМдин укуктук жөнгө салууну өнүктүрүү проблемасында олуттуу орун, демек, ага карата укуктарды коргоодо мамлекеттин бирдиктүү, комплекстүү мамлекеттик саясаты ойнойт.

ИМ чөйрөсүндөгү бирдиктүү мамлекеттик саясат бул чөйрөдө укуктук жөнгө салууну өнүктүрүүнүн зарыл шарты болуп саналат. Ушуга байланыштуу, ИМ чөйрөсүндөгү мамлекеттин алгачкы милдеттеринин бири - ИМди өнүктүрүүнүн мамлекеттик стратегиясын даярдоо жана кабыл алуу, анда так укуктук жөнгө салуу проблемасына өзгөчө көңүл бурулган. ИМге болгон укуктарды коргоого байланышкан көйгөйлөрдү чечмейинче, өзгөчө жаңы санариптик технологияларды жана жасалма интеллектти өнүктүрүү жарыгында бул чөйрөдө олуттуу жылыштарга жетишүү мүмкүн эмес, анткени. Мамлекеттик коргоо кепилдиктеринин жоктугу ар дайым бул чөйрөнүн бузулушуна жана, балким, анын толук бузулушуна алып келет.

ИМге карата укуктарды коргоонун маанилүү проблемасы болуп контрафактылык продукция, б.а. укук ээси эмес жана анын уруксатысыз өндүрүлгөн продукция эсептелет. Контрафактылык продукция укук ээлерине олуттуу зыян келтирип, аларды мыйзамдуу пайдадан ажыратат.

Белгилей кетүүчү нерсе, Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексине, тактап айтканда 5-бөлүмгө түзөтүүлөрдү киргизүү аркылуу. КР ЖК "товар чыгарылган жердин аталышы" укуктук категориясы менен катар жарандык укукта индивидуалдаштыруунун жаңы каражатын - географиялык көрсөткүчтү укуктук коргоо регламенттелген, аларга өзгөчө укуктар таанылат.

Географиялык көрсөтмө - жаңы белги, ал аркылуу белгилүү бир уникалдуу мүнөздөмөлөргө (сапатка, репутацияга жана башка) ээ болгон жана аймак (географиялык объект) менен түздөн-түз корреляцияга ээ болгон товар жекелештирилет. Бул белги менен товарларды каттоо тартиби жөнөкөйлөштүрүлгөн, буга байланыштуу өндүрүүчүлөрдөн белгилүү бир географиялык жерде жаратуу фактысын тастыктоо талап кылынат (региондо бир технологиялык этапты сатуу жетиштүү болуп саналат). Географиялык көрсөткүчтү колдонуунун максатка ылайыктуулугу жөнүндө суроо илимий адабияттарда кызыгууну жаратат.

Товар чыгарылган жердин аталышы жана географиялык көрсөтмө товарда жаратылыш шарттары же адам факторлору менен шартталган өзгөчө касиеттердин болушун болжолдогон белгилүү касиеттердин аркасында керектөөчүлөрдүн аң-сезиминде товар менен анын чыгарылган (даярдалган) аймагынын ортосунда туруктуу байланыш түзүлөт, керектөөчүлөрдүн товарга болгон ишеними жана ага болгон муктаждыгы калыптанат, бул өндүрүштү өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт.

Географиялык көрсөтмө географиялык объектинин аймагында болуп жаткан товарды идентификациялоого мүмкүндүк берет, бул чет өлкөлөрдөгү ата мекендик товарлардын жагымдуулугун жогорулатат жана ата мекендик өндүрүштү өнүктүрүүгө өбөлгө түзөт.

ИМди коргоо контекстинде түздөн - түз санариптик технологиялардын өнүгүшүнөн жана, атап айтканда, интернет-аянтчалардан келип чыгат. Интернеттин пайда болушу жана

өнүгүшү ИМдин абалын кыйла начарлатты. Дүйнөлүк тармак ИМ укуктарын бузууну кыйла жеңилдетти. Ал эми укуктарды коргоо, тескерисинче, татаалдашып кетти.

Бүгүнкү күндө Кыргызстанда интернет тармагын бирдиктүү жөнгө салуучу жок. Мындай ченемдик акт бул чөйрөнү жөнгө салуучу укуктук ченемдерди структуралаштырууга жана кодификациялоого өбөлгө түзмөк. Бул көйгөйдүн маанилүү аспектиси-Интернетте кылмышкерлерди табуу кыйынчылыгы жана аны менен байланышкан көйгөйлөр. Бул автор өзүнүн укуктарынын бузулгандыгын байкаса дагы, укук коргоо органдарына кайрылбай, өзүнүн мыйзамдуу укуктарын коргобоону артык көрөт. Ошондой эле калктын автордук укук жаатындагы сабаттуулугунун деңгээлинин төмөндүгүнө көңүл буруу зарыл.

Тилекке каршы, мындай көйгөй өтө актуалдуу. ИМ ээлеринин өз укуктарын билбегендиги алардын жазасыз бузулушуна алып келет. Ошол эле, өз кезегинде, жазанын жоктугун билип, эреже бузгандар өздөрүнүн мыйзамсыз иш-аракеттерин гана күчөтүшөт.

Интернет - чөйрөнү, атап айтканда, ИМди камсыз кылуу контекстинде жөнгө салуучу жыйынды ченемдик актыны түзүү бул проблемалардын мүмкүн болгон чечими болуп саналат. Мындан тышкары, укуктук сабатсыздык маселесин комплекстүү изилдөө жана чечүү зарыл. Бул көрүнүштүн негизги себептерин аныктап, аны жоюу үчүн конкреттүү кадамдар жасалышы керек. Укуктук сабаттуулукту жогорулатуу коомдук мамилелердин бардык чөйрөсүнө, анын ичинде бул учурда ИМге карата укуктарды коргоо чөйрөсүнө оң таасирин тийгизет.

Интеллектуалдык укуктардын жаңы объектилеринин пайда болушу маанилүү аспект болуп саналат. Мисалы, ЭЭМ үчүн программаларды карата плагиат салыштырмалуу дээрлик эч кандай практика. Ошондой эле интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларына жарандык-укуктук келишимдер менен гана эмес, мыйзам деңгээлинде да коомчулукту коргоо зарыл.

Ошентип, интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларына болгон укуктун айрым кемчиликтерин жоюу боюнча бийликтин чектелген чаралары жалпысынан көйгөйлөрдү чечпейт. Бул чөйрөдөгү проблемаларды чечүү үчүн интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларына мыйзамдарды түп тамырынан кайра карап чыгуу жана кайра куруу зарыл.

Жыйынтыктап айтканда, аларды кабыл алуу Кыргызстанда бүгүнкү күндө болгон ИМди коргоо проблемаларын чечүүгө чоң же азыраак деңгээлде өбөлгө түзүүчү чаралардын чөйрөсүн кыскача баяндоо зарыл. Айта кетчү нерсе, бул көйгөйлөр биздин өлкөгө гана тиешелүү эмес жана көп учурда башка өлкөлөрдө да орун алууда.

Ошондуктан, бир гана макулдашылган жана комплекстүү иш-аракеттер ИМди ар тараптуу коргоону камсыз кыла алат деп түшүнүү керек. Ушуга байланыштуу, Кыргыз мыйзамдарынын айрым жоболорун, атап айтканда, Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинин 5-бөлүмүндө ИМди укуктук жөнгө салууга тиешелүү жоболорду өзгөртүү жана алардын эл аралык укуктун ченемдерине шайкеш келбестигин жана макулдашылгандыгын камсыз кылуу зарыл.

Мүмкүн болушунча улуттук эл аралык мыйзамдардын ортосундагы бардык карама-каршылыктарды жоюу зарыл. Мындан тышкары, интернет тармагына өзгөчө көңүл буруу керек. Биз азыр көрүп жаткан санариптик технологиялардын дүркүрөп өнүгүшү сөзсүз түрдө

ИМге да таасирин тийгизди. Укуктарды коргоо процедурасы татаалдашып, мындай укук бузуулардын саны кыйла көбөйдү.

Ошондой эле, изилдөөчүлөр жасалма интеллект тарабынан интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларына укук объектилерин түзүү көйгөйүн белгилешет: мындай объекттерге укук ээси ким болот (иштеп чыгуучу, ээси, коом же жасалма интеллект өзү), бул чыгармаларды ким коргойт, ошондой эле бул чыгармалар интеллектуалдык ишмердүүлүктүн натыйжаларына объект болуп эсептелеби.

Ошондой эле ИМди өнүктүрүү мамлекетти Кыргызстанда ИМди өнүктүрүүнүн бирдиктүү, комплекстүү стратегиясын кабыл алуу зарылдыгынын алдына коет. Бул ченемдик-укуктук актынын маанилүүлүгү КР им институтун өнүктүрүүнүн багыттарын, негизги максаттарын жана милдеттерин коюуда турат.

Калктын укуктук сабаттуулугу укуктарды коргоону камсыз кылуучу маанилүү фактор болуп саналат. Айрыкча ИМ контекстинде анын деңгээлин тынымсыз жогорулатуу ИМди коргоонун натыйжалуулугун жогорулатат.

Колдонулган адабияттар

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021-ж
2. Закон КР об авторском праве и смежных правах то 14 января 1998 года № 6. (с последними изменениями на 17 марта 2023 года №62) [1]
3. Гражданский Кодекс Кыргызской Республики от 8 мая 1996 года № 15 (с последними изменениями на 11 апреля 2023 года № 86) [2]
4. 4.Интеллектуальной деятельности [сайт]. URL: <https://wipolex.wipo.int/ru/text/283807> (дата обращения: 23.09.2021). [3]
5. <https://journal.oshsu.kg/index.php/law/article/view/789/502>
6. Айбек Уулу, А. институты права интеллектуальной собственности / А. Айбек Уулу, Ж. С. Айтбаева // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 1, № 3. – С. 109-118. – DOI 10.52754/16947452_2021_1_3_109. – EDN GQJMEG.